

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR

Casa dr.-ului Aurel Lazăr din Oradea, în care s-a semnat, la 12 octombrie 1918,
Declarația de independență a românilor din Transilvania

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

Adrian ADAMACHE, Estrela D. BĂDESCU, Ioan BOLOVAN, Minodora CIOBAN,
Agata CHIFOR, Gavril CORNUȚIU, Corneliu CRĂCIUN, M. C. DEMETRESCU,
Bujor DULGĂU, Antonio FAUR, Viorel FAUR, Viorel HORJ, Ion Iancu LEFTER,
Daniela MATACHE, Dorel MOȚIU, Mircea PORA, Ilie TORSAN, Augustin ȚĂRĂU,
Ion ZAINEA.

CELE TREI CRIȘURI

Director-fondator: George BACALOGU

Director (seria a II-a): Dr. Viorel FAUR

Revista apare cu sprijinul Consiliului Județean Bihor

REDAȚIA:

Miron BLAGA, redactor-șef
Viorel FAUR, secretar de
redacție

Redactori – istorie:
Mihai DRECIN
Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:
Corneliu CRĂCIUN
Ioan ȚEPELEA
Viorel HORJ

Redactori – artă:
Negoiță LĂPTOIU
Aurel CHIRIAC
Cornel DURGHEU

Redactor – actualitatea
cultural-științifică:
Constantin MĂLINAȘ

Tehnoredactor:
Cosmin CRĂCIUN

CUPRINSUL:

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE:

- Bujor DULGĂU, *Principalii dregători ai comitatelor în Evul Mediu* 1
- Adrian ADAMACHE, *Mihai Viteazul pe drumul mătășii* 5
- Estrela D. BĂDESCU, *Academia de drept din Oradea. Considerații istoriografice* 11
- Ion ZAINEA, *Un moment de solidaritate românească: anul 1913.* 15
- Viorel FAUR, *O corespondență inedită a lui Nicolae Iorga* 22
- Antonio FAUR, *Aspecte ale comportamentului militarilor sovietici în județele din vestul României (1944-1945). Comiterea de violuri* 26
- Corneliu CRĂCIUN, *Militari germani pe teritoriul României după 23 august 1944* 31
- Dorel MOȚIU, Augustin ȚĂRĂU, *Purificarea administrației - componentă a planului de comunizare a României. Studiu de caz: județul Bihor*..... 39
- M. C. DEMETRESCU, *Recitindu-l pe Hitchins* 45

DEMOGRAFIE:

- Ioan BOLOVAN, *Demografie și istorie. Între onestitate și rea-credință*..... 48

(continuare pe coperta a treia)

CELE TREI CRIȘURI

ISSN-1221-5716

Revistă de cultură

Redacția: Oradea, Aleea

Rogierius, nr. 1,

Tipărit la TRIEST srl Oradea,

Telefon 059 419627

PRINCIPALII DREGĂTORI AI COMITATELOR ÎN EVUL MEDIU

Dr. Bujor DULGĂU

Director al Arhivelor
Naționale – Direcția
Județeană Bihor, specialist
în Evul Mediu

Rândurile de față se circumscriu prezentării, dar la modul lapidar, dregătorilor emblematici ai comitatelor din Transilvania, în primul rând ai comitatelor din nord-vest și vest.

Comitatele sunt instituții politico-administrative create de către regalitatea maghiară, pe măsura penetrării ei și grefate peste structurile tradiționale autohtone: districte, cnezate și voievodate.

Inițial, comitatele au fost regale, organizate în jurul unor cetăți, având în frunte un *comite* al cetății (*várispán*), numit de rege sau voievod. Acesta putea fi numit viager sau revocat din funcție de către autoritatea supremă. Comitatele regale au avut un rol esențial, militar și economic, respectiv să furnizeze soldați și venituri de pe domeniile regale. Primul comitat regal de pe teritoriul Transilvaniei este considerat a fi cel al Solnocului, atestat în 1047, urmat cronologic de Bihor, în 1111 (deși, în 1067 este atestat *comes Stephanus*) și Satu Mare în 1181¹.

O persoană putea deține, concomitent, funcția de comite al mai multor comitate. El avea în subordine garnizoana cetății (numea *locotenentul, castelanii, centurionii și decurionii*) și judeca pricinile supușilor din cetate și din jur. În absența sa, conducea și decidea, în cauze de judecată, *comitele curții (comes curialis, udvarbiró)*. Nobilii nu se aflau sub jurisdicția comitelui, fiind supuși direct regelui sau voievodului². În perioada comitatului regal, congregațiile generale ale stărilor erau prezidate de rege sau palatin, până în secolul al XV-lea, după care, congregațiile nobiliare vor fi conduse

de către comitele suprem, dar mai ales de vicecomite.

Procesul de trecere spre comitatul nobiliar demarează începând cu secolul al XIII-lea și se desăvârșește, treptat, prin secolul al XVI-lea, când se poate vorbi de o autonomie deplină a comitatelor. Acum, rolul militar și economic al comitatelor scade, în detrimentul atribuțiunilor judecătorești, administrative și politice³.

Conducătorul comitatului rămâne, teoretic, în continuare, comitele suprem, numit de rege, voievod sau principe, dar el nu mai administrează bunurile fiscului, ci execută dispozițiile autorității supreme. Treptat, implicarea lui în viața comitatului scade⁴.

Din secolul al XVI-lea, nobilii obțin dreptul de a alege vicecomitele, anterior fiind desemnat de către comite dintre familiarii săi.

Spre deosebire de comite, *vicecomitele* avea domiciliul în cuprinsul comitatului respectiv. El reprezenta interesele nobilimii în raport cu autoritatea supremă, fiind socotit primul dregător al comitatului, conducătorul administrației și justiției (prezidează scaunele de judecată comitatense). Instituția *vicecomitelui* își are obârșia din fostul jude al curții (*comes* sau *judex curiae*), înlocuire petrecută în timpul regelui Ludovic I (1342-1382)⁵. El va prezida și adunările generale nobiliare comitatense. Pentru probele judecătorești și strângerea impozitelor, vicecomitele va numi, dintre oamenii de încredere, un al doilea vicecomite (*másod alispán*⁶). În comitatele mai mari vom întâlni, de regulă, câte 2-3 vicecomiți, chiar 4, cum este cazul comitatului Satu-Mare în 1605⁷.

În exercitarea atribuțiunilor administrative și judecătorești, vicecomitele era ajutat de către juzii nobililor (*judex nobilium*, szolgabíró), de obicei câte 2 în comitatele Transilvaniei istorice și câte 4 în cele vestice. Semnalați încă din secolul al XIII-lea, aceștia sunt primii dregători aleși anual, din rândul nobilimii, începând din anul 1435. Aveau jurisdicție în perimetrul unei *plase*. La rândul lor, pentru o mai exactă administrare și strângere a dărilor, plasele vor fi împărțite în *cercuri* conduse de vicejuzi⁸. Vicecomitele și *juzii nobililor* convocau adunările generale și particulare, executau hotărârile acestora și participau la scaunele de judecată ale comitatului. În plus, juzii nobililor făceau parte, obligatoriu, și din scaunele de judecată domeniiale, împreună cu jurații.

Pe lângă vicecomiți și juzii nobililor, activau așa-ziiși „*homo noster*”, din care se va naște instituția *juraților* de mai târziu⁹. Legea X/1444 amintește de 4 bărbați vrednici și demni de încredere, nobili, dar nu sunt încă numiți jurați¹⁰. Dregătoria juraților este instituită în timpul lui Matei Corvin prin Legea VIII/1486¹¹. Aceștia erau aleși anual, de către adunările generale comitatense, prilej cu care depuneau un jurământ. De aici derivă și denumirea de jurați (*jurassor*, *jurati assessores*, esküdtek). Ei erau și asesorii scaunelor de judecată comitatense, dar îi găsim și în scaunele domeniiale ori anchetele efectuate de juzii nobililor. În comitatele vestice, numărul lor era de 12, în cele din Transilvania istorică de 4, uneori 6¹².

Problemele scriptice ale comitatelor intrau în atribuțiunile *notarilor*

(*notarius*, jegyző). În timpul regelui Carol I (1310-1342), în soluționarea cauzelor, mărturia verbală a fost înlocuită de cea scrisă¹³. De aici și nevoia unor astfel de funcționari. În secolele XIII-XIV, comiții și vicecomiții aveau pe lângă ei scribi (*scriba*, irnök), care se îngrijeau de redactarea actelor¹⁴. Capitlul din Oradea menționează în 1351 “... *notarul vicecomitelui* din Sătmar ...”, în alte comitate, “... *notarul juzilor nobiliari* ...”¹⁵.

Numit inițial de către vicecomite, începând cu veacul al XVI-lea și notarul devine un funcționar ales de adunările generale nobiliare¹⁶. De acum încolo ei redactează protocoalele adunărilor generale, hotărârile adoptate, sentințele scaunelor de judecată comitatense, eliberează copii ș.a. Conscripția Bihorului din 1555/1556 consemnează primul notar comitatens¹⁷, iar la nivelul comitatului vecin, Satu Mare, primul notar comitatens cunoscut nominal este Bewk Farkas în 1593¹⁸, tocmai anul în care au fost introduse protocoalele adunărilor generale¹⁹. Numărul notarilor și al canceliștilor va crește concomitent cu volumul tot mai mare de acte create de autoritatea comitatensă în secolul al XVII-lea, dar mai ales al XVIII-lea. Doar spre ilustrare, menționăm că în comitatul Satu-Mare, în primul deceniu al secolului al XIX-lea, cancelaria era alcătuită dintr-un primnotar, primul subnotar, al doilea subnotar, 3 notari onorifici (*tiszteletbéli jegyzők*) și 5 canceliști jurați (*hites irók*)²⁰.

Diversitatea problematicilor cu care s-au confruntat comitatele în evoluția lor și accentuarea birocrăției au determinat și o creștere considerabilă a aparatului funcționăresc.

Tot cu titlu de exemplu, vom enumera funcționarii comitatului Satu Mare, înscrși într-un stat de organizare de la începutul veacului al XIX-lea: *comitele suprem, primcomisarul districtual, subcomisarul districtual, primvicecomitele, al doilea vicecomite, 4 primjuzi nobiliari, 4 primvicejuzi nobiliari, 12 jurați obișnuiți, primprocurorul, 2 subprocurori, funcționarii de cancelarie susmenționați, 9 comisari cu impunerile, funcționarul cadastral, medicul șef, ajutorul de medic, 6 chirurgi, 2 perceptori, sameșul, hotnogul haiducilor și nobililor, podarul de la Csenger, cultivatorul viermilor de mătase, temnicerul, 4 moașe, hornarul, brutarul robilor, călăul, 40 soldați de cavalerie și 12 haiduci*²¹.

NOTE:

1. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. IV, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 120-121.
2. Benkó Albert, *A vármegyei közigazgatás reformjának irányelvei*, Budapest, 1911, p. 19.
3. *Ibidem*, p. 22.
4. Bertényi Iván, *Vármegyei tisztviselők a középkorban*, în “Historia”, 1980, II, 4, p. 26.
5. Borovszki Samu, *Bihar vármegye és Nagyvárad*, Budapest, 1901, p. 459.
6. Bertényi Iván, *art. cit.*, p. 26.
7. Szirmay Antal, *Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete*, I, Buda, 1809, p. 128.
8. Bertényi Iván, *art. cit.*, p. 26.

-
9. Gábor Gyula, *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt*, Budapest, 1908, p. 88.
 10. *Ibidem*, p. 91.
 11. Borovszky Samu, *op. cit.*, p. 481.
 12. Bertényi Iván, *art. cit.*, p. 26.
 13. Borovszky Samu, *op. cit.*, p. 481.
 14. Bertényi Iván, *art. cit.*, p. 26.
 15. Gábor Gyula, *op. cit.*, p. 89.
 16. Bertényi Iván, *art. cit.*, p. 26.
 17. Borovszky Samu, *op. cit.*, p. 536.
 18. Szirmay Antal, *op. cit.*, p. 135.
 19. *Prefectura județului Satu Mare*, în “Îndrumător în Arhivele Statului, județul Cluj”, București, 1979, p. 328.
 20. Szirmay Antal, *op. cit.*, p. 140-141.
 21. *Ibidem*, p. 140-142.

MIHAI VITEAZUL PE DRUMUL MĂTĂSII

Se discută mult în literatura istorică despre așa-numita "demitizare". Dacă ideea în sine este interesantă, ea se practică însă, la noi, în general, negativist. În loc să se analizeze mitul, constituirea lui, motivele de persistență, tendințele de sufocare ale altor evenimente și personalități se exagerează anormal elementele caracteriologice negative ale personajului istoric, efectele mai mult sau mai puțin dezastruoase ale evenimentelor, colateralele favorizante ale acțiunii mitului etc.

Mihai Viteazul a fost, este și probabil va fi un mit pentru români. I s-a dat acest statut în epoca romantică, pentru că a constituit un precedent istoric al unității statale și de neam. Curios este că el a fost înainte de a fi un mit românesc, un mit european, fiind cel mai cunoscut domn român din Evul Mediu (vezi în acest sens "manifestele" europene privind bătăliile lui, persistența lui în istoriografia epocii și chiar pătrunderea sa în artă ca subiect arhetipal, reprezentativ).

Curios, din nou, este că accentele în crearea mitului s-au pus mai mult pe aspectele militare și diplomatico-politice (lupta antiotomană, vitejie, pricepere militară, diplomatie vastă și subtilă etc.).

Cred însă că o analiză mai atentă a epocii, a faptelor și ideilor dominante, a economiei, a mentalităților ș.a.m.d. ne-ar releva un personaj cu mult mai complex, în mare parte vizionar și în alte laturi.

Este ceea ce propun prin prezenta comunicare.

Nicolae Iorga - un alt mit al românilor -

Adrian ADAMACHE

Șef serviciu Arhive
Tehnice și de Înregistrare
a Arhivelor Naționale a
României. Romancier, cu
preocupări de istoria
culturii

vorbea despre un Bizanț după Bizanț, punând în lumină arogarea de către domniile române a unei misiuni în principal de subvenționare a culturii de origine bizantină peste secole.

Este o realitate. Poate începută înainte de căderea Constantinopolului. Bineînțeles numai vârfulurile aisbergurilor ies la iveală: bogate danii către mănăstirile împărătești de la Athos, Constantinopol, Ierusalim, Antiohia¹.

Dar de unde atâția bani? Pentru că sunt și se cheltuie mult. Aproape nu este mănăstire de la Muntele Athos unde contribuția financiară românească la reconstrucții, repictări, înzestrări, achitări de datorii să nu apară de la Vlaicu Vodă ... până la Al. I Cuza². Să nu mai vorbim că în țară unii domni fac un adevărat program de construcții religioase. Cronicile vorbesc de cele peste 57 de biserici ale lui Ștefan cel Mare sau 147 ale lui Neagoe Basarab³.

În al doilea rând, începând de la Mircea cel Bătrân pe piețele Brașovului, Sibiului, Constantinopolului se cumpără pânzeturile și stofe scumpe, de lux, odoare de aur și argint, scule îndiamantate. Și nu numai pentru domnitor și curtea lui⁴.

Dacă urmărești corespondența cancelariei domnești cu juzii Brașovului și Sibiului sunt nenumărate intervenții ale domnilor români pentru recuperarea unor sume destul de importante ce fuseseră confiscate de la negustorii români (Col. Stenner)⁵.

Și exemplele ar putea fi continuate (împrumuturi de stat - Neagoe; cumpărarea de terenuri sau chiar latifundii - dau exemplul aceluiași Neagoe, cu comitatul de Hunedoara și cel al Geoagiului de Sus)⁶.

Repet, de unde? Cel puțin Țara Românească era cunoscută ca o țară a pădurilor. Nenumărați călători vorbesc de întinderea acestor păduri. Cumanii numesc codrii Vlăsiei „pădurea nebună”, turcii „Caravlahia” - Valahia cea neagră, Ardealul este numit Transilvania, țara de dincolo de păduri.

C.C.Giurescu dă chiar și o cifră statistică. Pădurile ocupau în Țările Române aprox. 70% din teritoriu.

În Țara Românească, după același autor, zonele agricole se reduc cam la fostul „agru” roman: Oltenia, zona subcarpatică și zona Buzăului (cam de unde se vor recruta în general domniile acestei „țări feudale”).

Citind documentele feudale românești se poate observa că suprafețele de pământ agricol vândute sau cumpărate sunt insignifiante - majoritatea până într-un hectar.

Oricum nu din agricultură se pare că ar fi apărut surplusul, odată ce Sivori la sfârșitul secolului XVI remarcă că se face o agricultură de subzistență. Pământul este bun, dar se lucrează „fără mult meșteșug”⁸.

Nici din zootehnie, se pare. Corespondențele economice cu aceleași orașe săsești relevă că se vând pe piețele Brașovului și Sibiului mai mult cai, porci, oi și pește (ardelenii nu aveau nevoie de vite mari - care puteau fi crescute în păduri sau se evita obligația către Poartă, prin creșterea cu precădere a porcilor - carne interzisă de Coran?)⁹. Oile, interesant, apar în comerțul zootehnic cam după 1518

- momentul interdicției lui Selim al II -lea de importare din Persia a ibrișinului de către venețieni și genovezi -, fapt care va modifica tehnologia postavului prin adoptarea lânii cu fir lung în realizarea urzelii.

Peștele pare însă a fi fost principalul produs de export al Țării Românești. Sub formă vie sau sărată și uscată la soare. Acesta provenea în special din Dunăre și bălțile din lunca acesteia și din râurile interioare. Meșteșugurile destul de puțin dezvoltate. Cel mult cele de sat, potcovăria, olăritul, textilele de casă. Altfel nu s-ar fi cumpărat atât din Ardeal. Lehia, Imperiul Otoman.

Aceeași corespondență mai relevă un fapt: nenumăratele dispute vamale între orașele săsești și Țara Românească (vorbit în primul rând de Țara Românească, pentru că aici și-a avut baza politico-economică și militară Mihai Viteazul).

Și mă întorc la Nicolae Iorga¹⁰. În a sa *Istorie a comerțului* (vol. III - cu Orientul) lansează o idee cel puțin interesantă. Spune el că Țările Române s-au format ca state feudale sub influența celui de al doilea drum al mătăsii (piperului, mirodeniilor sau cum vreți să-i spuneți). Era un drum de uscat - mare - uscat. Pleca din China, trecea prin nordul Indiei, prin Caucaz. Ieșea la Marea Neagră, la cetățile genoveze și venețiene (mai mult primele - Calfa, Gembalo, Soldaia, Sorgat, Capa, Montecastro, respectiv Tana), traversa marea, intra pe gurile Dunării și urca până în mijlocul Europei. Era un drum mai puțin important atâta timp cât existase Imperiul Bizantin dar după cucerirea Omanului și încorporarea Egiptului și apoi a capitalei Imperiului de către turci, deși intersectat de mai multe puteri nu era atât de controlabil ca celelalte două (prin Oceanul Indian, Marea Roșie și Egipt sau drumul de uscat - cetățile genovezo-venețiene și Constantinopol).

În zona noastră - danubiano-pontică - interesate de acest drum - și veniturile care reieșeau din ele - erau Imperiul Bizantin, Ungaria, Polonia, Țările Române, genovezii, în principal și venețienii, ulterior austriecii.

Pe toți îi întâlnim luptând, pe fiecare pentru acces direct. Așa se explică episcopia catolică a Milcoviei (dacă a existat), ocuparea și crearea Basarabiei, apoi deținerea de către Mircea a Silistrei pe malul drept al Dunării, luptele lui Ștefan cel Mare și Matei Corvin de la Chilia, importantul tratat comercial al lui Neagoe Basarab cu Ungaria, prin care instala un monopol comercial etc.

Pe acest drum, beneficiind de efectele lui, și-a început cariera Mihai Viteazul. Surse diverse (călători străini) vorbesc de el ca neguțător, înainte de a accede la dregătoria, de pește, vite și juvaerice, în celebrul Târg de Floci¹¹. Am arătat că peștele era unul din produsele de bază ale comerțului exterior al Țării Românești. Dar juvaericele... În general, se importau. În special din Orient.

În această poziție, Mihai înțelege foarte bine importanța acestor puncte comerciale. El însuși își va crea bază economică aici.

Ori, și e foarte important de subliniat, și turcii își dădeau seama de marea sursă financiară pe care o reprezintă Dunărea. Încep, încet-încet, s-o supună,

întinzându-se până la Buda - deci pe jumătate din întinderea fluviului - și creând acele așa-numite raiale. Întâi pe dreapta, apoi și în stânga Dunării, creând puncte de rezistență duble (de ex. Vidin, Giurgiu)¹².

În felul acesta au controlul asupra Dunării. Ce importanță dovedeau aceste puncte reiese și din faptul că instalează comandamente la nivel de pașă în unele dintre ele (Vidin, Silistra). Românii sunt încet-încet eliminați de pe piață. (E drept că ei mai controlează drumurile interioare care se desprind din drumul mirodeniilor - cel cu Polonia și cel cu Imperiul Austriac). De la crearea raialelor, crește - și documentele o remarcă- numărul de neguțători otomani care pătrund în Țara Românească.

La urcarea pe tron, Mihai Viteazul are datorii imense. Probabil, cel puțin în jur de un milion de galbeni (dacă Petru Cercel, după Sivori, oferise 1.160.000 de galbeni la obținerea tuiurilor, puțin probabil ca fostul ban al Craiovei să-și fi plătit mai ieftin tronul!)¹³.

Creditorii îl urmează în cârd. Normal, nu cei mari, ci cei mărunți. Cu aceștia din urmă- masă de manevră a primilor - rezolvă, cu mână forte, la casele lui Dan Vistierul.

Cu marii creditori însă lucrurile sunt mai complicate. În primul rând sunt la adăpost, la Constantinopol, în al doilea rând eliminarea fizică a creditorului nu însemna lichidarea datoriei (sunt cazuri de destule procese pentru datorii purtate, la diferite instanțe pe sute de ani. Aurelian Sacerdoțeanu vorbește de un asemenea proces între moșnenii Areteni și boierii Albeșteni care a continuat practic 500 de ani)¹⁴.

Trebuia, în consecință, să facă rost de bani, dintr-o țară care plătise în opt ani (1581-1590) nu mai puțin de 6.500.000 galbeni numai către Imperiul Otoman¹⁵.

În consecință, de unde? Dacă nu din vămile și comerțul Dunării (drumul mătășii). Deci, Mihai se îndreaptă spre raiale dintr-un început și din motive economice.

Urmărind localitățile unde au loc marile bătălii ale lui Mihai remarcăm constanta așezare a lor pe linia Dunării și statutul lor juridic de raiale sau cel puțin centre de comandă otomane: Giurgiu, Târgul de Floci, Brăila, Hârșova, Rahova, Silistra, Rusciuc, Nicopole, Vidin, Șistov și din nou, uneori și câte două operațiuni militare într-un an sau în doi ani succesivi (mai mult decât atât, exista o coordonare cu Ștefan Răzvan, care atacă și el malurile Dunării: Benderul, Oblucița, Ismailul, Cernavodă, Babadag¹⁶).

Pentru a purta toate aceste bătălii, Mihai cheltuie mult, cca. 1 milion de galbeni anual *numai* pentru a-și întreține trupele mercenare¹⁷. De menționat că din aceste cheltuieli Rudolf nu-i „decontează” decât cca. 200.000 florini¹⁸.

Oricum suma este mult superioară haraciului stabilit la luarea domniei - de 155.000 galbeni anual.

În cele din urmă însă, Mihai nu face cheltuieli zadarnice. După tratative de peste 3 ani, punctate însă de diverse expediții victorioase, reușește să încheie la

Constantinopol un tratat de pace cu sultanul. Alteori, pe lângă succesive condamnări administrative sau memoriale ale unor adversari direcți (Gazi Gherai, Sinan etc.), o scădere a haraciului la 80.000 de galbeni (față de, repetăm, 155.000 galbeni la începutul domniei), cu o amânare de 3 ani a plăților, dar și desființarea raialelor de pe malul românesc al Dunării, cu o interdicție de încălcare de către osmanlâi, indiferent dacă o făceau în nume privat sau din porunca Padișahului¹⁹.

Din păcate, tratatul nu va rezista mult datorită morții eroului, dar oricum Mihai își atinsese scopul de a continua prezența românească pe acest al treilea drum al mătășii (mirodeniilor). Și iar din păcate drumul comercial începe din secolul următor să-și piardă importanța. Portughezii, apoi olandezii și englezii deja dezvoltau o cale maritimă prin sudul Africii.

Aș vrea în încheiere să subliniez faptul că am prezentat o ipoteză de lucru, la care încă se acumulează informațiile. Adevărul este că omul își acoperă interesele simple prin sugestii ideale și este greu să discearnă printre bravade adevăratele sale intenții.

Indiscreția noastră nu cred că împieteează cu nimic meritele unui erou.

NOTE:

1. N. Iorga, *Bizanț după Bizanț*, Buc., Ed. Enciclopedică, 1972 (pentru Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușeanu ș.a.), p.129-130 și 138 (Neagoe Basarab) și urm.
2. *Ibidem*, p.66 și urm.
3. *Cronicarii munteni*, Buc, ESPLA, 1967, f.214; Gr. Ureche *Letopisetul Țării Moldovei*, Buc., Ed. Didactică și Pedagogică, 1960, p.24
4. Arhivele Naționale Brașov, col. Stenner, doc. 9, 474, ș.a. vezi și *Relațiile Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (1369-1803)*. Inventar arhivistic Buc., 1980
5. Arhivele Naționale Brașov, col. cit., doc. 38, 59, 108, 110, 124, 150, 275, 289 ș.a.
6. D. Zamfirescu, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, Buc., Ed. Minerva, 1976, p. 172
7. C. C. Giurescu, *Istoria pădurii din cele mai vechi timpuri și până azi*, ed. a II-a, Ed. Ceres, Buc., 1976, p.321
8. I. Ionașcu, V. Atanasiu, *Mihai Viteazul*, Buc., Ed. Militară 1975, p.25
9. Arhivele Naționale Brașov. col. cit., Nr.492, 494 și urm. (cai), 32 și urm. (porci), 172 și urm. (pește), 67 și urm. (oi). Vezi și I. Ionașcu, V. Atanasiu, op. cit., p.26
10. N. Iorga. *Istoria comerțului cu Orientul*, Buc., *Cartea Românească* 1939, p.65 și urm.
11. V. Atanasiu, op. cit., p.7; vezi și N. Iorga, *În jurul lui Mihai Viteazul*, Buc., *Monitorul Oficial*, 1936, p.9
12. Bender (1538), Buda (1541), Brăila (1542) ș.a.m.d.
13. I. Ionașcu și V. Atanasiu, op. cit., p.26
14. A. Sacerdoțeanu, *Arhiva generală la mitropolie*, în *Revista Arhivelor*, VII, nr.2/1974, p.13
15. I. Ionașcu, V. Atanasiu, *Ibidem*, p.27
16. V. Atanasiu, *Mihai Viteazul - Campanii*, Buc., Ed. Militară, 1972, p.125 și urm.
17. E. Hurmuzachi, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XII, p.44; scrisoarea lui M. Viteazul către bistrițeni din 10 aprilie menționează câteva "salarii": pedestrii 3 taleri/lună + hrană, haine și "dobânda slobodă" (pradă de război); 1 călăraș - 5 taleri/lună. Un calcul simplu, luând în considerare numărul de mercenari, duce la 75.000 de florini (galbeni)/lunar și cca. 1.000.000 galbeni numai plățile în bani pe un an. Vezi și St. Chicoș, *Cum se făcea aprovizionarea armatelor*

lui *M. Viteazul, Matei Basarab și Ncolae Mavrogheni*, Buc., 1939, p.29 și urm. Și se poate constata că luptele lui M. V. costă imens de mult față de alte datorii pe care le contactase.

18. V. Atanasiu, *op.cit.*, p.102

19. Ionașcu și V. Atanasiu, *op. cit.*, p.86 și 96

ACADEMIA DE DREPT DIN ORADEA. CONSIDERAȚII ISTORIOGRAFICE

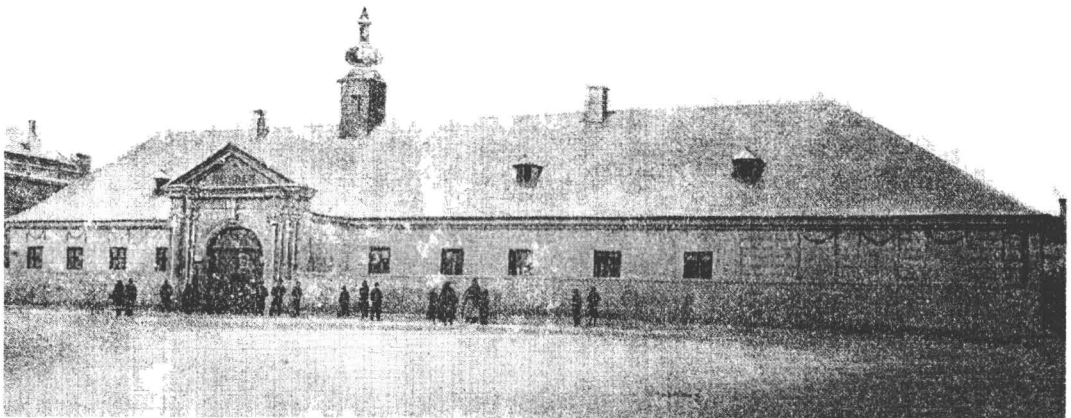
Istoria facultăților (sau, în termen mai vechi, academiilor) aparține, în aceeași măsură, istoriei dreptului românesc și istoriei învățământului superior de pe teritoriul țării noastre. În ultimă instanță, ea constituie un capitol însemnat al istoriei generale a culturii din România. Ar fi, deci, firească o cunoaștere cât mai cuprinzătoare și exactă a acesteia. Din păcate, există o piedică -greu de depășit- în calea celor interesați, fiind prea puține lucrări de referință apărute până acum în această direcție. S-ar impune ca, în raport cu exigențele contemporane și cu orizontul actual de cunoștințe, să fie elaborate studii monografice complete despre fiecare așezământ academic, pentru ca, într-o fază următoare, să poată fi elaborată, de data aceasta pe baze temeinice, o lucrare de sinteză, în paginile căreia să fie restituită întreaga tradiție universitară românească, prin metoda sincronică, adică prin compararea cu experiențele similare din alte țări europene. Până când se va ajunge la un asemenea stadiu de recuperare istoriografică, considerăm că sunt utile și investigațiile care pun în lumină componentele majore ale acestor laboratoare de știință (a dreptului) și creație intelectuală. Prin urmare, ne vom ocupa în continuare de istoricul Academiei de Drept din Oradea (1788-1934), unul dintre factorii cei mai interesați ai vieții universitare din vestul țării, care este însă prea puțin cunoscut.

Primele preocupări în legătură cu istoricul Academiei de Drept din Oradea datează din a doua jumătate a secolului trecut. Acestea au fost

Estrela D. BĂDESCU

Absolventă a Facultății de Științe Juridice a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, avocat în Baroul din București, cu preocupări de istoria instituțiilor de drept din România

efectuate de către unii profesori de la această instituție de învățământ. Astfel, în Biblioteca Academiei de Drept din Oradea s-au păstrat două volume (în manuscris), elaborate de profesorul de drept Miller Jakob Nádor¹, în care a fost tratată istoria acesteia, evident într-o formă specifică timpului, cu accent pe datele mai importante din evoluția ei și comentarii restrânse. În 1867, a apărut la Oradea, sub semnătura lui Krausz L. László, un istoric al Academiei de Drept și date statistice despre studenți². Au urmat două lucrări (din 1872 și 1875)- datorate profesorului de drept roman și austriac Bozóki Alajos, director al Academiei de Drept din 1879- având ca obiect aspecte ale trecutului Academiei Regale de drept din Oradea. Începând cu anul 1874, au fost editate -de către Academie- almanahuri ale acesteia, sub autoritatea aceluiași Bozóki Alajos, care, în 1889, a publicat *cea dintâi monografie*, pe o perioadă de un secol (1788-1888), a Academiei de Drept din Oradea³, carte de o certă valoare documentară, care răspundea unor cerințe ale momentului festiv. Existența instituției este prezentată sub forma a patru intervale distincte: 1. perioada *Ratio educationis* (1788-1848); 2. perioada *Bach* (1850-1861); 3. perioada *provizoratului maghiar* (1861-1866); 4. perioada *constituțională* (1867-1888). Sunt, de asemenea, cuprinse în paginile ei toate datele istorice mai importante, ca și despre societățile studențești, cursurile universitare, profesorii titulari și cei suplinitori, numărul complet al studenților din acest prim secol și fundațiile care le-au acordat burse. Cum, odată cu trecerea timpului, multe din documentele utilizate de autorul acestei monografii s-au pierdut, cartea sa reprezintă nu numai un punct de vedere (deci este un reper interpretativ), dar rămâne și un izvor de informații realmente prețioase. Este regretabil însă că lucrările de istoria dreptului românesc și a învățământului românesc nu apelează la un asemenea material documentar. Pentru elaborarea unei viitoare monografii a Academiei de Drept din Oradea, această carte este o sursă informativă de primă mână.

Primul sediu al Academiei de Drept din Oradea

Jubileul a 100 ani a prilejuit organizarea unor activități aniversare de rezonanță, despre care presa română și maghiară din Oradea a publicat relatări și comentarii entuziaste. Revista *Familia*, spre pildă, după ce a anunțat data solemnității (duminică, 5/17 martie 1888⁴) a publicat o *listă* (cât mai completă) cu numele studenților români (142) care au urmat cursurile Academiei de Drept din Oradea⁵, precum și facultățile pe care le dețineau în acel moment. Identificarea studenților români, atât cât s-a putut face, venea ca un argument al afirmației că acest „*institut de cultură a avut (o) înrâurire și asupra dezvoltării intelectuale a românilor ungureni* (din Crișana și Maramureș-n.n.) și *bănățeni*, căci mai toți oamenii noștri cu carte din aceste părți, până la 1870. au ieșit de aici”⁶ (subl. ns.-E. B.). Pe parcursul anilor presa a mai publicat note și articole cu privire la studenții⁷ Academiei de Drept din Oradea, dar n-au mai apărut lucrări de sinteză, care să o mențină în actualitate.

În perioada interbelică, Academia de Drept a funcționat (din anul universitar 1918 / 1919) ca instituție cu limba de predare română, avându-l ca decan pe profesorul Iuliu Hoványi, care a depus jurământ de credință față de Rege și statul român. Câteva date despre aceasta au fost inserate, de N. Firu, într-un ghid al orașului Oradea⁸. În 1928, la un deceniu de la Marea Unire din 1918, a fost editat *Buletinul Academiei de Drept (1918/1919-1927/1928)*, în care, după un scurt istoric al acesteia (p.3-14), sunt publicate date despre organizarea ei, decanii, profesorii, statistica înscrierilor, examenele de stat, biblioteca, cantina, căminul studenților și orarul săptămânal al Academiei de Drept din Oradea⁹. În această serie de tipărituri se înscrie și *anuarul festiv* al instituției, care a fost tipărit în anul 1930¹⁰ și care conține informații utile despre prima decadă interbelică a istoriei Academiei de Drept din Oradea. În anul 1934, Academia de Drept din Oradea a fost transferată în cadrul Universității din Cluj, fuzionând cu Facultatea de Drept din acest mare oraș transilvan. Împotriva acestui demers, căruia i s-au dat diverse explicații (asupra cărora vom stărui cu altă ocazie), s-au pronunțat intelectualii din Oradea, în paginile presei locale (îndeosebi în *Gazeta de Vest*) și ale unor cărți, cum este cazul lui Petru Dejcu¹¹, care a criticat, în termeni vehemenți, mutarea la Cluj a Academiei de Drept din Oradea, care a funcționat în orașul de pe Crișul Repede aproape un secol și jumătate.

După ce, în anul 1963, învățământul superior din Oradea a fost reactivat, prin înființarea Institutului Pedagogic din Oradea, s-a făcut apel la tradițiile universitare locale. Consemnăm, sub acest raport, articolul lui Sever Dumitrașcu¹² și comentariile lui Victor V. Grecu¹³, din partea inițială a monografiei sale (din 1973). De un interes aparte, pentru cunoașterea studenților români la Academia de Drept din Oradea (în perioada 1850-1918), este studiul lui Viorel Faur și Ioan Fleisz, apărut în periodicul *Crisia*¹⁴, editat de Muzeul Țării Crișurilor din Oradea. Cu privire la numărul studenților de la Academia de drept din Oradea, în anii

1902-1912, este de consultat lucrarea lui Cornel Sigmirean¹⁵, mai ales anexele cu date statistice ale acesteia.

Cel mai consistent studiu, de dată mai recentă, asupra istoricului Academiei de Drept din Oradea a fost publicat de Ovidiu Bozgan, în seria de istorie *Analelor Universității din București*¹⁶. Prin intermediul acestuia este repusă chestiunea cunoașterii istoricului tuturor facultăților de acest fel de pe teritoriul patriei noastre. Contribuția autorului este indiscutabilă, mai ales dacă ne referim la datele puse în valoare și la situarea acestora într-un context național. Partea care se referă la anii interbelici din existența Academiei de Drept din Oradea reprezintă un evident câștig istoriografic.

Am formulat aceste considerații din rațiunea că ar fi presant necesară elaborarea unei monografii științifice bine articulate despre întreaga existență (1788-1934) a Academiei de Drept din Oradea, care se prelungește până astăzi, prin activitatea Facultății de Științe Juridice a Universității din Oradea.

NOTE:

1. Bozóki Alajos, *A nagyváradi királyi akadémia századas múltja 1788-tól 1888-ig*, Budapest, 1889, p. 4
2. *Ibidem*
3. *Ibidem*
4. *Academia de drepturi din Oradea Mare*, în *Familia*, 1889, nr. 10, p. 119
5. *Academia de drept din Oradea*, în *Familia*, 1889, nr. 11, p. 129-130
6. *Ibidem*, p. 129
7. Vezi, spre pildă, *Familia*. 1890, nr. 25, p. 303 și 1895, nr. 25, p. 299
8. Nicolae Firu, *Oradea Mare*, București, 1924, p. 18 și 51
9. *Buletinul Academiei de drept din Oradea (1918/19- 1927/1928)*, Tipografia și Librăria românească S.A., Oradea, 1928, 55p.
10. *Anuarul festiv al Academiei de Drept Regele Carol al II-lea din Oradea*, București, 1930
11. Petre Dejeu, *Instituțiile culturale din municipiul Oradea și județul Bihor*, Oradea, 1937, p. 250
12. Sever Dumitrașcu, *Tradiții ale școlii superioare orădene*, în *Revista învățământului superior*, 1968, nr. 8, p. 72-76; Idem, *Tradiții universitare orădene*, în *Cele trei Crișuri*, 1991, nr. 1-2, p. 16
13. Victor V. Grecu, *Institutul Pedagogic Oradea (1963-1973). Monografie*, Oradea, 1973, p. 15-21
14. Viorel Faur, Ioan Fleisz, *Studenți români la Academia de drept din Oradea (1850-1918)*, în *Crisia*, 1987, p. 129-181; Viorel Faur, *Tradiții universitare orădene: manifestări studențești în documente inedite*, în *Cele trei Crișuri*, 1993, nr. 1-2, p. 8
15. Cornel Sigmirean, *Românii și învățământul superior din Transilvania și Ungaria în anii 1900-1918*, în Sabin Manuilă, *Istorie și demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX*, coordonatori Sorina Bolovan și Ioan Bolovan, Centrul de Studii Transilvane și Fundația Culturală Română, Cluj- Napoca, 1995, p. 235-250
16. Ovidiu Bozgan, *L'Academie de droit d'Oradea: une experience universitaire manquee*, în *Analele Universității București*, Istorie, 1995, p. 79-92

**UN MOMENT DE SOLIDARITATE ROMÂNESCĂ:
ANUL 1913 (Documente din arhiva Mitropoliei Unite de Alba
Iulia și Făgăraș-Blaj)**

Dr. Ion ZAINEA

Conferențiar la Facultatea de Științe Socio-Umane a Universității din Oradea, cu preocupări de istorie modernă și contemporană a României

La începutul secolului al XX-lea, secolul tuturor speranțelor și al celor mai nobile aspirații umane, situația generală a românilor din dubla Monarhie s-a agravat simțitor, consecință a măsurilor din domeniul învățământului, administrației și justiției ce au urmat încheierii pactului dualist austro-ungar. În jurul dogmei “unității statului național maghiar” fusese organizată o administrație tracasantă, șicanantă, ale cărei principii călăuzitoare erau inechitatea și brutalitatea, care supraveghea și pedepsea orice act ce i se părea în contradicție cu ideea unității statului național maghiar.

Într-o lume în care principiul dreptului popoarelor de a se guverna singure se impusese în toate conștiințele, iar dreptul constituia baza vieții națiunilor, înjustiția acestei stări de lucruri devenise cu adevărat intolerabilă. Intuind amploarea ce o putea lua și pericolul pe care-l reprezenta problema naționalităților, Guvernul maghiar condus de contele Tisza Istvan, caută soluții pentru rezolvarea acesteia, sfătuit fiind în acest sens și de factorii de la Berlin și Viena. Discursul rostit în Parlament de primul ministru, la 12 iulie 1910, invita mișcările nemaghiare la negocieri cu Budapesta, guvernul sperând să-și extindă influența atât în rândul deputaților, cât și în rândul Bisericii române de ambele confesiuni.

Inițial, reacția deputaților români a fost deosebit de energică. Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voevod și Ștefan Cicio-Pop condamnăm, de la tribuna Parlamentului, metodele ieftine

gândite de oficialități. Intervențiile lor au problematizat starea mișcării naționale române și au avut ca efect imediat eșuarea primei runde de negocieri cu contele Tisza Istvan. Discuțiile sunt reluate la începutul anului 1913, la inițiativa guvernului, accelerate de evenimentele din Balcani, în care România se implicase, semn că se desolidariza de un aliat, Austro-Ungaria, cu care nu avea nimic în comun. Teodor Mihali, Iuliu Maniu și Valeriu Braniște sunt delegați de Comitetul Executiv al Partidului Național Român pentru convorbiri cu primul ministru, în vederea găsirii unei soluții viabile de rezolvare a problemei românești și *“înfiriparea încrederii într-o acțiune mai serioasă”* în acest scop. La întâlnirea din februarie 1913, Tisza a solicitat părții române să prezinte un memoriu care să conțină revendicările de natură școlară și bisericească, promițând că acestea vor fi înlăturate sau atenuate prin noi dispoziții administrative (D.1).

În vederea alcătuirii memoriului, Teodor Mihali se adresează mitropoliților Victor Mihalyi (greco-catolic) și Ioan Mețianu (ortodox), cât și episcopilor români, aparținând ambelor confesiuni, de la Gherla (Vasile Hossu), Caransebeș (Miron Cristea) și Oradea (Demetriu Radu). Așa s-a născut, la inițiativa episcopilor Demetriu Radu (unit) și Miron Cristea (ortodox), ideea organizării unei consfături comune a arhieriei și frunțașilor politici români, cu scopul de a stabili împreună *“căile și mijloacele care ar duce la îmbunătățirea stărilor de azi și promovarea intereselor naționale”* ale poporului român și a contribui, astfel, la deslegarea cu folos a chestiunii de naționalitate, *“chestiune de viață și de primă importanță”* pentru viitorul Austro-Ungariei (D.2-3).

Propunerea a fost bine primită atât de cei doi mitropoliți, cât și de Comitetul Executiv al Partidului Național Român. La 10 septembrie 1913 s-au întâlnit, la Gherla, episcopii Vasile Hossu și Demetriu Radu cu Teodor Mihali și Iuliu Maniu, care au constatat importanța mare, *“cu adevărat istorică”*, a unei asemenea consfături. La propunerea lui Ioan Mețianu, Conferința a fost convocată pe 16 septembrie 1913, la Sibiu (D.4), dar a fost amânată un timp, la cererea lui Vasile Hossu, bolnav, care ținea să ia parte cu orice preț la discuții (D.5).

Conferința s-a ținut, dar întrucât nu s-a ajuns la un rezultat satisfăcător, acesta n-a fost făcut cunoscut primului ministru. Așa cum reiese și din scrisoarea episcopului Demetriu Radu adresată mitropolitului Victor Mihalyi (D.6), o parte a celor prezenți, în primul rând reprezentanții Bisericii, s-au situat pe poziții mai conciliante, acceptând semnarea unui pact care să conțină mai puține concesiuni din partea guvernului, în timp ce frunțașii politici se arătau mai intransigenți. Încercând să facă o breșă în rândul românilor, Tisza a lăsat să se înțeleagă că, dacă nu va putea încheia un pact cu Partidul Național, atunci îl va încheia cu arhieria români, cărora le-a cerut, în numele Majestății Sale, să-i comunice în scris rezultatul Consfătuirii. Chiar dacă unii dintre aceștia, precum Demetriu Radu și Vasile Hossu, forțați de împrejurări și numai după consultări prealabile cu mitropoliții și ceilalți episcopi, au răspuns solicitării primului ministru, este

meritul fruntașilor celor două Biserici române de a fi lăsat decizia finală pe seama oamenilor politici.

După cum este cunoscut, tratativele cu guvernul nu s-au soldat cu rezultate concrete, stadiul acestora fiind analizat în ședințele Comitetului Executiv al Partidului Național Român, ținute la Budapesta, în zilele de 20 și 21 ianuarie 1914. Nici atitudinea fruntașilor politici nu era unitară. În cadrul discuțiilor s-au conturat două puncte de vedere, unul favorabil propunerilor lui Tisza, susținut de Iuliu Maniu, Ștefan Cicio-Pop, Aurel Lazăr, Roman Ciorogariu și Caius Brediceanu, iar altul împotriva acestuia, pentru care s-au pronunțat categoric Octavian Goga și Vasile Goldiș. O hotărâre definitivă n-a putut fi luată. S-a alcătuit, în schimb, o comisie, pentru a finaliza tratativele și a întocmi un proiect de rezoluție privind rezultatul acestora, care să fie supus dezbaterii Comitetului. La mai puțin de o lună, constatând impasul în care ajunseseră tratativele, Comitetul Executiv a hotărât să respingă propunerile guvernului, hotărâre pe care s-o facă cunoscută opiniei publice prin intermediul unei *Cărți roșii*, editată în mai multe limbi. Soluția oferită de premier era considerată *“neaptă pentru înlăturarea, chiar și vremelnică, a conflictului existent între români și politica de guvernământ a statului ungar”*.

Bibliografie:

D. Drăghicesco, **La Transilvanie, esquisse historique, géographique et statistique**, Paris, Librairie Felix Acan, 1918 (București, Editura Albatros, 1997).

Stelian Mândruț, **Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1905-1910**, Oradea, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, 1995.

Poporul român, Budapesta, nr. 12, 13 și 18/1911.

Arhivele Naționale-Direcția Județeană Alba, fond **Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș-Blaj**, *Cabinetul Mitropolitului*, d. 1585/1910-1913.

ANEXE

D. 1

*Înalt Preasfințite Domnule Episcop!
Ilustritatea Voastră!*

În decursul convorbirilor, pe care le-am avut din încredințarea Comitetului partidului național român cu factorii actuali ai politicii de guvernământ în scopul orientării asupra condițiilor între cari s-ar putea găsi o soluție a inverșunatului conflict național din Ungaria, s-a simțit trebuința de a crea o atmosferă mai priincioasă decât cea de față pentru asemenea demersuri, prin delăturarea acelor neajunsuri pe diferitele terene ale vieții publice, cari agravează rezolvirea problemei și zădărnicesc înfiriparea încrederei într-o eventuală acțiune mai serioasă în scopul arătat.

Ajungând și actualul șef al Cabinetului la această convingere, am fost solicitat să prezentez

acele neajunsuri de natură școlară și bisericească, cari pe baza actualelor legi se pot delătura și atenua prin dispoziții administrative, arătând detaliat cazul, numărul lui, stadiul în care se află și direcția în care s-ar putea rezolvi în mod satisfăcător.

În consecuență. Vă Rog Î.P.S.Voastră, să binevoiți a dispune compunerea unui registru al acestor chestii și a mi-l trimite cu posibilă grabă – fiecare caz separat redactat, ca să-l pot prezenta Excelenței Sale Dlui Ministru-prezident, care m-a îndemnat la acest demers.

Aducând aceasta la cunoștința Î.P.S.Voastre, țin totodată să declar că pentru cazul că Excelența Sa Domnul Arhiepiscop și Mitropolit ar crede de bine **a convoca în materia aceasta o consfătuire intimă a prelaților bisericești**, sunt gata a lua parte la acea consfătuire spre a desluși chestiunea, dimpreună cu membrii delegației mai restrânse: Dr. Iuliu Maniu și Dr. Valeriu Braniște, cari au avut mandat a participa la demersurile amintite.

În adastarea unui răspuns favorabil

semnez cu profundă fiască al Înalt Presfinției Voastre

Dej 9/22 Febr. 1913 devotat serv,

Dr. Teodor Mihali m. pr.

D. 2

Excelență

Înalt Prea Sfințite Domn Doamne,

Aci alăturat am onoarea a vă prezenta scrisoarea iscălită de mine și de Episcopul gr. or. al Caransebeșului, pe lângă următoarea observare.

La dorința mea, a doua zi după ce am vorbit cu Dl. Ministru-președinte Șt. Tisza așa cum v-am referat cu graiul viu, s-a prezentat și a fost primit în audiență la același Ministru-președinte și Episcopul Caransebeșului, căruia acela i-a repetit ceea ce mi-a fost declarat și mie, anume că și el – **Ministrul-președinte** – **află de bună idee ca toți Arhiereii români să ținem o consfătuire cu bărbații laici conducători ai politicei românești**, adică cu Comitetul executiv (Comitetul întregit ar fi poate prea mare) al partidului național român, în scopul ca să limpezim situația politică a poporului nostru. Suntem, așadar, doi cari am avut înțeles de acest fel cu Ministrul-președinte.

Am ținut să atrag atențiunea Episcopului Vasile asupra acestui lucru, în legătură așa de strânsă cu pomenita scrisoare ce o am supus aprecierii Excelenței Voastre și în același timp și în aprecierii celorlalți archiereii români.

Iar după acestea, Vă doresc din toată inima deplină sănătate și am rămas cu cea mai profundă venerațiune

Al Excelenței Voastre prea plecat serv

Demetriu Radu

episcop

Oradea Mare, 29 Iunie 1913

D. 3

Excelenței Sale Î.P.S.D.Dr. Victor Mihalyi de Apșa
Arhiepiscop și Mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș-Blaj

Excelența Voastră,
Înalt Prea Sfințite Domnule

*Subsămnații Episcopi, preocupați de soarta națiunii române din țerile Coroanei Sfântului Ștefan, mișcați de pilda înaintașilor noștri din zile de grele încercări, iar pe de o altă parte știind că și în inimile celorlalți Arhierei români arde cu aceeaș căldură dragostea de neam, - ne simțim îndemnați, ba chiar îndatorați a face propunerea, ca **toți Arhiereii români din Ungaria să ținem, în frunte cu ambii Mitropoliți, o consfătuire cu Comitetul executiv al partidului național român, în scopul, ca împreună să studiem și să lămurim situația politică a poporului nostru, și în consecință să căutăm căile ce ar duce la îmbunătățirea stărilor de azi și să stabilim mijloacele pentru promovarea intereselor sale naționale; și astfel să contribuim la deslegarea cu folos a cestiunii de naționalitate, cestiune de viață și de primă importanță pentru viitorul iubitei noastre patrii.***

*Ținerea acestei consfătuiri, după a noastră părere, ar fi să se întâmple în a doua jumătate, și anume în **ziua de 16 a lunii Septembrie** stil nou, anul curinte, în orașul **Sibiu**.*

Rugăm deci pe Excelența Voastră, ca să binevoiți a aprecia propunerea noastră, și la caz de acceptarea ei, să ne încunoștiințați, ca la timp să putem lua dispozițiile de lipsă pentru fapctca ei executare.

Binevoiți a primi, Excelența Voastră, viua expresiune a sentimentelor noastre de deosebită stimă.

Budapesta la 28 Iunie 1913 s. n.

Dr. Miron Cristea

Episcop ort. român al Caransebeșului

Dr. Demetriu Radu

Episcop gr. cat. De Oradea Mare

D. 4

Sibiu, 10 Iulie 1913

*Excelenței Sale, Înalt Preasfințitului Domn
Dr. Victor Mihalyi de Apșa
Arhiepiscop și Mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș-Blaj*

Excelența Voastră!

Înalt Presfințite Domnule Arhiepiscop și Mitropolit!

În zilele acestea, primind eu de la Presfințitii Domni Episcopi Dr. Dimitri Radu și Dr. Miron Cristea o invitare de a ne întruni toți Arhiereii români din patrie dimpreună cu comitetul executiv al partidului nostru național într-o conferință, pentru a consulta și a combina căile și mijloacele la o mai norocoasă îndreptare a cauzei noastre naționale, de care este legată și soarta poporului nostru, biserica cea vie a Domnului, - și înălăgând eu că și Excelența Ta ai primit aceeaș invitare, îmi iau voie a Te ruga să binevoiești a-mi arăta: aderezi și Excelența Ta la aceea întrunire? Și dacă da, când și unde să convenim?

*Din parte-mi considerând acea propunere de salutară, o primesc cu toată dragostea, și aş crede să ne întrunim aici în Sibiu cam prin luna lui Septembrie a.c. **după ce vom vedea cum se mai dezvoltă împrejurările din Balcani.***

După cari, pe lângă salutări cordiale, am rămas,

Al Excelenței Tale plecat serv

Ioan Meșianu

Mitropolit

D. 5

*Exceleța Voastră,
Înalt Preasfințite Domnule Mitropolit,*

Întrunindu-ne aici în Gherla la Ilustritatea Sa Dl. Episcop Hossu, cu Dnii Dr. Mihali și Dr. I. Maniu, am constatat cu nespusă bucurie și satisfacțiune că toți arhierii români au consimțit cu ideia de a conveni într-o consfătuire comună cu delegații comitetului național și nu mai puțin am constatat și importanța mare cu adevărat istorică a acestei consfătuiri din punctul de vedere al solidarității și concentrării interne a neamului românesc din Ungaria.

Cu toate acestea, în baza celor discutate și aflate aici, sunt necesitat a Vă încunoștiința, că mai multe împrejurări militează pentru amânarea consfătuirii contemplate.

Ilustritatea Sa Dl. Episcop Dr. Vasile Hossu este aplicat și hotărât a lua parte cu orice preț la consfătuirea defiptă pe ziua de 16 Septembrie. Fiind însă noi aici ne-am convins, că este peste măsură riscant a-l expune la o călătorie așa lungă și este imposibil să luăm răspunderea pentru urmările ce ar putea avea o astfel de călătorie pentru Ilustritatea Sa; iar de altă parte credem, că ținerea consfătuirii fără prezența Dsale nu ar atinge scopul convenirii contemplate în măsura dorită de noi toți.

Abstrăgând dela acest motiv de ordin personal, am primit unele informațiuni și s-au ivit unele momente noue. cari lipsesc această consfătuire de caracterul actualității momentane.

În urma acestora Vă rog. Exceleța Voastră, să consimțiți de a nu ținea acum în 16 l.c. consfătuirea contemplată. Despre aceasta am avizat și pre ceilalți P.P.S.S. frați episcopi și pe Dl. George Pop de Băsești.

Binevoiiți, Exceleța Voastră, a primi viua espresiune a sentimentelor mele de profundă stimă.

*prea plecat serv Demetriu Radu,
episcop gr. cat. De Oradea Mare*

Gherla, la 11 Septembrie 1913

D. 6

*Exceleța Voastră,
Înalt Presfințite Doamne,*

Cu respectuoasă provocare la venerata scrisoare a Exceleței Voastre de dat 26 l.c., am onoare a răspunde următoarele:

În ziua de 24 Ianuarie 1914, sub datul de 23 Ian., am primit și eu dela E. Sa Domnul Ministru-președinte Conte Ștefan Tisza scrisoare identică în conținut cu cea primită de Exceleța Voastră. Și după ce și P.S.Sa Fratele Episcop Vasile al Gherlei a primit asișderea o atare scrisoare, țin la sigur că tot aceeaș scrisoare s-a trimis de Șeful Guvernului tuturor Episcopilor români. Eu îndată ce am primit acea scrisoare ministerială, m-am pus în înțelegere cu numitul Frate Episcop, carele apoi având în 29 ședința la Consiliul congrual, așeară în drumul său spre Budapesta s-a oprit la mine până azi dimineață. După ce am dezbătut așadar cauza cu deamănuntul laolaltă, ne-am înțeles ca și pentru el să dea răspuns Exceleței Voastre și la celelalte două întrebări în senzul următor.

1. *Fratele Episcop Hossu va face tot posibilul ca în 29 Ian. sau în zilele următoare să vorbească cu Ministrul-președinte în această cauză comunicându-i rezultatul consfătuirii noastre. În urmare, eu nu mai am să dau răspuns în scris Ministrului-președinte. În esență apoi, **rezultatul consfătuirii noastre este că noi suntem pe lângă aceea ca să se încheie pactul**, nu atât pe baza concesiunilor înșirate cu numărul în mod bazativ, cât mai vârtos **pe baza unor enunțiațiuni generice, din cari apoi au să urmeze acele și alte concesiuni**. Bine înțeles că enunțiațiunile acelea generice trebuie să fie de atari, ca prin încheierea pactului demnitatea națională a poporului român din această țară să nu sufere nici un scăzământ. Și pe lângă aceea, Ministrul-președinte, pentru cazul încheierii pactului, să dea garanțe potrivite cum că acesta va fi respectat și din partea guvernelor viitoare. Tot asișderea ne-am înțeles cu Fratele Hossu, că după ce va confera cu Conteșe Tisza și apoi cu comisiunea de trei a partidului național, și așa dacă și după ce vor afla de lipsă, pe mine și Episcopul Cristea ne va chema de urgență la Budapeșta, ca toți împreună să concretizăm proiectele pentru conferința partidului. În orice caz și indeosebi și din grava considerare, că **cauza noastră a devenit de interes general pentru monarhie**, - noi ținem de necesar ca să se afle o atare deslegare a cestiunii, ca pentru eventualitatea negativă, când adecă pactul nu s-ar face, odiul și responsabilitatea să nu cadă asupra Românilor și să se încongiure pericolul de scisiune între aceștia. Privitor la acest din urmă punct mai observ, că Conteșe Tisza s-a declarat, în cerc mai restrâns, - că dacă nu ar putea încheia pactul cu partidul național, atunci îl va încheia cu Arhieriei și cu alți bărbați inteligenți români: eventualitatea aceasta pare învederat că își află confirmare chiar în scrisoarea adresată acuma de dânsul Episcopilor români, unde face provocare la porunca venită dela Maiestatea Sa. Eventualitatea aceasta din urmă însă ar fi o mare calamitate, căci în mod inevitabil ar cauza scisiune între Români. Pentru aceea ar fi de lipsă, credem noi, ca partidul național să nu se pună pe punct de intransigență absolută, ci între limitele semnalate și aci mai sus să se înduplece la încheierea pactului și cu mai puține concesiuni; căci dacă în urma pactului, ajungem la o atmosferă mai priincioasă decum este cea de acum, neamul nostru hotărât că se va întări, și când va fi mai tare își va ști elupta și drepturi mai mari.*
2. *Iar fiindcă Ministrul-președinte, deocamdată nu cere de lu noi decât să ne silim a desvolta influența noastră în acest sens, adică de-a modera, să zic așa, - încâtva pe cei mai intransigenți dintre ai noștri, - dacă noi de fapt în cercul deschis nouă vom face aceasta, vom corespunde poruncii venite dela Înaltul Tron. Cum se vor desfășura apoi evenimentele după ce **Comitetul național se va fi pronunțat în mod definitiv asupra pactului**, vom vedea atuncia și în Domnul ne vom sfătui asupra celor de urmat.*

Prin acestea m-am silit a răspunde la întrebările puse din partea Excelenței Voastre, rămânând ca Fratele Hossu sau eu, sau și amândoi, să vă informăm asupra fazelor noue prin care eventual va trece marea noastră cestiune dela ordinea zilei.

La urmă binevoii a primi, Excelență, viua expresiune a sentimentelor mele de profundă venerațiune, pe lângă cari am rămas

Al Excelenței Voastre, prea plecat serv

Demetriu Radu,

Episcop gr. cat. de Oradea Mare

Oradea Mare, 28 Ianuarie 1914

Notă: sublinierile din texte ne aparțin

Viorel FAUR

O CORESPONDENȚĂ INEDITĂ A LUI NICOLAE IORGA

Marele istoric Nicolae Iorga a avut legături cu importante personalități politice și culturale din Bihor, începând cu Nicolae Firu (învățător la Școala primară ortodoxă din Oradea, dirijor al corului Reuniunii de cântări „Hilaria” din Oradea și autorul unor valoroase lucrări istorice despre școala și biserica românească din aceste părți) și terminând cu dr. Aurel Lazăr (cunoscutul militant pentru drepturi și unitate națională, fost șef al Resortului de Justiție din Consiliul Dirigent și deputat în Parlamentul României, căruia i-a și adus un elogiu). De asemenea, a fost – de multe ori – în Bihor, prima dată în 1905, când a cercetat arhivele din Oradea, a vizitat Beiușul și cimitirul satului Seghiște, unde se mai păstrau încă ruinele unei vechi biserici românești de piatră; ultima dată în 1938, când a rostit, la Oradea, un impresionant discurs despre evenimentele Marii Uniri, de la care se împlineau două decenii. Cu acest prilej a făcut o fotografie memorabilă, pe care am publicat-o în *România literară*¹, cu sprijinul secretarului general de redacție, poetul Gheorghe Pituș, căruia îi păstrăm o frumoasă amintire. Despre raporturile lui Nicolae Iorga cu Bihorul am scris și publicat mai multe studii și articole². Le adăugăm acum o *corespondență inedită*, cu certe valențe emoționale și morale.

Mai întâi, ne referim la contextul în care a fost scrisă această corespondență. El este evocat de cărturarul și episcopul ortodox Roman Ciorogariu în *Zile trăite*³ de el în Oradea, în timpul pregătirii actului unirii cu patria-mamă, România, dar și după aceea, până în luna aprilie 1919, când orașul de pe Crișul Repede a

Dr. Viorel FAUR

Profesor universitar la
Universitatea din Oradea.
Specialist în istoria culturii
moderne a Transilvaniei, în
istoria politică și militară.

fost eliberat de unitățile Armatei Române, comandate de generalul Traian Moșoiu.

În 8 decembrie 1920, anarhistul Max Goldstein a pus o bombă în Senatul României, care a explodat exact în momentul când senatorii așteptau deschiderea ședinței de lucru din acea zi nefastă. Au fost mai multe victime (ministrul Greceanu, care a murit a doua zi; Spiru Georgiu, care a decedat, după ce i s-a amputat un picior; generalul Coandă, președintele Senatului, căruia i-au fost perforate intestinele; episcopul Nifon, care a fost operat dar a murit mai târziu; episcopul Roman R. Ciorogariu, căruia i s-a făcut o complicată operație la mâna dreaptă, ceea ce l-a împiedicat, pentru tot restul vieții sale, ca să mai scrie, așa cum ar fi dorit și cum ar fi cerut-o starea sa intelectuală), între care și episcopul greco-catolic din Oradea, dr. Demetriu Radu. „Moartea episcopului Radu - scrie, cu inima îndurerată, Roman R. Ciorogariu - a fost fulgerătoare. Cum mergea spre ministrul Greceanu, în apropierea podiului prezidial, de unde s-a făcut explozia, înalt cum era l-a lovit schija de bombă sub barbă, aruncându-i o falcă cu creeri cu tot până în tavan. Lovit astfel din plin, el nu și-a văzut (și) nici nu și-a simțit moartea”³.

Desigur, acest atentat politic, cu urmări extrem de grave, a produs un adevărat șoc în societatea românească, care se structura - pe temeuri legale- într-o Românie unită și democratică. Presa a scris, cu o rară vehemență, despre slăbiciunea unui stat care n-a putut exercita un control firesc asupra celor care-l subminau, primatul în acest sens fiind deținut de agenturile moscovite.

Profund îndurerat de dispariția tragică a episcopului orădean dr. Demetriu Radu, istoricul și omul politic Nicolae Iorga i-a transmis fratelui acestuia, dr. Iacob Radu (valoros cercetător al istoriei Episcopiei greco-catolice de Oradea și canonic) o scrisoare, în care mărturisește că n-a putut să stea, lângă sicriul celui mort, alături de acei indivizi care au asociat o asemenea crimă, în textele publicate și comentariile orale. cu cugetarea sa politică, care, de fapt, își are originile într-o sensibilitate patriotică. Aducă rugăciunea sa sinceră pentru „odihna acestui suflet de caldă iubire pentru neamul său și de intransigență față de drepturile lui”⁴ (subl. ns.-V.F.).

Nicolae Iorga i-a apreciat, cu deosebire, pe intelectualii bihoreni, ale căror merite le-a recunoscut cu franchețe. De asemenea, el n-a incitat niciodată la violențe și, ca atare, acei care au făcut o legătură (firește, tendențioasă și artificială) între concepția sa, care era cea a unui intelectual democrat și patriot, și manifestările (unor indivizi manipulați) pentru destabilizarea țării, l-au nedreptățit și rănit, fiind adesea nevoit să se „scuture” de asemenea încercări de a-l discredita în fața opiniei publice.

Correspondența pe care o publicăm este expresia unei exemplare solidarități umane, dar și un act de respingere a unor acuzații injuste, ieșite din volbura vieții politice, adesea distructivă.

NOTE:

1. Viorel Faur, *Nicolae Iorga, conferențiar (la Oradea)*, în *România Literară*, 1969, nr. 41, p.12
2. Idem, *Nicolae Iorga și Bihorul (I-II)*, în *Familia*, 1969, nr. 10, p.11 și nr. 12, p.21; Idem, *Nicolae Iorga și Bihorul*, în *Familia*, 1971, nr.5, p.10; Idem, *Nicolae Iorga și Revista Familia* (seria I), în *Semicentenarul P.C.R. în Bihor*, Editura C.C.E.S. al județului Bihor, Oradea, 1971, p. 319-327; Idem, *Nicolae Iorga la Budapesta*, în *Manuscriptum*, 1976, nr. 3, p. 169-170; Idem, *Nicolae Iorga și bihoreni*, în *Cele Trei Crișuri*, 1990, nr.4-5, p.11; Idem, *Aurel Lazăr în corespondență cu Nicolae Iorga*, în *Cele Trei Crișuri*, 1990, nr. 7, p.5; Idem, *Din activitatea parlamentară a lui Nicolae Iorga*, în *Cele Trei Crișuri*, 1990, nr. 9, p.3; Idem, *Noi corespondențe ale bihorenilor cu Nicolae Iorga*, în *Bihorul*, 1990, nr.11, p.7; Idem, *Titanul istoriografiei române (N.Iorga)*, în *Sesiunea omagială Nicolae Iorga-Virgil Madgearu*, Editura Parlamentului României, București, 1991, p. 25-28
3. Vezi Roman R. Ciorogariu, *Zile Trăite*, (Oradea. 1926). p. 512-515; capitolul *Atentatul de la Senat*.
4. *Ibidem*, p.514

Anexă documentară

11 decembrie 1920

Preasfințite părinte,

Neputând sta lângă sicriul iubitului frate al Preasfinției Tale lângă oamenii cari au avut josnicia de suflet să afirme prin graiu și în scris că în asemenea crime, în care e atâta din prostia și violența altora, ar fi ceva din cugetarea mea politică pe care o cunoști de atâția ani, te rog să crezi că, între cele mai sincere rugăciuni pentru odihna acestui suflet de caldă iubire pentru neamul său și de intransigență față de drepturile lui, este și rugăciunea mea.

Primește totodată încredințarea unei vechi și nestrămutate simpatii.

Nicolae Iorga

11 Decembrie
1922.

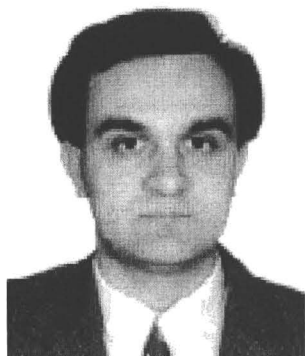
Preaferite părinte,

Reputind ota tîngi sîrind in bîrta lui
 frate al Preaferitelor. Tale tîngi oamene
 can ac avut gîsire de suflet sî aprine
 pîi grai n a sîis cî a atemenea crime,
 în cere e atîta dîi prosta n violenta
 actora, ar fi cere dîi ingelarea mea politice
 pe av o canoiti de atîta ani, te rog
 sî cragi cî între cele mei sîiere rugîrîm
 pentru odîna acortîi suflet de cald
 mbire pentru neamul sîi n de intransigent
 falb de dreptarile lui, este n rugîrînea mea
 Primente tot odato imediatere unei
 vederi n vîstrîmîntate sîmpatîi.

N. Iorga

Antonio FAUR

ASPECTE ALE COMPORTAMENTULUI MILITARILOR SOVIETICI ÎN JUDEȚELE DIN VESTUL ROMÂNIEI (1944-1945). COMITEREA DE VIOLURI

În ordinea gravității lor, după împușcarea unor oameni nevinovați, veneau violurile, care intraseră în obișnuința militarilor sovietici. Nimic nu le stătea, sub acest raport, în cale. Erau capabili de orice amenințări, pentru a-și împlini dorințele. Este regretabil însă că documentele existente n-au surprins, decât parțial, modul în care au tratat militarii sovietici femeile de pe teritoriul României, deci și de pe cel al județelor la care ne referim. Lacunele de informare își au originea și în refuzul unor femei - ca și al familiilor acestora - de a depune mărturie, ori măcar de a recunoaște că ar fi fost violate, acest lucru având consecințe asupra posibilității lor de a se căsători. Comunitățile sătęști considerau violul ca pe o mare rușine. Victimele acestuia erau, într-adevăr, privite cu condescendență, și nu aveau decât șanse foarte mici de a forma familii. Ca atare, violul putea marca existența unei femei tinere, de aceea merită a fi evaluat în termenii exacti ai unei realități traumatizante.

De asemenea, se impune constatarea că practicarea violurilor era adesea însoțită de bătăi, răniri și jafuri. Despre asemenea violențe relatează, cu amănunte, dr. Al. Putici, primpretorul plasei Sfânta Ana (Sântana), din județul Arad. El informa prefectul că prin „comunele plasei ... rătăcesc zilnic elemente din armata sovietică”. Era vorba, mai ales, de militari „eliberați din spitale, care primesc un termen de prezentare la centrul de strângere (din Oradea) prea lung” (mai exact 10 zile), pentru a parcurge drumul de la Arad la Oradea. Prin urmare, „soldații se dau jos

Drd. Antonio FAUR

Lector universitar la
Universitatea din Oradea.
Specialist în istorie
contemporană universală, cu
deosebire în problematica
celui de-al doilea război
mondial și a consecințelor
sale.

din tren la fiecare stație, spre a înnopta” în sate. A fost dată dispoziție primăriilor ca să „organizeze dormitoare încălzite” pentru ei (în școli, case culturale), precum și cantine. Aceasta, ca să-i scutească de necazuri pe locuitori. Militarilor sovietici nu le convenea acest lucru - se sublinia în raport -, astfel că preferau „să fie cazați pe la oameni, și cu această ocazie unii dintre ei se dedau la acte reprobabile”. După ce ajungeau în prima stație de cale ferată, la orice oră din zi, ei coborau din tren și se instalau în sate, unde consumau alcool și se „dedau la scandaluri, trăgând focuri de intimidare, căutând femei”. Sunt consemnate câteva situații de acest fel. Un locuitor din comuna Andrei Șaguna a fost bătut până și-a pierdut cunoștința, pentru că nu „a voit să spuie unde s-a ascuns propria fată minoră”. De la o fermă a fost ridicată cu sila o fată de 17 ani și *violată de 5 indivizi*. În localitatea Zimand a fost „violată mama și fata, minoră”. În aceeași așezare, doi ostași sovietici au pretins că sunt „comandanți ai satului”, după care au realizat și câteva violuri¹. Iată, deci, că într-un spațiu nu prea extins, s-au produs multiple încălcări flagrante ale legii, făcându-se necesară o intervenție pe lângă Comisia Aliată (Sovietică) de Control, pentru ca aceasta să înființeze o poliție de plasă, comandată de un ofițer, care să introducă ordinea necesară și să înfrâneze asemenea porniri ale militarilor sovietici.

Prefectul județului Arad făcea cunoscut Ministerului de Interne că, la 3 octombrie, soldați sovietici beți au violat o fetiță de numai 13 ani, din comuna Covăsânț². În 13 octombrie, trei militari sovietici au intrat, cu forța, în casa lui Ioan Galea (din satul Hodiș, comuna Holod, județul Bihor), după care l-au scos afară, împreună cu cei trei copii mici ai săi, pentru a-i viola soția³. Nici soțiile jandarmilor nu erau ferite de acest pericol.

Astfel, la 15 octombrie, P. Bejenaru, șeful Postului de Jandarmi din Ginta, informa Legiunea de Jandarmi Bihor că, în acea zi, soldați sovietici au pătruns în casa sergentului major Comârlă și i-au siluit soția⁴. Pentru militarii sovietici vârsta nu avea, uneori, vreo importanță. Ca atare, unul dintre ei a întreținut „raport sexual”⁵, în noaptea de 16 spre 17 octombrie, cu Florica Popa (de 53 ani) din Husasăul de Tinca (județul Bihor), după care a dispărut, fără a putea fi identificat și prezentat autorităților militare sovietice. Nu întotdeauna ele adoptau măsurile pretinse de aceste situații, ceea ce ar fi contribuit la restrângerea numărului de violuri și alte abuzuri. S-a întâmplat ca, în multe cazuri, comandamentele sovietice, cu toate că li se avansau probe concludente, îi eliberau pe militarii implicați în asemenea manifestări, recurgând chiar la amenințarea celor agresați sau a reprezentanților autorităților locale. Erau acte de toleranță, care au avut consecințe extrem de dăunătoare. Despre acestea ne-a lăsat o mărturie elocventă plutonierul Ioan Hornea, șeful Postului de Jandarmi din Gurbediu (județul Bihor), care aducea la cunoștința șefului Secției de Jandarmi Tinca faptul că, în noaptea de 17 octombrie, garda cetățenească din Tinca a surprins, în casa locuitorului Carol Chertes, doi soldați sovietici, care încercau să-i siluiască soția și fiica (de 13 ani). S-a întreprins arestarea lor, însă unul a scăpat și a anunțat Comandamentul

Sovietic din Tinca. Un colonel, însoțit de 20 de soldați, au intervenit imediat, trecând la arestarea a doi locuitori și a doi soldați români din Regimentul 86 Infanterie, pe care iau „bătut crunt”⁶. Urmarea a fost că, în fiecare seară, militarii sovietici din Tinca spărgeau ușile de la casele locuitorilor, cu scopul de a „silui fete și femei”⁷. La aceasta a dus, prin urmare, lipsa unei atitudini ferme a Comandamentului Sovietic din Tinca față de abuzurile comise de militarii din componența sa, ori de cei care acționau în grup sau izolați prin satele de pe teritoriul acestei plase.

Pe adresa Legiunii de Jandarmi Bihor, care își avea sediul la Beiuș, soseau rapoarte de la posturile și secțiile de jandarmi din partea de sud a județului Bihor, unde își exercitau autoritatea instituțiile administrative românești. În cele mai dificile situații, un rol decisiv îl aveau comandamentele sovietice (mai ales cele care se aflau în centrul plaselor) și, desigur, delegatul din Bihor al Comisiei Aliate (Sovietice) de Control, maiorul Gorbunov. Reținem, în continuare, alte cazuri de violuri semnalate în așezările bihorene. La 18 octombrie, în comuna Sâmbăta, militarii sovietici din divizia care staționa în localitate au încercat să le violeze pe Carolina Hochauser (de 69 ani), Maria Sterny (de 55 ani), Maria Carțiș (de 35 ani), soția lui Petru Mincic și chiar pe soția șefului Postului de Jandarmi din Sâmbăta, care era lehză⁸, fără ca acesta să-i poată opri, chiar cu riscul de a-și pierde viața. Locuitorii satelor și-au dat, într-un timp foarte scurt, seama că militarii înarmați nu pot fi împiedicați să-și satisfacă poftetele, astfel că s-au străduit să-și ascundă (în case, păduri și în alte locuri) femeile, pentru ca acestea să nu cadă pradă tentativelor de viol ale sovieticilor. N-au reușit întotdeauna acest lucru. De pildă, din comuna Toboliu (județul Bihor) au fost răpite, la 23 octombrie, patru femei⁹, care au fost duse cu mașinile în afara localității. Locuitorul Ioan Hambaraș, din comuna Cheșa (județul Bihor), a încercat - în timp ce doi ofițeri sovietici îi violau fiica - să solicite ajutor de la vecini. El a fost prins și bătut atât de cumplit, încât a decedat peste trei zile¹⁰. Teamă locuitorilor era atât de mare, încât despre ea se făceau referiri consistente într-un raport¹¹ al Legiunii de Jandarmi Bihor către Inspectoratul de Jandarmi Timișoara. Din acest document reiese că țărani nu mai ieșeau la lucrările de toamnă, preferând să rămână în case, pentru a avea grijă de soții și fete, la nevoie chiar să se opună la violențele militarilor sovietici, care atinseseră cote intolerabile și stârniseră o revoltă îndreptățită a locuitorilor. Ei nu știau faptul că „*autoritățile sovietice au cerut ca ministrul de interne să dea ordin cu orice român care îndrăznește să se apere de atacul soldaților ruși să fie împușcat pe loc*”¹² (subl. ns. - A. F.).

Unele date statistice sunt cuprinse în situațiile (pe anumite perioade) cu abuzurile sovietice, pe care le-a transmis, conform unui ordin în acest sens, Legiunea de Jandarmi Bihor autorității ierarhice, anume Inspectoratului de Jandarmi Oradea, care, la rândul său, le-a înaintat Ministerului de Interne, acesta având obligația de a le prezenta primului ministru, ținut la curent cu tot ce se întâmpla în țară, inclusiv cu privire la atitudinea față de populația civilă a

unităților sovietice de pe teritoriul ei, *ca și a militarilor răzleți*, pe care nu-i controla nimeni, unii dezertând și, înarmați fiind, comiteau orice fapte. Într-o „situație” (pe luna noiembrie) a Legiunii de Jandarmi Bihor figurau *88 de femei siluite*¹³. Dintr-un alt document statistic, trimis - la 15 decembrie 1944 - de Inspectoratul de Jandarmi Oradea, rezultă că, până la această dată (deci timp de aproape trei luni), au fost violate, în județele Arad și Bihor, *476 de femei*¹⁴, cifră mai aproape de realitate. Pentru județul Arad, o altă sursă de informare indică un număr de 231 de violuri¹⁵. Desigur, în comparație cu faptele similare petrecute pe teritoriile Ungariei și Germaniei, în județele din vestul României acestea sunt mai puțin numeroase, datorită unor factori, ca: etapa de trecere a diviziilor sovietice pe teritoriile lor n-a depășit 25 de zile; după ce li s-au întâmplat nenorocirile, locuitorii și-au ascuns femeile (multe s-au refugiat prin păduri și în locuri prin care n-a „trecut frontul”); autoritățile locale române au fost *prompt informate* despre violuri și reacția populației, după care le-au adus la cunoștința superiorilor, pentru ca aceștia să intervină pe lângă Comisia Aliată (Sovietică) de Control și comandamentele sovietice, cu scopul de a atenua fenomenul în discuție.

Numărul violurilor scade, în mod considerabil, în anul 1945. Autorii lor sunt soldați răsleți, unii dintre ei dezertori, care cutreieră satele și comunele, în căruțe sau călare, intrând în casele oamenilor, de la care pretind - chiar și sub amenințare cu arma - mâncare și băutură. După aceasta, în stare de ebrietate fiind, cer femei sau comit tentative de viol. Întâmplările de acest fel sunt frecvente, astfel că nu au putut fi toate înregistrate în documente. Noi ne referim numai la acele despre care există date certe, deci nu sunt de contestat. Plugarul Nicolae Huț (din comuna Susag, județul Bihor) menționa că, în 29 ianuarie 1945, pe când se afla în grajd (ca să dea de „mâncare la vite”), au „venit” în curtea sa trei ostași sovietici. „Soția mea - mărturisește săteanul amintit - a ... spus către mine ca să le spunem să plece, întrucât trebuia ca să nască ... În acel timp, doi dintre ostași au vrut să plece, iar *cel de-al treilea nu voia, spunând că lui îi trebuie muieri* (subl. ns. - A. F.). Atunci au intrat ... în casă subprimarul, împreună cu un delegat de la comună, tâlmaci, ... și a venit ca să-i aresteze pe ostași”, deoarece au primit ordin de la șeful de post, fiindcă acești ostași au furat hamuri de la locuitorii din comuna Girișul Negru¹⁶. Au fost lăsați, totuși, în libertate, pentru a nu fi creat un incident între locuitori și militarii sovietici. Aceștia au abuzat de situație, luând „toate hainele” familiei Huț, pe care le-au urcat într-o sanie și s-au îndreptat spre comuna Berechiu, unde trei ostași români au reușit să-i prindă. Nicolae Huț precizează, în partea finală a declarației sale, că el nu i-a „bătut pe ostașii sovietici”, numai unuia dintre ei i-a „tras câteva palmi, spunându-i: „vezi, ți-am dat de mâncare și tatăl meu ți-a dat ce ai vrut, iar când ai plecat, ne-ai luat hainele, este frumos așa?”¹⁷.

Un ofițer sovietic, însoțit de doi ostași, se afla - la 4 februarie - în comuna Borșa, pentru a se aproviziona. După ce „a consumat ceva băutură”, a intrat în casa locuitorului Mihai Meșter, unde a „început să facă scandal”, căutând „a silui soția și pe o fată mare a sa”, care a scăpat, cu greu, din „mâna sa” și s-au refugiat

la Pichetul de grăniceri din apropiere¹⁸. Reținem faptul că tentativa de viol a fost făcută de un ofițer sovietic, nu de soldați. Deci, tocmai de acela care avea datoria de a stopa asemenea fapte și a lua măsurile de pedepsire adecvate.

Primarul comunei Copăcel (județul Bihor), Gavril Hulea, a fost - în seara zilei de 2 iunie - „bătut și amenințat cu împușcarea, fiindcă a refuzat să meargă cu ostașii ruși prin comună, pentru a le căuta femeii”¹⁹ (subl. ns.- A. F.). În noaptea care a urmat, ostașii sovietici au pătruns în locuința Catiței Opriș, încercând să o „siluiască”, însă aceasta a „reușit să fugă”²⁰. Așadar, militarii sovietici l-au constrâns pe primarul așezării ca să le procure femeii. Au fost și situații care denotă faptul că militarii sovietici organizau adevărate răpiri de femei pe teritoriul României. Astfel, în 19 iunie 1945, patru ostași sovietici au surprins-o pe câmp, la sapă, pe Marica Ștefănescu, pe care au luat-o în mașină și „au fugit cu ea, cu scopul s-o siluiască”²¹, dându-i drumul numai după două ore. Tot în aceeași zi, cei patru ostași au ajuns în comuna Cladova, unde au „ridicat cu forța de la domiciliu pe femeia Leana Secula, au dus-o în pădure și au siluit-o”, după care i-au jefuit casa, din care au luat „haine de îmbrăcăminte, pe care le-au vândut ... în comuna Radna”²², desigur pentru a-și procura bani ca să cumpere băutură.

Am încercat să arătăm prin prezentarea acestor fapte care - chiar dacă nu sunt specifice numai armatei sovietice, întâlnindu-se și pe alte fronturi ale războiului - rămân condamnabile pentru orice unități militare.

NOTE:

1. Arhivele Naționale-Direcția Județeană Arad, *fond Biroul pentru Aplicarea Armistițiului Arad*, dos.4/1944-1945. f.38
2. Idem, *fond Prefectura Județului Arad*, dos. 283/1944, f.44
3. Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor, *fond Legiunea de Jandarmi Bihor*, dos.12/1944,f.2522
4. *Ibidem*, f.2298
5. *Ibidem*, f. 2519
6. *Ibidem*, f. 2512
7. *Ibidem*
8. *Ibidem*, f. 2508
9. *Ibidem*, f.2289
10. *Ibidem*, f.2303
11. *Ibidem*, f.2287
12. Reuben H. Markham, *op. cit.*, p. 375
13. A.N.-D.J.Bh., *fond Leg. Jd. Bh.*, dos. 25/1945, f. 349
14. Idem, *fond Inspectoratul de Jandarmi Oradea*, dos. 44/1944, f. 426
15. Apud Constantin Hlihor, *Armata Roșie în România...*, p. 148
16. AN-DJB, *fond Leg. Jd. Bh.*, dos. 18/1944, f. 2533
17. *Ibidem*,
18. *Ibidem*, dos. 25/1945, f. 399; Idem, *fond Insp. Jd. O.*, dos. 46/1945, f. 304 și 419
19. Idem, *fond Insp. Jd. O.*, dos. 60/1945, f.601
20. *Ibidem*
21. Arhivele Naționale Istorice Centrale, *fond Direcția Generală a Jandarmeriei*, dos. 46/1945, f. 120
22. *Ibidem*

MILITARI GERMANI PE TERITORIUL ROMÂNIEI DUPĂ 23 AUGUST 1944 (1944-1946)

Dr. Corneliu CRĂCIUN

Lector universitar la Colegiul
Universitar de Institutori.
Specialist în istoria culturii;
preocupări în ceea ce privește
viața politică postbelică din
România.

Problema soldaților germani rămași în spatele frontului ruso-român după actul de la 23 august 1944 n-a reprezentat un obiect de investigații pentru istoriografia română. Expediată cu formule stereotipe, cum a fost „anihilarea grupurilor răzlețe de militari hitleriști”, acest mod de a pune problema ignora în mod voit conotațiile umane și politice ale unui proces care n-a fost nici singular, nici accidental. Într-o istoriografie care diaboliza tot ce avea atingere cu fascismul, or armata germană era parte componentă a acestuia, a revela o altă atitudine era un gest atât de grav încât devenise imposibil.

Faptele pe care le aducem în actualitate, prin memoria imposibil de negat a documentelor, redimensionează problema soldaților și a grupurilor răzlețe de germani rămași în spatele frontului o dată cu înaintarea trupelor sovietice și române, ca și a acelor care au izbutit să evadeze din lagărele de prizonieri, create ca un spațiu temporar înaintea trimeterii înspre lagărele de muncă din U. R. S. S.

Pentru anii imediat următori războiului, documentele atestă că prezența soldaților germani necaptați în timpul operațiunilor militare, dar izolați de unitățile lor, ori a acelor care au fost făcuți prizonieri și au reușit să evadeze înaintea transportului în Rusia sau în timpul lui indică o stare de spirit din partea populației române care nu poate fi considerată nesimptomatică și tratată drept un accident.

În perioada anilor 1944-1945 au fost înregistrate manifestări ale populației românești și

germane (săsești și șvăbești) de solidarizare în forme diferite cu elemente ale armatei germane. Dacă din partea populație germane, acțiunea de ascundere și ajutorare a militarilor germani apărea mai de înțeles, ca expresie a solidarizării etnice, în pofida tuturor dispozițiilor în vigoare, înăsprite prin controlul rusesc, asemenea acțiuni din partea populației române se explicau printr-un alt fel de mecanism interior. Iar aceste atitudini au început să se manifeste în chiar săptămânile imediat următoare întoarcerii armelor împotriva Germaniei, oricum într-un timp în care armata română era angajată în ducerea până la capăt a acțiunii militare împotriva fascismului.

Fenomenul atinsese astfel de proporții, încât a făcut obiectul direct al intervențiilor de la cel mai înalt organ al autorității jandarmerești.

Cazurile de adăpostire și asistență a soldaților germani de către populația românească au avut loc chiar înainte de încheierea operațiunilor militare pe teritoriul țării. Un Ordin Circular General al Direcției Siguranței și Ordinei Publice din 1 noiembrie 1944¹ se referea la acest aspect ca la un fenomen frecvent, în legătură cu care trebuia să se intervină cu toată duritatea. Punând acțiunea de solidarizare cu soldații germani pe seama ignoranței, a unor slăbiciuni umanitariste sau a absenței simțului de cetățean român, autoritățile cereau posturilor de jandarmi să atragă atenția locuitorilor din zona lor de responsabilitate asupra gravelor consecințe la care se expun dacă vor fi descoperiți că ascund sau favorizează, în vreo formă, foști ostași germani.

Faptul că aceste dispoziții n-au fost respectate e evidențiat de noi somații, din partea aceleiași autorități. La 1 martie 1945², se face trimitere la un caz concret, rezolvat prin intervenția directă a militarilor sovietici din Comisia Aliată de Control: arestarea unui grup de cinci militari germani, în pădurea situată la 3 km de Poeni (Bacău), refugiat acolo în urma evenimentelor din august 1944 și ajutat, cu alimente și îmbrăcăminte, de către localnici. Pentru a reuși să ne conturăm dimensiunea exactă a ajutorului localnicilor, trebuie să avem în vedere că acest grup reușise să depășească și rigorile iernii 1944/ 1945. După ce au fost anunțate măsurile punitive dure luate împotriva factorilor considerați vinovați pentru cazul de la Poeni, ordinul relua amenințările la adresa comandanților de legiuni și a comandanților jandarmeriei locale pe teritoriul cărora vor fi capturați soldați germani.

În urma raziilor din vara anului 1945 au fost arestați militari germani în județele Bacău, Făgăraș, Sibiu, Hunedoara și Alba³. Se recomanda ca, în caz de prindere, prizonierii să fie supuși unui interogatoriu sistematic, pentru a se descoperi localitățile în care s-au retras și persoanele care i-au sprijinit, în scopul incriminării atât a persoanelor tănuitoare, cât și a organelor jandarmerești, care nu i-au descoperit.

Aflate sub o strictă supraveghere sovietică sau acționând chiar sub presiunea autorităților militare sovietice, organele românești de urmărire au înregistrat manifestările de sprijinire și protejare a germanilor desprinși de unitățile lor

combatante, fără a fi oferit motivări credibile acestora. În ceea ce ne privește propunem următoarele explicații:

- memoria alianței anterioare cu germanii și acționarea în virtutea unui spirit camaraderesc;

- conduita, în general, acceptabilă a trupelor germane pe teritoriul țării⁴, raporturile lor corecte cu populația locală, chiar după actul de la 23 august 1944;

- constatarea comportării abuzive și criminale a trupelor sovietice (sau a unor membri ai organelor jandarmeriei române), atât față de germanii luați prizonieri⁵, cât și față de populația civilă românească, săsească sau maghiară, sau față de autoritățile românești:

- compasiunea umană față de semeni aflați în nenorocire sau sub amenințarea morții ori a prizonieratului.

Încercând să situăm problema aceasta în evoluția evenimentelor României postbelice, se poate constata că ea prezintă două aspecte. Pe de o parte este vorba de tănuirea și ajutorarea soldaților și a grupurilor răzlețe germane, din considerente umane, pentru a asigura supraviețuirea lor, în așteptarea terminării războiului și a soluționării situației lor într-un fel convenabil pentru ei, pe de altă parte trebuie să luăm în considerare cooperarea lor cu mișcarea de rezistență anticomunistă. Primele grupuri de rezistență la politică de bolșevizare a țării, după cum o dovedesc rapoartele și notele informative din perioada anilor 1944-1946, erau formate din legionari, dezertori români și soldați și ofițeri germani, aceștia din urmă devansați de desfășurarea luptelor sau evadați din lagăre. La 6 martie 1945⁶, printr-un ordin circular se alarmau subunitățile de jandarmi în vederea identificării unui militar german, despre care se știa că a fost lăsat în țară pentru coordonarea activității grupurilor izolate de germani, legionari și dezertori români, în vederea atacării trupelor sovietice care afluiau spre front și a îngreunării transporturilor militare sovietice. Cele două categorii: fugari germani și legionari sunt asociate și într-o notă informativă despre activitățile Mișcării Naționale de Rezistență.⁷

După cum reiese cu evidență din documente, foștii militari germani n-au beneficiat numai de sprijinul populației minoritare de limbă germană (aceasta era bănuită încă în 1946 că sprijinea, pe ascuns, foști luptători în armata germană, ascunși în zonele muntoase⁸), ci, în mare măsură, de către populația românească. Același lucru în afirmă și luptătorul din rezistența antibolșevică Ion Gavrilă-Ogoranu: „Localnicii s-au purtat omenește cu ei; n-am auzit nici un caz în care să-i fi predat rușilor”.⁹

NOTE:

1. Vezi *Anexe documentare*, doc. 1.

2. doc. 2

3. doc. 5

4. Despre crime săvârșite de armata germană în retragere vezi și Radu Ciuceanu, Octavian Roske, Cristian Troncotă, *Începuturile mișcării de rezistență în România. Vol. I. 11 aprilie 1945-31 mai 1946*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 1998, p. 55-56.
5. Oliviu Beldeanu, *Memorial anticomunist din închisoare*. Prefață de Titu Popescu, Editura „Jurnalul literar”, 1999, p. 80.
6. Vezi *Anexe documentare*, doc. 3.
7. Radu Ciuceanu, Octavian Roske, Cristian Troncotă, *lucr. cit.*, p. 25.
8. Vezi *Anexe documentare*, doc. 7.
9. *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc. Din rezistența anticomunistă în Munții Făgăraș*, Editura Marineasa, Timișoara, 1993, p. 109.

ANEXE DOCUMENTARE

1

INSPECTORATUL GENERAL AL JANDARMERIEI
DIR. SIGURANȚEI ȘI ORDINEI PUBLICE

COMUNICAT:
Până la posturile de
jandarmi inclusiv

ORDIN CIRCULAR GENERAL No. 155. 596
DIN 1 NOEMVRJE 1944

S-a constatat că unii locuitori din neștiință, milă, sau lipsiți de simțământul patriotic, favorizează prezența ostașilor germani rămași pe teritoriul țării, fie prin adăpostirea acestora cu locuințele lor, fie prin hrănirea lor în locurile ascunse unde se găsesc, fie prin sprijinul ce le dă pentru a-i sustrage urmăririi și arestării.

Întrucât cei care săvârșesc astfel de fapte dovedesc că sunt cu totul înstreinați de Neam și nu înțeleg imperativul vremurilor prin care trecem, jandarmii vor atrage atențiunea tuturor locuitorilor asupra gravelor consecințe ce decurg pentru aceia cari săvârșesc asemenea fapte, punându-le în vedere că ostașii germani îmbrăcați civil cari se găsesc în această situație, sunt considerați ca spioni și în consecință toți cei care-i tănuesc sau îi favorizează sub orice formă, se pedepsesc cu moartea conform art. 5000 din Codul Justiției Militare.

Șefii posturilor de jandarmi vor comunica aceste dispozițiuni tuturor locuitorilor în prima Duminecă dela primire, după care se va afișa în toate comunele și satele.

Inspector General al Jandarmeriei
General ANTON

(Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Bihor, Fond Insp. Jd. Oradea, ds. 49/ 1945, f. 465)

2

Inspectoratul General al Jandarmeriei
Direcțiunea Siguranței și Ordinei Publice

COMUNICAT:
Până la posturile de
jandarmi inclusiv

SECRET

Ordin Circular Nr. 55. 623
din 1 Martie 1945

Prin numeroase, ordine, directive, instrucțiuni, etc, v-am dat dispozițiuni categorice arătându-vă că urmărirea, identificarea și arestarea ostașilor germani fugari constituie nu numai preocuparea de căpetenie pentru toate unitățile de jandarmi ci și un punct de onoare pentru instituție.

Dacă în majoritatea cazurilor ordinele date au fost executate cu străduință și energie, totuși au fost și situațiuni când unii comandanți de unități nu numai că nu au înțeles imperativul vremurilor, dar din delăsare și neconștiinciozitate în serviciu au dat naștere la grele situațiuni atât pentru instituție cât și pentru răspunderea lor personală.

În acest sens vă aduc la cunoștință cazul recent constatat în Legiunea Jandarmi Bacău, unde, din cauza lipsei de activitate a Comandantului de Legiune, a șefului de secție și a șefului de post respectiv, delegatul sovietic din Comisiunea Aliată de Control locală a trebuit să procedeze personal și cu mijloace proprii la arestarea unui grup de 5 ostași germani dintre care un căpitan și un locotenent, prinși într-un bordeiu din pădurea situată la 3 Km de comuna Poeni – Bacău.

Acești germani cari se aflau în acea pădure încă din luna August 1944, erau acoperiți de complicitatea criminală a unor localnici cari le da îmbrăcăminte și alimente.

Desigur că vina pe care o calificăm deadreptul criminală a jandarmilor din legiunea Bacău, nu putea rămâne fără sancțiuni. De aceea la cererea Comisiei Aliate de Control Comandantul Legiunei Jandarmi Bacău a fost arestat și pus sub anchetă.

Aceiași soartă o vor avea și jandarmii dela secție și postul respectiv.

Comunicându-vă acest caz, pe care-l dau de exemplu țin să reamintesc din nou tuturor jandarmilor – așa după cum am făcut în nenumărate rânduri – că în vremurile de astăzi cei care nu și fac datoria conștiincios vor răspunde în fața Curților Marțiale unde fără nici o cruțare îi voi trimite sub stare de arest.

Germanii sunt dușmanii noștri de moarte.

Ei ne-au aruncat în războiul nenorocit contra Marilor Națiuni, care astăzi ne sunt aliante și ne ajută la refacerea țării.

Armata noastră sângerează pe câmpul de luptă din cauza gloanțelor Germane.

Germanii ne-au furat rezervele economice ale țării și ne-au adus în situația grea de astăzi.

Ei au distrus cu aviația Capitala țării.

Nicio milă deci pentru germani care luptă astăzi ca și în trecut pentru a ne distruge.

Urmăriți-i cu puteri înzecite pentru ai descoperi și aresta.

Acolo unde aveți informațiuni oricât de slabe că s-ar ascunde ostași germani fugari, organizați razii, pânde, urmăriri, etc. și nu încetați acțiunea până nu-i prindeți.

Pe complicii români sau de alt neam care din inconstiență sau rea voință, îi favorizează, identificați-i și cu actele dresate înaintați-i justiției.

Nici un moment de răgaz până ce toți germanii fugari nu vor fi prinși iar tănuitorii și complicii arestați și deferiți Curților Marțiale.

Procedând astfel, în primul rând veți face act de mare patriotism, iar în al doilea rând vă veți acoperi de orice răspundere. fiindcă trebuie să știți că acolo unde se vor mai găsi ostași germani ascunși pe care organele Jandarmerești locale nu i-au identificat și arestat, voi ordona fără nici o cruțare arestarea imediată a Comandantului de Legiune, a șefului de secție și a șefului de post pe teritoriul cărora au fost prinși.

Inspector General al Jandarmeriei
General ANTON

Directorul Siguranței și Ordinei Publice
Lt. Col. S. Teodorescu

(DJAN – Bihor, fond Insp. Jand. Oradea, ds. 49/ 1945, f. 291 (și verso)

3

Secret

Comunicat Secției și posturi

ORDIN CIRCULAR NR. 505

Din 6 Martie 1945

În conformitate cu ordinul Inspectoratului de Jandarmi Oradea Nr. 604 din 27 Februarie 1945.

Luați urgentă măsuri pentru identificarea militarului german din unitățile S. S. -- ului Willy Wilhelm Franck care a fost lăsat în țară cu prilejul retragerii germane, cu misiunea de a organiza nuclee răzlețe de germani, legionari și dezertori români, în vederea atacării trupelor sovietice în drum spre front, precum și a periclitării buneii funcționări a transporturilor militare sovietice. Frank ar avea la dispoziție un radio telegrafist care ar fi identic cu fratele vitreg al lui Horia Sima Dr. Eugen Batiu.

În caz de aflare se va raporta telefonic Legiunei, referindu-vă la ordinul cu numărul și data de mai sus.

Comandantul Legiunei Jandarmi Bihor
Maior

Marinaș Vasile

(DJAN – Bihor, Fond Leg. Jand. Bh., ds. 31/ 1944-1945, f. 114)

4

Comunicat Secției și posturi

Secret

ORDIN CIRCULAR NR. 573

Din 16 Martie 1945

Inspectoratul General al Jandarmeriei cu ordinul Nr. 55623/ 1945, ne face cunoscut că prin numeroase ordine și instrucțiuni a dat dispozițiuni categorice tuturor subunităților în subordine asupra conștiinciozității și râvnicii care trebuie să depună în serviciu, mai ales în aceste vremuri când

jandarmeria trebuie să dea din plin dovada contribuției sale la refacerea țării (pe) făgașul noilor orânduiri sociale.

Cu toate acestea s-a constatat că și în prezent se mai găesc pe teritoriul nostru ascunși soldați și ofițeri germani din timpul dezarmării armatei germane din August 1944 și care operează ajutați de populația rurală românească.

Față de cele de mai sus, I. G. J. ordonă ca astăzi mai mult ca oricând toți jandarmii să lase la o parte orice alte preocupări și să-și propună ca singur scop de realizat îndeplinirea fără nici o rezervă și fără preget a atribuțiilor ce decurg din funcția ce s-a încredințat fiecăruia.

Dacă în alte timpuri unele lipsuri în serviciu mai puteau fi trecute cu vederea astăzi nu mai este permis nimănui să fie absent de la datori nici măcar o clipă, fiindcă altfel vor răspunde penal de modul cum își execută funcția. Îndeosebi în urmărirea, identificarea și prinderea ostașilor germani, trebuie să se acționeze fără preget zi și noapte.

Acolo unde aveți indicii că se ascund astfel de elemente executați razii, urmăriri și pânđe zi și noapte. Acționați pe toate căile și neobosiți. Nu întrerupeți urmărirea până ce nu ajungeți la rezultatele dorite.

În această privință este necesar a pune în vedere tuturor locuitorilor că toți cei care vor găzdui sau tănuind ascunderea ostașilor germani vor fi trași la răspundere pentru complicitate și judecați sub stare de arest de Curtea Marțială.

De asemenea vor fi trași la răspundere și trimiși în judecata Curților Marțiale șefii de secții și posturi pe teritoriul cărora se vor mai găsi germani ascunși – descoperiți cu ocazia controlurilor ce se vor face de către delegații comisiei aliate de control.

Procedând astfel sunt sigur că vom obține cele mai bune rezultate iar odată cu aceasta vom reuși să răspândim umbra aruncată asupra jandarmeriei din cauza unor neînțelegeri (sic) a timpurilor prin care trecem și lipsiți de simțul datoriei împlinite a unor jandarmi.

Comandantul Legiunei Jandarmi Bihor

Maior

Marinaș Vasile

(DJAN – Bihor, Fond Leg. Jand. Bh., ds. 31/ 1944-1945, f. 123)

5

Secret. ORDIN CIRCULAR NR. 1214 din 23 Iulie 1945. – Secții și Sector.

F. F. Urgent

În conf. cu ordinul Nr. 2144 din 22 Iulie 1945 al Insp. jand. Oradea. -- Vi se face cunoscut că I. G. J. cu ordinul Nr. 36957/ 1945 comunică că în urma raziilor executate de jandarmi s-au arestat în Județele: Bacău, Brașov, Făgăraș, Sibiu, Hunedoara și Alba, ostași Germani care sau ascuns în timpul retragerii prin regiunile muntoase ale acestor județe. Pentru curățirea definitivă a teritoriului rural de acești militari germani se ordonă intensificarea investigațiilor pentru aflarea lor cu ocazia raziilor ce le veți executa și acolo unde aveți informațiuni că ar fi asemenea indivizi constituiți în grupuri.

În caz de prindere ostașii germani vor fi supuși unui interogatoriu detaliat, cerându-le să justifice tot timpul cât au stat ascunși, localitățile pe unde au trecut și în special persoanele care i-au ajutat cu hrană și găzduire. Aceasta va servi, în primul rând pentru trimiterea în judecată a tănuitorilor și al doilea rând pentru tragerea la răspundere a organelor jandarmerești, cari nu au luat toate măsurile pentru identificarea și arestarea lor.

Un prim rezultat se va raporta Legiunei centralizat pe secții până la dat de 7 August 1945 și după aceasta rămâne în continuare să se execute, iar rezultatul se va raporta numai în caz pozitiv.

Comandantul Legiunei Jand. Bihor

Maior,

ORDIN CIRCULAR NO. 1523 din 29 VIII 1945

Binevoiti a cunoaște următoarele: În ultimul timp Legiunea jd. Turda a fost informată că în regiunea de munte /M.ții Apuseni/ circulă un însemnat număr de legionari fugiți din lagăre și germani foști prizonier(i), cari stau ascunși în colibe și alte adăposturi de unde apar la diferite intervale de timp dând lovituri la drumul mare. Printre aceștia ar fi și următorii: Șuşman Leon legionar urmărit pentru a fi internat, fost funcționar la Ad.ția Financiară Turda. Popovici din Vașcău-Bihor și un colonel german a cărui nume nu s-a pitit afla până în prezent. Aceștia se întrețin la locul numit „Ponorel” în apropierea de vârful BIHORULUI. La sfârșitul 1. Iulie a. c. au fost văzuți venind dinspre Beiuș cu 2 cai pe cari aveau desagi cu alimente și armele personale și muniția necesară. Plotonul de Intervenție a Legiunei jd. Turda. a reușit să prindă doi germani fugiți din lagărul de prizonieri, din cari unul a evadat de sub pază.

Față de cele de mai sus, luați severe măsuri pentru descoperirea acestor bande, întrucât după cum reiese mai sus, este incontestabil că pe teritorul nostru se ascund, în regiunea muntoasă, soldați și ofițeri germani. Se atrage atenția în special sectorului Vașcău, Beliu, Beiuș, Ceica, Alejd cari au regiuni muntoase pentru ascunderea acestor indivizi.

Comandantul Legiunei jd Bihor

Cpt

Dop Emil

(DJAN – Bihor, Fond Leg. Jand. Bihor, ds. 46/ 1945-1946, f. 142)

Ordin de Informațiuni Nr. 854 din 13 August 1946

Legiunea Jandarmi Bihor Nr. 1089/ 46, ne face cunoscut că din supraveghierea grupurilor de excursioniști sași care se duc zilnic în munți s-a constatat următoarele: Fiecare excursionist își ia alimente mai multe decât ar putea consuma un om pe timpul acelei excursii iar la înapoiere nu mai are nimic din toate alimentele duse.

Mulți folosesc hărți, așa zise turistice dar care sunt prevăzute cu prea multe detalii în raport cu adevăratele hărți turistice.

Ei caută să facă ascensiunile pe noile poteci, încă neumblate și greu de găsit de oricine. Justifică acest lucru prin aceia că sunt satisfăcuți numai dacă fac astfel de excursiuni prin locuri care le produc emoții. În realitate se pare că Sașii transportă alimente fie pentru hrănirea celor ascunși, sași sau soldați germani, fie pentru creerea de mici depozite de alimente necesare pentru orice eventualitate.

Totodată aceștia caută a descoperi poteci greu de găsit de alții într-o eventuală urmărire a sașilor.

Luați măsuri de verificarea acestor informațiuni și raportați rezultatul Sectorului până la data de 20 August 1946, cel mai târziu.

Comand. Sect. Jand. Oradea

Plot. Major,

Vulpe Mihai

(DJAN- Bihor, Fond Leg. Jand. Bihor, ds. 46/ 1946-1947, fila 439/ bis)

Dorel MOȚIU
Augustin ȚĂRĂU

PURIFICAREA ADMINISTRAȚIEI-COMPONENTĂ A PLANULUI DE COMUNIZARE A ROMÂNIEI.

Studiu de caz-județul Bihor

Drd. Dorel MOȚIU

Lector universitar la
Facultatea de Științe
Juridice din Oradea,
specialist în istoria
dreptului românesc și în
teoria generală a
dreptului.

Drd. Augustin ȚĂRĂU

Arhivist la Arhivele
Naționale – Direcția
Județeană Bihor,
specialist în istoria
dreptului românesc.

Ultima conflagrație mondială a determinat, printre multe alte efecte, relansarea orgoliilor expansioniste ale tânărului stat succesor al Imperiului Țarist. Pulverizarea vechiului echilibru de forțe, sub presiunea lumii germane aflate în căutare de spațiu vital, a oferit Uniunii Sovietice prilejul de a-și transpune în practică proiectele de politică externă, elaborate în cabinetele Kremlinului pe timpul scurtei perioade de pace, interbelică. Evenimentele generate de declanșarea operațiunii “Barbarossa” au condus însă, la o revizuire a acestora, în direcția lărgirii concepției anexioniste programate. În acest sens, alături de componenta privitoare la extinderea frontierelor U.R.S.S., a fost dezvoltată o a doua, complementară, vizând crearea unui *cordon de securitate* în jurul spațiului sovietic, menit să-i asigure liniștea, compus din statele vecine. Acestei *zone tampon* i s-a conferit și calitatea unei limite de separație între cele două lumi, comunistă și capitalistă, diferențiate de sistemele politice adoptate.

Tratatul anglo-sovietic inițiat de către diplomatul britanic Anthony Eden în decembrie 1941, în vederea constituirii unei alianțe antifasciste, cât și cele ulterioare acestei date, au fost în permanență grevate de pretențiile rusești privitoare la menținerea statutului teritorial existent la 22 iunie 1941¹. Repetata amânare a deschiderii unui nou front în Vestul Europei conjugată cu succesele militare înregistrate de Armata Roșie pe parcursul contraofensivei din anul 1943² au adus substanțiale modificări ale raporturilor existente între *Puterile Aliate*.

Pornind de la noile realități ale momentului³, Maiski, șeful “Comisiei Reparațiilor”⁴, a înaintat pe 11 ianuarie 1944, ministrului de externe sovietic, V. M. Molotov, un memoriu consacrat viitoarei înfățișări postbelice a Europei⁵. În economia acestui material, un important capitol făcea referire la natura regimurilor politice ce urmau a fi instalate în “țările inamice sau actualmente ocupate”⁶, făcându-se precizarea că “Uniunea Sovietică este interesată ca orânduirea de stat în aceste țări să funcționeze în baza principiilor de largă democrație, în spiritul ideilor Frontului Popular”⁷.

Interesată fiind de salvarea propriului imperiu colonial și de menținerea statului *thalasocratic* britanic în Marea Mediterană, Anglia, prin prim-ministrul său, Winston Churchill, nu a făcut altceva decât să confirme o stare de lucruri deja existentă⁸. Astfel poate fi explicată graba premierului britanic, care pe data de 9 octombrie 1944, la Moscova, a insistat pentru partajarea sferelor de influență în Europa Centrală⁹, România fiind cedată *de jure* U.R.S.S.-ului.

Politica de epurare a aparatului administrației publice s-a constituit ca un prim pas făcut pe calea pregătirii condițiilor premergătoare instalării forțelor de stânga la cârma țării. În scopul atingerii finalității propuse, în posturile de decizie și execuție ale structurilor administrative locale au fost instalate persoane provenind din rândurile proletariatului urban și rural ori din rândul minorităților etnice conlocuitoare. Alegerea nu a fost întâmplătoare, indivizii categoriilor socio-etnice amintite fiind tributarii unor serioase sechele comportamentale generate de statutul economic și cultural avut anterior¹⁰ ori, în cazul minoritarilor, de interesul păstrării unor privilegii obținute în perioada ocupației horthyste¹¹. Rezultatul unei atari operații s-a manifestat printr-o răsturnare a scării valorilor sociale și a criteriilor de selecție și promovare a indivizilor, nu numai în viața politică, ci și în cea socio-profesională. În aceste condiții, locul funcționarilor calificați sau al gospodarilor, fruntași ai lumii rurale, a fost luat de către personaje șterse, nepregătite profesional însă obediente noului regim politic.

În ce privește desfășurarea în timp a procesului în cauză, până la momentul alegerilor din 19 noiembrie 1946, se conturează cel puțin două etape principale, prima dintre ele, anterioară instalării guvernării Groza, dar în pregătirea acestui eveniment, și cea de a doua, vizând preparativele legitimării prezenței F.N.D.-ului la putere, în perspectiva apropiatului scrutin. În plan legislativ, cele două stadii ale fenomenului sunt marcate prin emiterea legilor nr. 461 din 19 septembrie 1944 și nr. 271 din 30 martie 1945. Acestea li s-ar putea adăuga și legea nr. 260 din 4 aprilie 1945, act normativ prin care legislația Regatului României și-a extins competența materială și asupra teritoriului Ardealului de Nord.

Primul act normativ, legea nr. 461, stabilește prin ipoteza sa o largă categorie de subiecți ce fac obiectul epurării. Sunt nominalizați atât cei numiți cât și cei “încadrați sau angajați după 20 Februarie 1938 și până la 23 August”¹².

Dintre aceștia, o parte erau îndreptățiți să primească o indemnizație *postlicențiară* conformă cu prevederile Statutului funcționarilor publici, în vreme ce un alt segment de funcționari era omis de la beneficiul unor astfel de plăți, anume, cei care:

- a) *în executarea serviciului au avut o atitudine abuzivă ori ținută nedemnă;*
- b) *s-au pus sub orice formă în slujba unor interese străine de acelea ale națiunii române;*
- c) *au militat sub orice formă în vreo organizațiune politică sau para-militară: legionară, fascistă sau hitleristă, sau au servit, prin orice mijloace, scopurilor unor organizațiuni dictatoriale*¹³.

Cei îndepărtați din serviciu din serviciu erau privați de uzul oricărei căi de atac sau contestație împotriva deciziilor, soarta acestora fiind hotărâtă în mod arbitrar de către superiorii lor¹⁴. În ce privește aplicarea în timp a legii, prevederile art. 2, lit. a și b erau operabile în interiorul unui interval de trei luni de la publicarea acesteia în *Monitorul Oficial*¹⁵, Consiliul de Miniștri având abilitatea de a prelungi acest termen cu încă trei luni¹⁶.

Noul act normativ în materie, poartă amprenta ministrului comunist al justiției, Lucrețiu Pătrășcanu¹⁷, acesta dezvoltând sfera de aplicație a epurărilor, trasată prin legea anterioară. Puteau fi înlocuiți, fără plata vreunei indemnizații, toți cei care:

- a) *au colaborat sub orice formă pentru realizarea intereselor și scopurilor hitleriste sau fasciste în România, precum și cei care din proprie inițiativă au participat la manifestațiuni de orice fel pentru determinarea unei opinii publice, favorabile scopurilor fasciste sau hitleriste;*
- b) *au activat sub orice formă în scopul instaurării sau menținerii regimurilor dictatoriale în România;*
- c) *au activat în mișcarea legionară sau în alte mișcări cu caracter fascist, hitlerist sau rasial precum și acei care au făcut parte din organizațiuni politice sau para-militare, hitleriste sau fasciste, ori urmărind asemenea scopuri;*
- d) *prin modul în care și-au îndeplinit funcțiunea sau prin orice mijloace de publicitate sau propagandă au luat atitudine antidemocratică;*
- e) *au comis crime, delictе, acte de teroare, ori alte acte de violență fizică sau morală, fie din proprie inițiativă, fie pentru executarea misiunilor încredințate*¹⁸.

În plus, pericolul epurării plana și asupra celor care după data de 23 august 1944 “au întreprins, sau care vor întreprinde, în viitor vreo acțiune sau vreun fapt din cele arătate la art. 2”¹⁹, extinzându-se apoi și asupra potențialilor opozanți ai politicii pro-moscovite practicate de putere. Erau încadrați în această categorie “... acei care prin acțiunile lor politice, împiedică în orice mod buna funcționare a serviciului public sau tulbură relațiunile dintre România și aliații săi”²⁰.

Efectele legii aduceau atingere și celor încadrați sau angajați în perioada 6 septembrie 1940 – 23 august 1944²¹. Aceștia din urmă beneficiau de indemnizații bănești pentru perioade cuprinse între o lună și trei luni.

Comisiile însărcinate cu verificarea comportamentului funcționarilor aveau libertatea instrumentării dosarelor fără ascultarea celor cercetați, suficiente fiind informațiile culese pe diverse căi oculte, ridicându-se astfel delațiunea la nivel de metodă de control administrativ²². Actul prezentat aduce și alte noutăți, procesului de epurare adăugându-i-se o conotație penală, cei găsiți vinovați de faptele prevăzute la art. 2, lit. e, fiind deferiți instanțelor de judecată competente iar ceilalți "... vor fi întrebuițați la muncă obligatorie în folosul statului, în lagăre speciale ..."²³.

Pentru întregirea tabloului etapelor epurăției, nimerit ar fi să trecem în revistă și efectele produse prin aplicarea Legii nr. 260 din 4 aprilie 1945. Dată fiind turnura politică înregistrată de către Statul Român în urma instalării guvernului Groza, teritoriile Ardealului de Nord au fost scoase de sub ingerințele administrației militare sovietice. Ca atare, legislația națională a fost extinsă și asupra acestei părți de țară. Prima măsură a noii administrații a fost tot de natură politică, aceasta materializându-se prin debarcarea primarilor și ajutorilor de primari din localitățile rurale.

Respectând noua orientare juridică trasată de Ministerul Justiției, legea aduce o serie de elemente novatoare dreptului administrativ românesc. Candidații la aceste demnități sunt numiți prin decizie de către prefectul județului (ajutorul de primar, de către pretorul plasei) iar confirmarea lor pe posturi urmează a se face de către populație "... prin aclamațiuni sau prin vot secret, în cazul când populația așa va cere"²⁴. Pentru asigurarea respectării "legalității" pe parcursul desfășurării operațiunilor în cauză, Serviciul Administrativ din structura Prefecturii județului Bihor făcea "recomandarea" ca în cadrul derulării consultării maselor să participe "... în mod obligatoriu reprezentanții locali ai tuturor Partidelor și organizațiilor politice cari fac parte din actualul Guvern de concentrare și în mod necondiționat, reprezentanții locali ai Frontului Plugarilor, respectiv Uniunii Populare Maghiare, în comunele locuite de populație maghiară"²⁵. Analiza listelor persoanelor desemnate pentru posturile amintite relevă orientarea populației românești către organizațiile Frontului Plugarilor, în vreme ce, minoritatea maghiară a optat pentru structurile Uniunii Populare Maghiare, respectiv, ale Partidului Comunist Român. Redăm în continuare statistica repartiției acestora la nivelul plaselor bihorene:

REPARTIȚIA PRIMARILOR ȘI VICEPRIMARILOR ÎN FUNCȚIE DE APARTENENȚA LOR POLITICĂ

Nr.c rt.	Plasa	Frontul Plugarilor	UPM.	PCR	PSD	PNL	PNL Tătărăscu	PNȚ	Indepen- denți
1	Aleșd	62	2	7	-	1	1	-	9
2	Beiuș	26	2	-	-	-	1	-	1
3	Beliu	24	-	-	-	-	-	-	-
4	Centrală	26	13	15	1	-	-	2	4
5	Marghita	20	7	7	1	-	-	-	-
6	Salonta	26	7	1	-	-	1	-	-
7	Săcuieni	2	10	4	1	-	-	-	-
8	Tileagd	32	5	5	-	-	-	1	6
9	Tinca	46	3	1	-	-	-	1	-
10	Vașcău	59	-	3	-	-	-	-	1

NOTE:

1. Leonida Loghin, *Mari conferințe internaționale 1939-1945*, Editura Politică, București, 1989, p. 239.
2. În ianuarie 1943, armata sovietică declanșează o puternică contraofensivă în Caucaz și pe Donul mijlociu. În luna februarie sunt eliberate orașele Stalingrad, Kursk, Krasnodar, Vorosilovgrad și Rostov precum și importante zone din Caucazul de Nord și din bazinul Donetului. În luna martie este eliberat Harkovul, iar în iulie-august Armata Roșie învinge trupele germane de pe aliniamentul Kursk-Orel-Belgorod. Momentul este considerat ca fiind o cotitură radicală în desfășurarea ulterioară a războiului.
3. La începutul anului 1944, armata sovietică, aflată în plină ofensivă, eliberase cea mai mare parte a teritoriului sovietic. La 5 ianuarie, aceasta se afla deja pe teritoriul Poloniei.
4. Titulatura oficială a acestui organ era *Comisariatul poporului pentru Afacerile Externe în problema compensării pierderilor suferite de Uniunea Sovietică din partea Germaniei hitleriste și a aliaților ei*.
5. Tatiana Volokitina, *Organizarea postbelică a României în proiectele sovietice*, în *Arhivele Totalitarismului*, Anul V, nr. 15-16, p. 21.
6. *Arhiva Politicii Externe a Federației Ruse*, F. 07, op. 9, mp. 61, d. 68, f. 1-41. (apud Tatiana Volokitina, *op. cit.*, p. 23).
7. *Ibidem*.
8. Din august 1944. România se afla sub ocupație militară sovietică, pe 12 septembrie semnând armistițiul cu *Puterile Aliate*.
9. Gheorghe Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 307.
10. Mihai Golu, *Dimensiunea psihologică a totalitarismului-cazul regimului comunist*, în *Arhivele Totalitarismului*, Anul VI, nr. 19-20, p. 76.
11. Antonio Faur, *Referiri în documente franceze cu privire la Uniunea Populară Maghiară 1946-1947*, în *Crisia*, XXVIII, Oradea, 1988, p. 101.
12. Arhivele Naționale-Direcția jud. Bihor (în continuare AN-DJBh), fond *Prefectura jud. Bihor*, dos. 161/4361/1945, f. 11.
13. *Monitorul Oficial* din 7 octombrie 1944, *Legea nr. 461/19 septembrie 1944*, art. 2, lit. a, b, c.
14. *Ibidem*, art. 5, alin. doi.

15. *Ibidem*, art. 7, alin. unu.
16. *Ibidem*, alin. doi.
17. Primul act normativ prezentat fusese emis sub interimatul ministrului țărănist D. D. Negel.
18. *Monitorul Oficial* nr. 74/31 martie 1945, *Legea nr. 271/30 martie 1945*, art. 2, lit. a, b, c, d, e.
19. *Ibidem*, art. 3.
20. *Ibidem*.
21. *Ibidem*, art. 5.
22. *Ibidem*, art. 9, alin. doi.
23. *Ibidem*, art. 10, alin. unu.
24. AN-DJBh, fond *Prefectura jud. Bihor*, dos. 3/6976/1945, f. 64.
25. *Ibidem*, *Adresa nr. 6976/28 mai 1945*.

RECITINDU-L PE HITCHINS

Recent, Editura Enciclopedică și Fundația Culturală Română a publicat, într-o elegantă prezentare grafică, cu o ilustrare inspirată, cartea profesorului american Keith Hitchins, *A Nation Discovered. Romanian Intellectuals in Transylvania and the idea of nation 1700-1848*. Textul, publicat acum în limba engleză, este o ediție revizuită a cărții *Ideea de națiune: 1691-1849* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985 și retipărită în 1988). În noua versiune, autorul a reliefat misiunea intelectualilor în elaborarea conceptului de națiune, conducând la efortul de constituire modernă a structurilor instituționale. Noua carte evidențiază și analizează lucrările apărute recent în noile condiții, zece ani după 1989.

În sociologia istorică care se degajă din considerațiile teoretice ale autorului, bazate pe o cunoaștere exhaustivă și aproape neegalată a acestei perioade a Transilvaniei, un rol proeminent este acordat intelectualității. Un rol atât de pregnant nu găsim decât poate în dialogurile lui Plato, în care funcția elitei este precumpănitor pusă în lumină.

Hitchins, pentru a ne folosi de propria lui introducere la *A Nation Discovered*, descrie transformarea treptată a unei identități inițial religioase, izvorâtă din apartenența românilor la comunitatea ortodoxă internațională. Această transformare a operat succesiv către o identitate larg europeană, începând cu revoluția pașoptistă. Analizele sunt desfășurate între 1700, adică de la Unirea cu Roma a unei părți a clerului și poporului, și 1848, care a fost un moment crucial în evoluția mișcării românilor către autodeterminare.

După Hitchins, intelectualii transilvăneni au avut o vocație decisivă și istoricește continuă pentru descoperirea elementelor fundamentale formative ale constituirii conștiinței comunității etnice românești. În articulațiile de coerență și semnificații ale acesteia.

Intelectualii români din Ardeal erau puțin numeroși, dar aveau multiple funcțiuni. Ei serveau ca șefi politici, erau călăuze spirituale și morale, erau istorici și lingviști, învățători și creatori de opinie publică. Cu toată importanța covârșitoare a elitei intelectualilor, țărănimea a fost bastionul de rezistență etnică, morală și conservatoare a limbii și obiceiurilor. Drumul către instituționalizarea aspirațiilor legitime ale românilor pentru autonomie și unitate națională este zugrăvit de autor ca un lanț dramatic în culorile vii ale unei lupte durabile și aprige. În contextul ingraturității și perfidiei habsburgice, autorul scoate la lumină existența unei rețele puțin vizibile, dar eficace, de protopopiate și parohii,

asigurând comunicații permanente între masele sătenilor și intelectualitatea conducătoare.

Dincolo de cifre, dar cu sprijinul lor, profesorul Hitchins descoperă înțelesul evenimentelor reconstituind tendințele conflictuale și scopurile profunde, spiritul timpului, lupta de interese, structurile și situațiile sociale. Analist acut și penetrant, Hitchins depistează factualitatea cauzelor și efectelor, fiindcă dimensiunile calitative pot fi apreciate bine numai intuitiv. Acest demers contrastează cu abordarea pur descriptivă, în sensul nominalist din “cearta” străveche a “universalilor”. Numai astfel, istoricul, prin ridicarea la esențele ideilor, motivelor, intereselor și reacțiilor determinate de acțiune, poate reliefa structura complexă a unui tot - nu neapărat static, ci și în succesiunea etapelor timpului.

Problemele atacate sunt vechi, dar abordarea profesorului Hitchins este nouă. Ea constituie o platformă metodologică importantă, cu subtile ramificații ale analizei logice care, împreună, prescriu ținte științifice juste ca un model pentru sociologiei istoriei. Într-adevăr, la profesorul Hitchins vedem evoluția intelectuală a românilor transilvăneni, traversări și străpungeri de filosofie a istoriei, flăcările iluminismului și elevația ideilor politice liberale. Unitatea operei lui a crescut dintr-un spirit dezvoltat de capturare a realităților în esențele acestora. Totul pleacă dintr-o concentrare susținută a convingerii sale fundamentale că adevărul este unul singur, având o calitate morală, ca fiind expresia unor valori autentice.

Pasiunea centrală a profesorului Hitchins este identificarea nașterii noului, așa cum apare, de pildă, în psihologia colectivă a românilor ideea de națiune. De aceea, în locul așezării scopurilor finale ca un far al soluționării diferitelor probleme investigate, autorul preferă lupele cercetării nevoilor specifice obiectivate ale unor persoane, în anumite locuri și perioade ale timpului.

Titlul însuși al cărții, *A Nation Discovered*, arată că o națiune se descoperă și poate fi cunoscută numai prin istoria sa. Însă, unele evoluții pot fi mai greu observate, deoarece mișcarea în procesele sociale este adesea înceată, deși schimbarea și dezvoltarea sunt reale și evidente. Profesorul Hitchins, cu răbdare, în pas cu modificarea mentalităților, analizează componentele forțelor spirituale și materiale până la rădăcina acestora, religioasă, etică și economică, care determină în fapt evenimentele. Universul panoramic care apare este istoria românilor din Transilvania națiunii noastre.

Notă:

Profesorul Keith Hitchins, membru de onoare al Academiei Române, în relativ recenta sa carte, tradusă la Editura Enciclopedică în 1998, *Mit și realitate în istoriografia românească*, încântă pe cititor cu o varietate de forme de picturalizare a vieții colective și a caracterului român transilvănean. O dimensiune axiologică se desprinde din iregularitățile episodice ale structurilor umane care, de obicei, sunt comprimate în cursul narațiunilor tradiționale. Viziunea fundamentală a autorului a apărut la Editura Harvard University Press, încă din 1969, în importanta lucrare *The Romanian National Movement in Transylvania 1780-1849*, care a fost ignorată la noi în țară, ca și

prima ediție a monografiei *Orthodoxy and Nationality, Andrei Șaguna and the Romanians of Transylvania, 1864-1873*.

La Editura Dacia, în 1972, a apărut traducerea valoroasei lucrări *Cultură și naționalitate în Transilvania*, iar în 1995, Editura Univers Enciclopedic a publicat o traducere amplificată a volumului *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania, 1846-1873*. La Nagard Publisher din Italia, profesorul Hitchins a publicat *Studies on Romanian National Consiousness*, în 1983, la Milan, la Fondazione European Dragan.

Profesorul Hitchins a semnat o sinteză antologică despre români, *Die Völker des Reiches*, Band III, Verlag Der Österreichischen Akademie der Wissenchaften, Wien, 1980, precum și mai multe capitole în cărți de *Istorie a românilor*.

La toate acestea, se adaugă numeroase studii ale autorului, care au fost susținute la numeroase congrese în SUA, Franța, Anglia, Austria etc. Am lăsat pentru încheiere opera majoră alcătuită din cele două volume: *The Romanians: 1774-1866* și *Romania: 1866-1947*, pe care Oxford University Press le-a lansat în 1996 și 1994, care, din fericire, a fost tradusă în românește și Humanitas a răspândit-o în toată țara.

DEMOGRAFIE ȘI ISTORIE. ÎNTRE ONESTITATE ȘI REA-CREDINȚĂ¹

Alain Becançon aprecia într-una din ultimele sale lucrări că, în raport cu secolele anterioare, secolului XX i-a fost caracteristică "remarcabila amploare a masacrării oamenilor de către alți oameni, care a fost posibilă doar prin preluarea puterii de către comunismul de tip leninist și de către nazismul de tip hitlerist"². Dincolo de efectele nocive pe care le-au avut comunismul și nazismul și pe plan demografic, secolul XX a fost martorul și al altor fenomene care au implicat masiv factorul uman pe aproape toate continentele: emigrarea voluntară a milioane de europeni în America în perioada premergătoare Primului Război Mondial, genocidul armenilor, schimbul de populație turco-greacă, expulzarea a milioane de germani din Europa Centrală la sfârșitul celei de a doua conflagrații mondiale ș.a.m.d. De aceea, reconstituirea violenței de grup și a consecințelor demografice reprezintă un subiect intens cercetat în istoriografia contemporană, interesul specialiștilor fiind motivat atât de latura științifică a fenomenelor respective cât și de încărcătura lor emoțională.

Tocmai o atare temă, atât de actuală din nefericire la sfârșitul acestui secol sângeros, este abordată în cartea lui Andrew Bell-Fialkoff, consacrată, așa cum sugerează titlul, purificărilor etnice. În Introducere autorul încearcă să explicitizeze câteva noțiuni cu care va opera pe parcursul lucrării: dislocarea-transferul de populație, purificările de populație, deportarea, expulzarea etc. Din perspectiva lui Andrew Bell-Fialkoff, purificarea de populație este definită ca o dislocare planificată și intenționată dintr-un oarecare teritoriu a unei populații indezirabile din unul sau mai multe puncte de vedere: etnice, religioase, rasă, clasă sau preferință sexuală. Aceste caracteristici trebuie să stea la baza dislocării pentru a fi calificată purificare. Prin urmare, purificarea așa definită este o parte a unui proces larg și continuu de dislocări-transferuri de populație, variind de la o extremă care este genocidul, la o altă extremă care este emigrarea voluntară făcută însă în urma unor presiuni³.

Lucrarea este structurată în 3 părți, relativ echilibrate ca și întindere și oarecum concentrice. În prima parte (p. 7-118) autorul trece în revistă principalele purificări de populație din antichitate până în zilele noastre, încercând să proiecteze o tipologie a purificărilor de-a lungul istoriei. De altfel, la paginile 287-288, în Anexă, este reluată sintetic structura acestui subcapitol. Partea a treia (p. 213-286) îmbină considerațiile teoretico-metodologice referitoare la rezolvarea conflictelor interetnice ireconciliabile, soluțiile posibile și scenariile de gestionare

a crizelor cu un potențial ridicat de conflict. Tot aici este inclus un destul de cuprinzător index al strămutărilor și reaşezărilor de populație.

Partea a doua (p. 119-212), asupra căreia vom stăruii în continuare, debutează cu un subcapitol interogativ formulat “Zone de conflict: pe care să o alegem?”, în care A. Bell-Fialkoff justifică conținutul subcapitolelor ce tratează 10 zone de conflict interetnic care oferă -în opinia autorului - exemple relevante de purificări de populație. Astfel, sunt prezentate 10 studii de caz care se referă la realitățile istorice și fenomenele demografice din Bosnia, Cipru, Harabah, Kosovo, problema palestiniană, minoritățile ruse din fostele republici sovietice, Ruanda și Burundi, Sri Lanka, Transilvania și Ulster. Desigur, cititorul avizat (și nu numai) se va revolta, pe bună dreptate, văzând încadrată Transilvania, regiune importantă a României de azi, în grupa zonelor în care s-au înregistrat fenomene demografice de genul purificării etnice. Nefiind specialiști în istorie universală pentru a analiza critic toate studiile de caz, ne vom mărgini în cele ce urmează să discutăm doar subcapitolul referitor la Transilvania (p. 195-202), deoarece lectura lui ne-a lăsat impresia că A. Bell-Fialkoff are nu doar lacune serioase în privința istoriei Transilvaniei, dar profesează și o subtilă lipsă de onestitate profesională pe care ne-am permite să o catalogăm rea credință.

Încă din primele fraze de informații generale autorul greșește când afirmă că **Transilvania** (înțeleasă în sens larg, respectiv fostul Principat cu același nume - Transilvania, împreună cu alte două regiuni Banatul și Crișana) a aparținut aproape 1000 de ani Ungariei istorice (p. 195), idee reluată cu obstinație și la p. 197 când enunțul este categoric: “din 1003 până în 1918, Transilvania a fost o parte a Ungariei”!!! Este corect faptul că de pe la sfârșitul secolului XI și până la mijlocul secolului al XVI-lea aceste teritorii locuite de români au fost cucerite și integrate apoi regatului Ungariei. Însă, după ocuparea Ungariei de către turci și austrieci la mijlocul secolului al XVI-lea, Transilvania s-a organizat ca un principat și a avut un statut de autonomie fiind subordonat mai întâi Imperiului Otoman până la sfârșitul secolului al XVII-lea, iar apoi până la 1867 Imperiului Habsburgic. Abia între 1867-1918 a fost anexată Transilvania Ungariei, alături de Banat și Crișana care fuseseră încorporate de Ungaria încă din secolul XVIII. Prin urmare este mai mult decât evident faptul că Transilvania (cel puțin ceea ce a fost principatul intracarpatic) nu a aparținut neconținut Ungariei, între mijlocul secolului XVI și 1867 fiind circa trei secole de autonomie politico-instituțională care nu poate fi revendicată în nici un chip de către Ungaria!

De asemenea, în privința maghiarilor din Transilvania actuală, A. Bell-Fialkoff consideră că aceștia numără 1,3 milioane; în realitate, conform recensământului din 1992, numărul lor era de 1 603 923 repartizați după cum urmează: 1 095 173 în fostul principat Transilvania, 70 742 în Banat și 438 008 în Crișana-Maramureș⁴. Referindu-se la numărul oficial al maghiarilor din toată România (1 624 958 conform datelor recensământului din 1992), A. Bell-Fialkoff susține că această minoritate a fost subînregistrată și neoficial numărul lor ar fi

estimat între 2 și 2,5 milioane. Curios este că, după știința mea, nici un organism autorizat al maghiarilor din România nu a contestat public datele recensământului și nici nu s-a recurs la o altă modalitate de recenzare științifică a acestora. Estimări și considerații personale, supoziții se pot face ușor, mai ales atunci când ești interesat să crești numărul unei minorități cu 400 000 – 900 000 de persoane!!!

A. Bell-Fialkoff afirmă la p. 198 că înfrângerea în Primul Război Mondial și termenii nefavorabili din Tratatul de pace de la Trianon, semnat la 4 iunie 1920 la Trianon, au forțat Ungaria să cedeze României 104 000 Kmp cu o populație de “1,5 la 1,7 milioane etnici maghiari, 700 000 germani și peste 2 milioane de români”. Se pare că autorul (atât de bun cunoscător al unor amănunte istorice în alte pagini ale subcapitolului) nu a auzit niciodată de principiul democratic al autodeterminării naționale aplicat la sfârșitul Primului Război Mondial de națiunile dominate din imperiile austro-ungar, german sau țarist. În virtutea acestui principiu conturat în epocă de către președintele SUA, W. Wilson, reprezentanții românilor din Transilvania, Banat și Crișana, întruniți într-o mare adunare populară la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918, au decis în mod democratic unirea lor cu regatul român pe baza superiorității lor numerice în acele teritorii (la fel au procedat în toamna anului 1918 sârbii, cehii, slovacii, polonezii etc.). Conferința de pace de la Paris din 1919-1920 nu a făcut decât să sancționeze în planul dreptului internațional această realitate demografică și democratică. În privința cifrelor enunțate de A. Bell-Fialkoff, ne permitem să facem câteva precizări, pe baza recensământului maghiar din 1910. Astfel, numărul românilor din toată Transilvania a fost de 2 827 419, al maghiarilor de 1 662 180 (sunt incluși aici circa 250 000 de evrei, romi, slovaci și germani maghiarizați, deoarece autoritățile au utilizat la recensământ pentru definirea etnicității criteriul “limbii materne”, înțeleasă drept limba vorbită cel mai frecvent și cu mai mare plăcere), al germanilor de 564 559, al sârbilor de 51 483, al slovacilor de 31 655 etc.⁵ Așa după cum specialiștii cunosc, între istoricii români și cei maghiari există divergențe în ceea ce privește populația Transilvaniei la sfârșitul antichității și la începuturile Evului Mediu. Istoriografia românească susține descendența românilor din populația băstinașă dacică, aceasta din urmă fiind romanizată după cucerirea celei mai mari părți a Daciei de către romani în 106 d. Chr. Astfel, românii ar avea o continuitate milenară pe teritoriul Transilvaniei unde au fost găsiți mai târziu de cuceritorii maghiari. Istoriografia maghiară susține că românii s-au format în Peninsula Balcanică și au ajuns în Transilvania târziu, în secolele XIII-XIV, după ce aceasta fusese ocupată deja de către maghiari, care găsiseră aici un teritoriu aproape nelocuit.. Autorul expune “neutru” problema poporului care a sosit primul în Transilvania, afirmând că abia la anul 1209 se cunoaște prima așezare de vlahi (români) din Transilvania, ceea ce ar confirma teza maghiară că românii sunt imigranți târzii pe aceste teritorii. În acest loc se cuvine să menționăm opinia istoricului german Thomas Năgler care, pe baza izvoarelor arheologice și istorice, a conchis că “pentru primul mileniu nu există în

Transilvania teritorii nelocuite” iar populația romanică și apoi românească a avut o continuitate neîntreruptă de locuire pe aceste teritorii⁶. Mai mult, potrivit unui cronicar maghiar (astăzi contestat de către istoriografia din Ungaria), românii erau organizați în voievodate-ducate atunci când maghiarii au încercat să-i cucerească, cronicarul menționând explicit mai mulți conducători locali printre care și pe *Gelou, dux Blachorum* Gelu, ducele românilor). Cetățile și așezările românilor de la Cenad, Arad-Vladimirescu, Biharea, Moldovenеști, Dăbâca, Moigrad etc. confirmă faptul că la venirea maghiarilor, autohtonii se aflau într-un proces avansat de organizare statală⁷. A. Bell-Fialkoff constată că sub conducere românească, proporția maghiarilor din Transilvania a scăzut mereu, de la 31,6% în anul 1910 (acesta fiind ultimul recensământ efectuat de către autoritățile maghiare) la circa 20-22% în prezent, la sfârșitul secolului XX. Autorul însuși recunoaște însă că între 1880-1910, ponderea maghiarilor din Transilvania a crescut de la 25,9% la 31,6% datorită puternicei presiuni de maghiarizare exercitată după 1867 de guvernele maghiare, datorită ratei înalte a emigrărilor românilor și germanilor. De aceea, scăderea după Primul Război Mondial a proporției maghiarilor din Transilvania la 24,4% în anul 1930 este firească, deoarece unele minorități maghiarizate anterior au fost sprijinite de statul român să-și redescopere identitatea proprie: evreii, o mare parte a șvabilor, slovacilor etc.⁸. De asemenea, A. Bell-Fialkoff susține la p. 198 că 197 000 de maghiari au părăsit Transilvania după unirea acesteia cu România. Suntem de acord (cu unele rezerve asupra numărului exact de repatriați), însă acest lucru nu are nimic de-a face cu purificarea etnică. Și din Cehoslovacia sau Iugoslavia s-au repatriat după 1918 mai multe sute de mii de maghiari pentru că ei fuseseră ofițeri, magistrați, funcționari, muncitori etc. trimiși înainte de război în toate părțile statului ungar care îi salariza pentru activitățile depuse. Cum persoanele respective nu aveau nimic în comun cu teritoriile în care fuseseră trimiși să lucreze, era normal ca după înlocuirea aparatului de stat maghiar în toamna și iarna anului 1918-1919, aceștia să se reîntoarcă la locurile lor de baștină.

Un fenomen firesc s-a derulat după 1919 în orașele transilvănene care au dobândit o structură etnică mai echitabilă. În timpul dualismului (1867-1918), maghiarii au reușit să devină elementul etnic predominant în mediul urban, evident în detrimentul românilor și al germanilor. Astfel, cele două din urmă etnii reprezentau în orașele din fostul principat Transilvania la 1850 circa 60%, iar maghiarii 39%. La 1910, maghiarii constituiau 60% din populația urbană, iar restul de aproape 40% românii și germanii⁹. În contextul dezvoltării și extinderii orașelor transilvănene în urma procesului de industrializare din perioada interbelică și mai ales din ultimele decenii, în orașe a pătruns o bună parte a suprapopulației rurale. Cum hinterlandul celor mai multe orașe este curat românesc, ponderea maghiarilor a început să scadă iar cea a românilor să crească, aspect natural dacă luăm în considerare faptul că populația stabilită în orașe

(majoritar românească) era în general tânără, prin urmare și fertilitatea ei era sporită.

La p. 200, A. Bell-Fialkoff avansează o idee pe cât de năstrușnică pe atât de pernicioasă, pe care nu am mai întâlnit-o în lecturile mele (de altfel, în sprijinul afirmației nu se citează nici o lucrare sau vreo sursă arhivistică !!!). Potrivit autorului, creșterea fascismului în anii '30 a dus în România la o creștere fără precedent a sentimentelor antiminoritare printre români. Garda de Fier (partid de extremă dreaptă în opinia noastră, dar nici într-un caz comparabil cu cele fasciste, lucru demonstrat și de faptul că la procesul de la Nürnberg acest partid nu a fost incriminat) ar fi atacat în 1936 – în viziunea lui A. Bell-Fialkoff, nesuștinută însă de nici o referință bibliografică – pe evreii și maghiarii din Brașov, Cluj și din alte părți. Nu negăm atitudinea antisemită și unele violențe comise de acest partid de dreapta în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941, când a fost asociat la guvernare, însă nu se poate vorbi de acțiuni antimaghiare în 1936 !!!

Atunci când se referă la perioada comunistă, A. Bell-Fialkoff induce ideea că toate măsurile dure luate de autorități au vizat persecutarea minorității maghiare. Legea 372 din 1976 care interzicea găzduirea peste noapte a cetățenilor străini ar fi fost emisă pentru a preveni contactele între etnicii maghiari din Transilvania și rudele lor din străinătate, însă aceleași restricții îi afectau și pe românii din întreaga Românie. Legea 207 din 1974 a patrimoniului de stat care a permis confiscarea documentelor istorice și a obiectelor de patrimoniu de la asociații și persoane particulare în vederea depozitării lor în muzee, arhive sau biblioteci nu a făcut discriminare între români și maghiari, deopotrivă având de suferit rigorile acestei legi. Dincolo de aspectele negative ale acestei măsuri, au existat și unele consecințe favorabile pentru depozitarea și conservarea adecvată a cărților vechi și a documentelor istorice în instituții specializate în acest sens.

A. Bell-Fialkoff încearcă să demonstreze faptul că după prăbușirea regimului comunist în decembrie 1989, în România starea de spirit antiminoritară s-a accentuat. În sprijinul ideii invocă printre altele “veritabilul pogrom din martie 1990 din Târgu Mureș unde gloatele de români, între care și mulți țărani din satele învecinate au atacat un miting al maghiarilor, trei oameni murind și peste 300 fiind răniți”¹⁰. Autorului nu-i sunt cunoscute cazurile în care sute de elevi români de la școli și licee mixte din Cluj-Napoca, Târgu Mureș etc. au fost alungați în iarna anului 1989-1990 de către profesorii maghiari, nepermițându-li-se accesul în instituțiile în care învățaseră până atunci. La fel, A. Bell-Fialkoff nu știe că tensiunile interetnice au fost amplificate la Târgu Mureș de atitudinea arogantă a unor lucrători din administrația locală și din servicii care au refuzat să-i servească pe români (inclusiv cu medicamente). Vina pentru ceea ce s-a întâmplat în martie 1990 la Târgu Mureș aparține deopotrivă ambelor comunități și autorităților care nu au fost în măsură să asigure ordinea și siguranța cetățenilor, să-i tempereze pe conaționali și să-i îndemne la cumpătare. Regretând sincer deznodământul evenimentelor din primăvara anului 1990 din orașul de pe Mureș, o precizare

suntem totuși obligați să o facem pentru a restabili adevărul. Evident, este absurd să utilizăm (așa cum a făcut-o A. Bell-Fialkoff) termenul de *pogrom*, mai degrabă a fost o ciocnire spontană între grupuri de bătăuși români și maghiari, elemente de clasă manipulate în acele zile de indivizi iresponsabili. Cert este că au existat trei morți, dintre care 2 români și 1 maghiar, iar răniții au aparținut ambelor comunități: 135 români și 133 maghiari¹¹.

Nu putem omite tensiunile interetnice care s-au declanșat pe alocuri în societatea românească postdecembristă, mai ales între români și maghiari, dar și între romi și restul populației, însă aceste manifestări sunt racilele vechiului regim comunist și în special rezultatul acțiunii unor forțe oculte, legate de sistemul totalitar prăbușit, interesate să creeze o stare de instabilitate. Exemplul fostei Iugoslavii este extrem de relevant în acest sens și nu este cazul să insistăm aici și acum asupra temei. Oricum, în ceea ce-i privește pe români și pe maghiari, tensiunile apărute imediat după căderea dictatorului Ceaușescu au fost estompate în anii care au urmat, relațiile la nivelul comunităților ameliorându-se vizibil în ultima vreme, Uniunea Democrată a Maghiarilor din România devenind după 1996 asociată la guvernare. Viitorul nu poate să fie bazat decât pe toleranță și bună cooperare, personal fiind convinși că în mileniul următor istoria nu va mai cunoaște în acest spațiu tensiuni și conflicte interetnice.

NOTE:

1. Reflecții pe marginea cărții lui Andrew Bell-Fialkoff, *Ethnic Cleansing*, St.Martin Press, New York, 1996, 346 p.
2. Alain Becançon, *Nenorocirea secolului. Despre comunism, nazism și unicitatea Șoah-ului*, București, 1999, p. 7.
3. Andrew Bell-Fialkoff, *Ethnic Cleansing*, p. 3sq.
4. Nicolae Edroiu, Vasile Pușcaș, *The Hungarians of Romania*, Cluj-Napoca, 1996, p.30
5. Ioan Bolovan, *Transilvania la sfârșitul sec. al XIX-lea și la începutul sec. XX. Realități etno-confesionale și politici demografice*, Cluj-Napoca, 2000, p. 14.
6. Thomas Năgler, *Așezarea sașilor în Transilvania*, București, 1992, p.107sqq.
7. Ioan -Aurel Pop, *Romanians and Hungarians from the 9th to 14th Century. The Genesis of the Transylvanian Medieval State*. Cluj-Napoca. 1996. p. 149sqq.
8. Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, "Contributions Regarding Transylvania's Ethnic and Religious Structure in 20th Century", în *Transylvanian Review*, vol. III, no. 3 (Autumn 1994), p.88.
9. Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, 2000, p. 208.
10. Andrew Bell-Fialkoff, *Ethnic Cleansing*, p. 201
11. Ioan Judea, *Târgu Mureș. Cumpăna lui martie*, Târgu Mureș, 1991, p.116

L I T E R A T U R Ă

P O E Z I I

Ion Iancu LEFTER

UN ULTIM

*Un ultim drum e timpu-n orbite-ncremenit,
ai mortului sunt ochii, lumina tuturor,
nu-ntâmplător Christosul și Budha-au răsărit
precum, peste fiorduri, sublimă, aurora.*

*Nimbați suntem, iubito, dar nimbii nu-s de aur,
coroana logodirii pe-altare ruginește,
în calea mea spre Mecca sau către Epidaur
le-am auzit metalul cum sună și coclește*

*Și sunetele care se scuturau în vânt
ca frunzele pădurii când toamna e bolnavă,
ca o silabă-n care lipsindu-i un cuvânt
gândirea ne rămâne săracă și găngavă.*

*Mai zboară-n jurul nostru hulubii de argint
Și-n zori festivi, acasă, mai cântă turturele,
și aeru-i de rouă, de ploaie și absint
dar ne așteaptă drumul cu dâmburile-i grele.*

3.04.1983

SĂ RIDICĂM...

*Să ridicăm iubirea la rangul ei, ales
de inimile noastre, prin vremuri, contopite,
ca pe un pom sălbatic cu poame de cules
și care zac în coșuri de rouă risipite.*

*De va ploua cu soare, cu lună de va ninge.
structura-i princiară eternă va rămâne
și focul ei cel sacru, nicicând, nu se va stinge
ne-o mângâia cu flăcări de raze și de pâine.*

*Altarele de aer s-or prăbuși vuint
în fiecare clipă ce i trăim, albastră,
și vom vedea divizii de vise-ngemunchind
când înălța-vom, iarăși, curată jertfa noastră*

*Și n-or mai fi nici Caini, nici Abeli pe pământ,
va fi ca-ntr-o poveste sau ca-ntr-o feerie,
când, proslăvind iubirea ca pe Christos cel Sfânt,
n-o vom lăsa să moară de dor în veșnicie.*

4.04.1983

PLANETA MEA

Planeta mea s-a-nscris cu vuiet mare
între-un sistem gaiactic, revolut,
și, iată, cum, în timp, ca o ninsoare
i se desfac structurile de lut.

Orbita ei nu-i elipsoidală
ci e, mereu, o linie ce suie
ca soarele-ntr-un herb, voievodală-i
e lumina ca-n Hristos bătut în cuie.

Pierzându-și, dar, structura pământească
pulverizării veșnice sortită.

Planeta mea, prin vremi, o să vuiască
în scoarța gândurilor, înfinită.

Și nici un tun atomic, nici un zeu
cu fulgere nu poate s-o doboare,
căci este-un vis purificator mereu
ce sună-n voi ca rana care doare.

VA FI...

Va fi un cataclism foarte curând.
s-or înghiți planetele ca lupii
și soarele Pământul mestecând
nu și-or mai răsturna, în codri, stupii.

În loc de munți vor crește sterpe ape,
albiile lor în mâl se vor prefăce,
burțile-acestor stele or să crape
și vom călca pe ierburi ca pe ace.

Nici o credință nu ne va menține
în starea ce, din bibliei, ni s-a dat.
colibele ne-or fi total străine
și n-om mai face dragoste în pat.

Ca niște viermi vom putrezi-n noroaie,
nici Dumnezeu nu ne va fi de-ajuns
să sape-n noi și nemilos să taie
ura de câine care ne-a pătruns.

17.04.1983

MĂ-NGROP...

Mă-ngrop în mine, mai adânc mă-ngrop,
ca într-un strat istoric, în Sumer,
îmi veți vedea ca printr-un telescop
tăblițele vieții care pier.

Dar nu mă veți găsi în nici un strat
format din ale vremii sedimente,
căci morții m-am auto-condamnat
fără-a gândi profund la sentimente.

Sunt sigur eu, sunt foarte sigur
că n-o să mă plângeți voi, cum eu vă plâng,
deși-s în stare de duminică
în perimetrul zilelor mă strâng.

Acum e prea târziu să stăm la cărți
să ne-nțercăm destinul la noroaie,
eu relieful mi-l distrug pe hărți
lăsându-vă să hodiniți în pace.

30.03.1983

SINGURĂTATEA...

Singurătatea mea-i un nuc amar,
îmi plouă-n gând, cumplit mă doare luna,
sumerianul prinț de la Ușgar
își rupe-n mine și-și înnoadă struna.

Pereții curg ca niște ape-n vânt
și peste suflet tumult mi se înalță,
sunt vinovat, n-am drept nici la mormânt,
căci pentru mine nu există stanță.

Cu ce-ntunerie să-mi astup privirea,
timpanele-mi, cu ce să mi le-astup?
De nicăieri nu vine mântuirea,
în sânge-mi urlă propriul meu lup.

Ce binc-ar fi să plouă-n astă noapte
cu-aș de păsări răstignite-n zbor,
m-aș îngropa într-un desiș de șoapte
și capul mi l-aș pune sub topor.

30.03.1983

P R O Z Ă

Mircea PORA

CRĂCIUNURI (I)

A doua zi de Crăciun. Nimic deosebit. Dimineața obișnuita cafea, proiect de ieșire în piața 700. Mă cam sufoc în satul numit Timișoara. Dorința unei excursii în vestul Europei. Nu de lungă durată, maximum de zece zile. Afară zăpadă topită și gheață, risc de „plonjoane”. Totul ușor ruginit. Din când în când trec tramvaie făcute acum treizeci de ani. Hârâie îngrozitor. În curte, printre petece de zăpadă, ciori. Un mic peisaj pustiu. această curte a mea. Dan. Neluța, Irina, Șanny, Hanși, Lucreția, dna Rogojan ... cum să scrii schițe, nuvele cu ei? Cuptorul lui Jenny abandonat de mult la noi. Ieri, la Catedrală, mă întretai cu un ponosit inspector școlar. Ne salutăm vag, nu angajăm nici cel mai mic dialog, suport greu categoria aceasta de oameni. Istoria românească încă incertă. Sosește la mine am impresia lordul Byron prin zăpada mare. Un ceai, e puțin obosit. În sfârșit, ne-am întors din piața 700 cu un tramvai pe care scria „Transport gratuit”. Orașul la fel de mohorât, oamenii la fel de rari, discretă pustietate. Aveam în plasa de cumpărături mandarine, pocnitoare, măslină, o felie de tort, curmale, o sticlă cu lapte cumpărată de la un țăran solid. Ziua a intrat în cea de-a doua parte a ei, cu nori, cu soare mai puțin. De obicei, în aceste ceasuri „de declin”, nu mai pot scrie mare lucru. La televizor un concert folcloric mai deosebit. Ascult colinde bine cântate, mă gândesc ce pustiu a sădit în suflete materialismul dialectic. Zbor cu gândul – chiar dacă nu vreau -- spre îndepărtatele mele Crăciunuri. Erau zile cu zăpadă, ninsoare, miros de decembrie, cum s-ar spune. Prima tranșă de cadouri mi-o aduce Moș Nicolae, pe care, am aflat mai târziu, îl interpreta servitoarea noastră, Mari. Un pocnet în geam în plină seară, niște foșnete ... și gata ... Crăciunul era altfel, mai solemn, mai complicat, prin comparație cu Sfântul Nicolae, mult mai grav. Prin casă se simțea incontestabil că se pune la cale ceva. Locuiam în niște camere mari atunci, neprietenose. Spre seară eram scos la plimbare, fie pe jos, fie cu sania. Direcția inevitabil spre gară, pe alee, trecând pe lângă un cimitir pe care nu-l marcam nicicum în conturile mele. Cam pe când ajungeam în dreptul rampei, se făcea întoarcerea. Mari parcă mă grăbea un pic, dacă era cazul mă mai urca și în spinare. Intram pe poartă, în curte, traversam rapid o verandă, de regulă, plină de zăpadă. „Autoritățile casei” mă opreau în prima dintre camere, procedând la dezbrăcarea mea. Trebuia să fiu lejer, să mă mișc ușor, când clopoțelul va suna... După niște minute de așteptare el într-adevăr suna... Nici nu știam cum ajungeam la pomul plin de beteală și lumânări aprinse. În cameră fiind întunec flăcările lumânărilor jucau pe pereți. Erau momente de extaz, de bucurie ce făceau să-mi ardă obrazii. Jucăriile... spre ele mă îndreptam... Erau din lemn, camioane, cai

ciudați, locomotivă cu vagoane, toate violent colorate. Mai târziu aveam să aflăm că maștrii constructori ale acestor mari bucurii ale mele erau țigani de la capul satului, Tărăsmacu, Lala, Senti. Pleșu. De Crăciun întotdeauna, în ușile noastre, se arătau colindătorii. Textele nu le mai rețin, vocile însă da, căci erau hilare, dizgrațioase. De regulă, tot infernul vocal era acompaniat de plesnirea între ele a două limbi de lemn ce constituiau părțile esențiale ale așa-zisei „capre”. Colindătorii, însoțiți de mirosuri puternice, fiind, de fapt, grupuri bine cimentate de țigani ai satului, se alegeau negreșit cu „atenții”, fie în bani, fie în diverse produse alimentare. Mama vorbea mai mult cu ei, tata mai puțin, dar el fiind Domnu Doctor, își putea permite să fie mai distant. De Crăciun aveam întotdeauna oaspeți. Prin zăpada mare mergeam la gară pentru a-i aștepta. Veneau de la Timișoara și coborau din ultimul vagon al unui tren personal. Cam peste un sfert de oră cuierile de acasă deveneau dintr-odată sufocate de haine. Paltoane, blănuri, scurte de piele, căciuli, pălării, mănuși, glugi, fulare, unite toate de o umbră nevăzută ce emana un parfum benefic pentru casă. Petrecerea de nașterea Domnului dura cam trei zile având ca fundament castroanele cu supă, platourile cu fripturi, și diverse garnituri și, în sfârșit, plutoanele torturilor, prăjiturilor mărunte, fructelor, cafelelor. Catedra de înțelepciune pe parcursul acestor reuniri o deținea avocatul Boca, fost în tinerețe, ca student, la Roma și Paris. Îi plăcea să fie ascultat în absolut tot ce spunea, de la sentințe politico-istorice și până la glumele ce-i cuprindeau pe ascultători într-o adevărată plasă de păianjeni. Recita frumos din Minulescu și Goga, având ca moment liric culminant „Sara pe deal” a lui Eminescu. În aceste manifestări ale sale era stimulentele primordial. Efuziunile lui lirice, declanșate imediat după masa de prânz se stingeau treptat spre seară când ceda cu grație microfonul și altor musafiri. Intervenea, de regulă atunci, în spațiul de emisie rămas liber mătușa-mea, Bebi. Ea proceda, în valuri, la tăbăcirea mai tuturor cunoscuților, pe unii înjurându-i direct, cu o intonație absolut fermecătoare, pe alții, desfigurându-i fizic prin portretele făcute. Dacă avocatul Romi Boca în tot ceea ce emitea verbal putea fi comparat cu o discretă orchestră de cameră, în schimb mătușa-mea, mai ales prin temperamentalitatea spuselor sale, aducea cu o fanfară de regiment. Părinții mei asistau aproape pasivi la aceste reprezentații, fiind mulțumiți că atâtă inteligență și pasiune sunt risipite în casa lor. Dar la un moment-dat sărbătorile Crăciunului păleau. În cea de-a treia zi niște steaguri cam întunecoase ne treceau pe sub ferestre. Pomul plin de podoabe își lăsa aripile peste mobile, resturile de torturi se uscau pe platouri, mama, când avea răgazul, dădea cu mătura prin camere. Ultimul prânz înainte de plecarea oaspeților era mai rapid. Ceea ce conta mai mult erau pachetele pentru cei care ne vizitaseră. Ei spuneau în cor... „Nu, nu, lăsați, e destul”... ai mei, în replică, înfundând în pungă ouă, brânzeturi, cotlete, unt făcut de țărani, sticle de țuică și vin. Pe urmă ultimele glume, îmbrăcarea la grămadă, ochiul mare al camerelor urmărindu-i pe toți. Adio, ușile se închideau... De la Crăciunurile acelea îndepărtate s-au târât prin ani, până acum, ajungând din frumoase cum au fost adevărate epave, mobile,

bibelouri, servicii de ceai și cafea, vesele pentru șase sau douăsprezece persoane, fețe de mese pe care pete de muștar sau diverse salate mai amintesc în rotirea unor clipe, de fumul unor țigări, de platouri, de zâmbete, râsete, amortizate de crengile brazilor împodobiți. Nu chiar atât de demult fotoliul de piele pe care mi se așezau cadourile s-au destrămat. Cu un simplu zgomot s-a coborât în adâncuri... Mă despart de Crăciunurile cele mai îndepărtate cu regret. Printre crengile pomilor dispar și chipurile oaspeților noștri asemenea unor măști pe care straturi de ceață și fum le acoperă implacabil milimetru cu milimetru. Femeia cu adevărat frumoasă ce ne împodobește sărbătorile era tanti Margareta. Cu ochii ei albaștri, aproape nepământeni, cucerea pe oricine. Nu știu din ce motive figura ei mă trimitea departe, spre ciudatele insule din mările sudului. Nu m-am gândit niciodată că femeia aceasta poate îmbătrâni și, cu atât mai puțin, că timpuri foarte grele o vor călca sub copita lor. În ultimii ani ai destul de scurtei sale vieți, făcea o navetă incomodă. Între două trenuri se mai oprea la noi. Discuta cu mama în bucătărie, fuma neîntrerupt, ceașca de cafea îi tremura în mână. Un soț arestat și o fiică cu un viitor incert erau destule motive de neliniște. Nu peste multă vreme de la acele vizite posomorâte destinul avea să-i plaseze un cancer la plămâni.

(Va urma.)

Viorel HORJ

O PUNTE LIRICĂ ÎNTRE GHEORGHE ȘINCAI ȘI IOSIF VULCAN

Se pare că în Oradea se vorbește despre poezie mai mult decât în oricare oraș transilvan. Este o părere personală, firește. Și tot subiectivă rămâne și judecata motivării acestui interes. Când spun Oradea, mă gândesc la toposul citadin, unde experiențele lirice, dispersate într-un spațiu anume, s-au putut grupa în jurul unei idei, sau publicații. Să nu uităm apoi că Bihorul, ca arie laterală, a menținut și menține încă vestigiile vii și proaspete ale unei spiritualități ancestrale, recognoscibilă în manifestările ei

specifice.

Dar, fie că este vorba de producții materiale sau spirituale, ele au un liant comun: culoarea locală. Ceea ce tot poezie se numește. De remarcat este faptul că ea a trecut, cu mai multă sau mai puțină “decantare”, în reprezentări artistice culte. Nume prestigioase ale culturii românești și-au extras materia primă din acest filon, dându-i, în contextul creației lor, o marcă distinctă. De n-ar fi să amintim decât sunetul nou apărut în creația lui Eminescu în urma lecturilor din “**Baladele populare**” și basmele lui Miron Pompiliu, culese din zona folclorică de la poalele Apusenilor, sonata în caracter popular a lui Enescu (poate cea mai dificilă dintre piesele sale muzicale) a cărei audiență absolută a avut loc în anul 1927, la Oradea și respectând proporțiile, rădăcinile adânci în mitologia locului a unui poet contemporan, precum Gheorghe Pituț. L-am numit pe acest poet pentru că, printre altele, el poartă și numele celui dintâi festival de poezie care s-a născut în Bihor. Așadar, îmbibat de culoarea spațiului mărginaș, doar geografic, poemul își recunoaște o anume apartenență. Dar fiind vorba de **cromatică**, nu putem să nu remarcăm impactul ei în planul concretului, chiar dacă transfigurarea artistică se produce sub semnul eternului **ut pictura poesis**. Mai precis, aproape toți pictorii bihoreni, care s-au afirmat în mișcarea plastică contemporană, și numesc doar trei dintre ei: **Traian Goga, Coriolan Hora și Roman Mottl**, au terminat, în pofida intențiilor lor de a traversa și alte experiențe, prin a fi fii ai locului. Oricât au încercat să-și radicalizeze viziunea (îndeosebi Hora) nu s-au putut desprinde de culorile proaspete, vegetale, luate direct din recuzita meșterilor populari, pe care le-au făcut, nu atât să sugereze, cât să cânte. Tot poezie se numește. Printre ei un

nume aparte: cel al pictorului Niculiță Pop, din Beiuș. Frustrat de șansa deplinei afirmări din pricina calvarului existențial care i-a extras (după propria-i mărturisire) miezul vieții lăsându-i doar coaja, el a rămas în aparență tributar doar unei singure tematici: cea a lumii arhaice a Apusenilor, cu tot inventarul ei de pitoresc și de practici revoluate. Ciudat este însă faptul că el s-a reîntors la ea, după ce a ieșit din două decenii de detenție politică. Și a abordat-o cu aceeași detașare și seninătate capabile să transforme încrâncenarea în zâmbet, veninul în miere, suferința în cântare. Oare nu tot poezie se poate numi și asta ?

Apoi, să nu uităm că începuturile mărturisirilor despre istoria și oamenii acestor meleaguri s-a făcut în versuri. Fie împrumutate, ca formă, din structurile limbii vechi, devenită oficială în cancelariile medievale. fie, lucru cu adevărat revoluționar, direct din modelul popular. Este vorba de poemul “**Carmen mizerabile**” al lui Rogerius, sau de “**Poema Munților Beiușului**” a lui Dimitrie Cmeciu, document remarcabil de istorie și limbă românească, culeasă direct de la sursa ei orală. În acest context, Elegia lui Gh. Șincai, scrisă la Oradea, nu mai apare pe un teren gol. Și nici revista “Familia” a lui Iosif Vulcan născută întru apărarea limbii române și, prin ea, a ființei istorice și naționale a neamului. Pentru că, așa cum spune filosoful, patria omului este chiar limba lui. Și ce patrie mai durabilă poate avea el decât cuvântul în care locuiește zi de zi. Dar, precum o casă se naște din nevoi utilitare, evoluând apoi în “podoabă”, tot astfel cuvântul, ivit la început sub imperativul urgenței, poate trece la volute și arabescuri atunci când spiritul, agitat de lucrarea lui socială se domolește dând apelor, în aparență liniștite, posibilitatea să pună în valoare și fecunditatea mълului din adâncuri. Și într-o ipostază și în cealaltă, starea lirică poate avea aceeași intensitate, chiar dacă finalitatea este alta.

Din acest punct de vedere Gheorghe Șincai și Iosif Vulcan sunt doi visători, **deci poeți**, care se întâlnesc în punctele cardinale ale programului lor. Și unul și celălalt au strâns un vast material pentru o operă a cărei construcție au desăvârșit-o alții. Identici prin fervoarea demersului, ei sunt radical deosebiți ca temperamente. Unul, adică Gh. Șincai, este încrâncenat și vindicativ, celălalt, jovial și generos. Unul poartă, potrivit legendei, propriu-i manuscris în desagă pe toate drumurile pribegiei sale, altul străbate cu pașii și gândul itinerarii în căutarea manuscriselor altora cu care să hrănească flacăra unui crez. Ambii dovedesc o activitate proprie, la fel de laborioasă. Gh. Șincai adună probe pentru istoria sa din toate sursele vremii, îi gândește proiectul utopic cu un realism naiv, este poet și pedagog, slujbaș și “dizident” sfârșind, aidoma confratelui latin, în exil. S-a retras în **Sinea** lui, care printr-o stranie coincidență era chiar numele localității de lângă Kosice, unde și-a dat obștescul sfârșit. Iosif Vulcan nu este mai puțin productiv: scrie poezie, proză, teatru, face publicistică, dar mai ales o revistă. S-a întâmplat însă ceva. Creația lor originală n-a fost selectată de posteritate decât ca document istoriografic, cu neputință de racordat la o sensibilitate contemporană. În schimb, le-au fost selectate numele învăluite în aura lor de legendă. A lui Gh. Șincai prin

efectiva invazie a fabulației și anecdoticii, alimentate de mărturisirile contradictorii și subiective ale contemporanilor, a lui Iosif Vulcan printr-o singură realitate, cu dimensiuni aproape ficționale: cea de-a fi fost nașul literar al celui mai mare poet român.

Concluzia: Gheorghe Șincai și Iosif Vulcan **au devenit personajele proprii lor opere**. Tot literatură, ca să nu zic poezie, se cheamă, nu-i așa ? Dar mai trebuie reținut ceva: dacă cuvântul, ca și “casă” a limbii are atât de multe încăperi, trebuie spus că Gh. Șincai și Iosif Vulcan au fost primii lui locatari. Fără ei nu s-ar fi putut ajunge la splendoarea edificiului de mai târziu. Vreau să spun că, fără Gh. Șincai, precursorul, istoriografia românească n-ar putea vorbi astăzi despre miturile fondatoare le poporului român, iar fără Iosif Vulcan n-ar fi fost posibilă, să zicem, ultima serie a revistei “Familia”, capabilă, de la chiar data apariției ei, să propună o nouă direcție în cultura noastră. Și încă: Iosif Vulcan și Gh. Șincai și-au desfășurat activitatea într-o vreme de urgență a cuvântului, când urgența comunicării n-avea nevoie de înflorituri stilistice. Drept pentru care spiritul lor s-a perpetuat în momente și contexte istorice specifice, ca imbold și factor mobilizator. În numele lor s-a ivit de fiecare dată **nevoia grupului** care să apere o cauză, indiferent de ideologia ei. Aici, unde limba română se află mereu în suferință, era nevoie de așa ceva, chiar dacă cauza a fost uneori servită de dos.

După moartea lui Iosif Vulcan revista i-a supraviețuit, preluând în paginile ei ideile de reconstrucție spirituală și materială a țării, lansate de “Casa Națională” din Oradea, după înfăptuirea Marii Uniri.

Spuneam anul trecut într-o comunicare, ținută tot de **ziua patronului**, că această instituție lucra eficient, selectând exemple elocvente. Recursul la modelul evocat se făcea în dorința integrării spiritului acestuia în contemporaneitate. Iosif Vulcan și Gh. Șincai au fost două dintre modele. Primul, evocat de O. Goga într-o conferință publicată apoi în volumul “*Precursori*”, celălalt de Ilie Dăianu. Textul conferinței acestuia a fost publicat apoi într-o broșură cu un entuziast cuvânt introductiv, al lui Victor Gherman, președintele amintitei “Case Naționale” din Oradea.

Dar a venit al doilea război mondial, cu tot cortegiul lui de evenimente, iar istoria și-a schimbat radical cursul. “Plugul, strungul și condeii” se contopeau într-un efort comun, iar obiectul cu care se scria era greu de definit între cele trei. Au apărut grupurile atât de necesare slujirii noii ideologii. Printre ele, firește, cenaclul literar al orașului. Numele lui Iosif Vulcan a fost iarăși evocat. Generozitatea sa a fost resuscitată și răstălmăcită în noul context devenind argument pentru invazia unei literaturi, citită și publicată, care năștea, involuntar, în numele celui mai frapant realism socialist, comice și absurde utopii. A fost cea mai “productivă” perioadă a cenaclului. Neegalată, de data aceasta **pe bune**, decât de perioada premergătoare evenimentelor din 1989. Atunci Iosif Vulcan s-a întâlnit pentru a rămâne apoi împreună, cu Gh. Șincai sub cupola Bibliotecii Județene. Numele Patronului instituției își dădea mâna cu cea a fondatorului

revistei “Familia” într-o lucrare comună, având la urma urmelor, același obiect: **cartea**. Trebuie spus însă că noua grupare cenaculară, alcătuită aproape în exclusivitate din tineri, nu s-a constituit pentru a apăra ideologia la zi, ci ca o reacție vizibilă la agresiunea acesteia. La ședințele de cenaclu, participanții ascultau nu doar lecturile debutanților, ci și informări la zi despre fenomenul literar major constituit în așa zisa rezistență prin scris la presiunea Epocii.

Apoi a venit revoluția și totul s-a bulversat. Grupările constituite pe afecțiuni electivă, criteriile morale și solidaritate de breaslă au sărit în aer. Libertățile mărunte au confiscat în întregime ideea de libertate. Reperetele morale au dispărut pe rând. Într-un asemenea context, subsemnatul a avut curajul să înnoade tradiția cenaclului punând încă o dată, față în față, în aceeași casă comună, pe Gh. Șincai și Iosif Vulcan. Rezultatele nu sunt relevante, dar merită stăruit.

Ceea ce este însă de-a dreptul miraculos, rezidă în faptul că orașul Oradea găzduiește la ora actuală două festivaluri de poezie: unul, internațional, al cărui suflet este poetul I. Țepelea, celălalt purtând numele unui fiu al locului, Gheorghe Pituț. Apoi, Teatrul de stat este pe punctul de a relansa studioul intitulat “Teatrul de poezie” prin care s-au perindat cei mai importanți poeți contemporani și cei mai buni actori recitatori: M. Sorescu, Ștefan Augustin Doinaș, Ana Blandiana, Ion Caramitru, Leopoldina Bălănuță, Ovidiu Iuliu Moldovan. Să mai adaugă că, sub auspiciile Academiei Civice, au fost inițiate seriile de poezie de la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea.

Quod erat demonstrandum: Adică, ce spuneam la începutul acestei comunicări: “Se pare că în Oradea se vorbește de poezie mai mult decât în oricare oraș transilvan”.

AM (RE)DESCOPERIT UN POET - ION STRATAN

1. Argument. Citind manualele alternative de limba și literatura română am descoperit un poet. Pe Ion Stratan. Cele ce urmează sunt câteva impresii de lectură asupra textului *A doua seară eram cu amicii* cu intenția de a preciza mărcile postmodernismului atât de discutat astăzi în studii dintre cele mai cuprinzătoare¹.

2. Formă și sens. Descriind-o școlărește, poezia are 40 de versuri luând în considerare și titlul care rimează cu versul următor: „A doua seară eram cu amicii / beam câte-o bere, cerusem micii”. Ne aflăm într-o lume a cunoscutului apropiat, a familiarului, a organicului. O lume balcanică a derizoriului asumat, a ordinarului, căci ce fac amicii? Beau și mănâncă, își satisfac adică nevoi primare: foamea și setea nu cine știe ce aspirații intelectuale. O fi aceasta o imagine poetică? Și, mai „grav”, personajele acestea nu beau vinuri nobile, ci bere, nu mănâncă bucate alese, ci mici, semne ale unei inferiorități iarăși asumate, afișate chiar.

Și totuși, lirismul e aici căci, dacă, Arghezi găsea frumosul în locuri considerate urâte ale existenței, Stratan (și generația lui) îl găsește în locuri banale, unde pare a nu se întâmpla nimic „poetic”. Acest loc este la Stratan *localul*, folosind chiar termenul din text. Poetul recrează (vom vedea) mituri într-o atmosferă de tavernă, ca alt „loc comun” al lumii moderne cu specific românesc. Toposul acesta cu aceeași funcție fusese interiorul ocrotitor, al tihnei la Alecsandri, codrul la Eminescu, casa-cavou la Bacovia. Să-l descriem: mese, vorbe, pahare, bere, mici, lampioane. Și peste toate rămâne impresia de învâlmășeală, de amețeală, de rotire în cerc:

„Și-nvârt lampionul...”

Parodia versurilor lui Eminescu: „un cerc de stele împrejur / deasupra cerc de stele” din versurile 3-4 accentuează impresia derizoriului, „cerul de stele” eminescian devenind „cerc” al stelelor unei amețeli foarte terestre. Dispare astfel în desuetudine ideea alecsandriniană dar și eminesciană a stelei ca simbol al idealului.

„Sat wam asi-mi s-a spus”- versul 5 face din nou o referire la Eminescu; *Ta Twam Asi* înseamnă „Eu sunt Tu” și anunță de pe acum confuzia identităților pe care se va organiza întreaga dimensiune lirică de acum încolo. Pare o formulă magică „săsâită” sărmana, dar creatoare, căci după cadrul de până acum urmează POVEȘTEA.

Versurile 12-13 „Am lăsat două lemne la picioare de mese / puse cruciș și pârând ne-nțelese” fac prima referire, destul de ermetică, la mitul biblic al lui Iisus. Simbolurile sunt și acum transferate într-o lume a derizoriului; de aici

încolo poetul se va identifica permanent cu Isus și cu destinul lui într-o superbă artă poetică. Ideea aceasta a poetului creator nu e nouă, dar nouă este alternanța planurilor „cu - Acela – altul”, astfel încât „logica poeziei devine în mod sublim ilogică”². Confuzia aceasta generează noi modalități lirice.

Istoria Mântuitorului-poet-saltimbanc apare într-o confesiune-sucesiune de imagini. Confesiunea începe cu o justificare: "N-am putut să mai urc - un om sunt".

Unele simboluri își păstrează sensul: pământul, trupul e leș ce-ți oprește zborul; „balonul și nacela” sunt mijloace facile ale înălțării, singurele cunoscute omului-poet de vreme ce nu poate crede „urcării spuse de-Acela”, sunt arghezienele „ispite ușoare și blajine”³. Nici o comunicare nu se realizează, deși interogația „Unde-i balonul, unde-i nacela?” crease premisele instituirii ei. De unde ideea imensei singurătăți pe care conștiința poetului (post-)modern o resimte.

Versurile următoare detaliază suma minunilor săvârșite de Iisus trecându-le într-un registru iarăși al derizoriului prin ipostaze ale Mântuitorului-saltimbanc. Circul este considerat o formă de artă „decăzută”, iar cititorul va păstra imaginea culturală a clovnului trist care trăiește pe scenă o falsă veselie. În spatele măștii se ascunde mereu tristețea cunoașterii adevărului. Care sunt atributele sale? Veselie simulată, tristețe prost ascunsă, singurătate presupusă, trucuri ieftine. Să nu uităm apoi că la curțile regilor medievali singurii care aveau privilegiul de a spune adevărul erau clovni. Iisus-poetul din opera lui Stratan jonglează cu farfurii și confetti, cu iepuri, dar zâmbind înmulțește pâinile și e, printr-o invenție lingvistică, „Farseurul lui pește și-al vinului franc”. Nu e singura noutate la nivelul acesta al textului; expresii italienești cantabile, sporesc expresivitatea fonetică.

Se accentuează apoi ideea de creator-om: „mi-e frică, mi-e frică / și scot din năframă năframa mai mică”. Nesocotirea sfatului divin: „Să nu-ți fie frică” duce la săvârșirea de minuni penibile. În fapt, personajul lui Stratan nu e dez-eroizat, ci e descris ca un erou lamentabil, ca un anti-erou de vreme ce în spatele minunilor lui se bănuiește mereu un șiretlic și această evoluție a actantului merită subliniată ca o altă marcă a postmodernismului.

În versurile finale se revine la atmosfera petrecerii în care poetul face acum gesturi absurde, fără sens: "Și-nvârt lampionul, localul, tot, hâd / Și masa, tavanul și sudul și râd / Mănânc tencuiala și nota de plată / Ce știu că o dată veni-va odată", ca Bacovia altădată: "Eu tac și mă duc și mă-ntorc"⁴. Găsim aici o serie de semne ale grotescului: învârteala, râsul și un vers care subliniază derizoriul situației: "Mănânc tencuiala și nota de plată". Sunt gesturi rizibile, de clovn, care ascund sensuri mai amare: înțelegere, asumare. De altfel, ultima strofă se leagă de imaginea lui Iisus cel ce spune Adevărul, a poetului ce spune Adevărul, a clovnului ce spune Adevărul. Acesta să fie în concepția lui Stratan sensul existenței poetului?

Așadar mutația esențială nu stă în formă, căci versurile au rimă, iar tehnica e cea a povestirii în ramă, desigur altfel decât până la el. Impresionează o muzicalitate a cuvintelor pe care nu o poți explica, tot așa cum nu poți explica muzica lui Eminescu.

Mărci secundare ale textului postmodern par să fie dese trimiteri livrești pe care de altfel se construiește un sens cu totul nou, trecerea în plan secundar a „marilor simboluri” purtătoare de sensuri devenite locuri comune, „ridiculizarea” lor.

3. Înnoiri așadar găsim mai ales în fond, nu în formă; situații-arhetip, personaje arhetip sunt reinterpretate, redându-li-se libertatea de a semnifica orice, iar gestul poetic conține o dimensiune ludică.

Poetul Stratan pare un „cavaler al tristei figuri”, un eliberator al sensului sufocat în chinga unei tradiții păguboase din acest punct de vedere. El și-a câștigat deja dreptul de a modifica structuri bine fixate de cutuma literară, de a inova limbajul, de a asocia lucruri de neasociat până la el. Acum mai rămâne să recreeze tradiția, deși nu cred că acesta e scopul său.

NOTE:

1. Vezi Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul*, Ed. Univers, București, 2000
2. Alexandru Macedonski, *Despre logica poeziei* în Al. Macedonski, *Opere*, IV, 1946, p.76-87
3. Tudor Arghezi, *Psalm* („Sunt vinovat că am râvnit...”) în T. Arghezi, *Cuvinte potrivite*, Editura Minerva, București, 1990
4. George Bacovia, *Nervi de toamnă*, în G. Bacovia, Plumb, Ed. Hiperyon, Chișinău, 1992

BIBLIOGRAFIE:

1. CĂRTĂRESCU, MIRCEA, COȘOVEI, TRAIAN T., IARU, FLORIN, STRATAN.ION, *Aer cu diamante*, Ed. Litera, București, 1982
2. ARGHEZI, TUDOR, *Cuvinte potrivite*, Ed. Minerva, București, 1990
3. BACOVIA, GEORGE, *Plumb*, Ed. Hiperyon, Chișinău, 1992
4. MACEDONSKI, AL., *Opere*, IV, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1939-1946
5. CĂRTĂRESCU, MIRCEA, *Postmodernismul*, Ed. Univers, București, 2000
6. FRIEDRICH, HUGO, *Structura liricii moderne*, Ed. Univers, București, 1998
7. WELLE, RENE, WARREN. AUSTIN, *Teoria literaturii*, E.L.U., București, 1967

Ion Stratan

A doua seară eram cu amicii
 beam câte-o bere, cerusem micii
 un cerc de stele împrejur
 deasupra cerc de stele
 Sat wam asi-mi s-a spus
 într-o învălmășeală de vorbe, pahare

formula era sâsâită, se pare
 și nu m-am văzut și nu m-am supus
 și n-am crezut că sunt eu
 în nici o oglindă, în nici un tablou
 zugrăvind germinarea homunculului nou

Am lăsat două lemne la picioare de mese
 puse cruciș și părând ne-nțelese

N-am putut să mai urc - un om sunt
 Să arunc lestul de tălpi la pământ.
 Nu cred urcării spuse de-Acela
 Unde-i balonul, unde-i nacela ?

Mi-au dat confetti și farfurii
 E pur si muove să spun, iepuri vii
 Să scot din colțul gurii cu mâinile
 Ținută să zâmbesc, să-nmulțesc pâinile

Ai, ai, nella strada, cabotin saltimbanc
 Farseurul lui pește și-al vinului franc

mi-e frică, mi-e frică
 și scot din năframă năframa mai mică

Dacă se află-unul va spune
 Amprentele mele sunt încă pe rune
 Rotulele mele lăsate să țină
 Pe altul ce cade-n genunchi în grădină

Și-nvârt lampionul, localul, tot, hâd
 Și masa, tavanul și sudui și râd
 Mănânc tencuiala și nota de plată
 Ce știu că o dată veni-va o dată
 Înfricoșată, la miezul nopții cu mierle
 Când fără de veste, din râtu-i cu perle
 cel de jos, cel de sus
 bunul sau răul
 viul sau mortul
 viermele, mărul
 va grohăi Adevărul

BAROCUL ECLEZIASTIC LA ORADEA

Dezvoltarea arhitecturală a orașului Oradea în secolul al XVIII-lea a fost favorizată de contextul nou creat prin instaurarea dominației habsburgice. Alături de monumente de arhitectură civilă și militară: Palatul baroc (1762-1777), reședința familiei Rhédey, Casa Országh, Cazarma Husarilor, la Oradea regăsim amprenta locală, provincială a unui baroc ecleziastic în varianta mai tardivă a secolului al XVIII-lea. Barocul și-a afirmat expresia cea mai reușită din punct de vedere estetic în sfera arhitecturii religioase a orașului. Cele mai multe, dar și cele mai reprezentative monumente de arhitectură religioasă: Bazilica romano-catolică (1752-1780), Catedrala „Adormirea Maicii Domnului” (1784-1790), Biserica „Sfântul Nicolae” (1788-1806) etc. au fost realizate în stil baroc sau în mediul românesc, prin asimilarea unor influențe baroce de către arta tradițională bizantină.

Principala particularitate a barocului în arhitectura Oradei și în întreaga Transilvanie o constituie impunerea sa oficială în contextul politico-istoric determinat de instituirea dominației Casei de Habsburg. În acest sens se remarcă faptul că înainte de a constitui o opțiune stilistică a comanditarilor, barocul a fost promovat ca o componentă artistică oficială a politicii inițiate de Curtea veneză pentru refacerea și consolidarea pozițiilor catolicismului.

Contrareforma și prozelitismul catolic au însoțit constant politica de recucerire a Imperiului. Alungarea turcilor din Oradea în mai-iunie 1692 și cucerirea cetății de armatele generalului Donath Heissler au creat premisele pentru restaurarea în același an a Episcopiei

Agata CHIFOR

Muzeograf la Muzeul
Țării Crișurilor din
Oradea, specialist în
istoria arhitecturii și
picturii din vestul țării.

romano-catolice desființate sub calvini. Catholicismul, liant al Imperiului și religie oficială a acestuia a personificat spiritual noua stăpânire, devenind un instrument eficient în guvernarea noii provincii. La Oradea politica vastă de reconstruire a structurilor bisericii catolice a avut în vedere în primul rând încurajarea stabilirii ordinilor religioase (iezuiți, franciscani, capucini, paulini, premonstratenși, mizericordieni) însoțită de edificarea a numeroase biserici, mănăstiri, școli. Episcopia romano-catolică al cărei episcop avea și funcția de comite al Bihorului a devenit promotoare a prozelitismului catolic pentru propagarea unirii religioase în rândul populației ortodoxe, având drept consecință vizibilă crearea noii biserici greco-catolice, structură care a facilitat pătrunderea influențelor occidentale în arta tradițională bizantină.

Biserica „Sfânta Briggita”, azi Biserica Sfânta Treime, ridicată în 1692 este primul monument ecleziastic creștin după alungarea trupelor turcești. Elementele baroce se reflectă în forma bulbată a acoperișului de lemn al turnului și arcuirea caracteristică a timpanului fațadei.

Primele monumente propriu-zise baroce au fost construite în deceniile 3-4 ale secolului al XVIII-lea. Biserica „Sf. Ladislau” (1723-1742), Biserica romano-catolică din cartierul Seleuș (1729-1732) ilustrează o tipologie frecventă a barocului provincial definită prin biserica-sală cu plan simplu și turn racordat prin ziduri în arc de cerc. Cele două monumente se caracterizează prin simplitate planimetrică și sobrietate decorativă. Elementele de plastică arhitecturală sunt reduse și concentrate la nivelul fațadei principale.

În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea au fost ridicate Biserica romano-catolică premonstratensă (1741-1766), Capela mizericordienilor (1754-1760), caracterizate prin mai multă originalitate din punct de vedere structural, al organizării spațiale și al soluțiilor de acoperire a edificiului.

Realizată după proiectul arhitectului Vépi Mathé, Biserica romano-catolică premonstratensă reflectă tipul arhitectonic nou, specific baroc, cu o fațadă încadrată de două turnuri. Morfologia barocă este evidentă în elementele de plastică arhitecturală ale fațadei: fereastră în formă de clopot, fereastră elipsoidală, fronton curbat, fronton despicaț prevăzut cu urnă deasupra portalului. Ornamentația stucată este ordonată cu sobrietate, respectând un echilibru între verticala turnurilor și sublinierea orizontală a antablamentului și cornișei.

O realizare inedită a barocului orădean din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea este Capela fostului ordin mizericordian (1754-1760). Deasupra cornișei fațadei principale se remarcă frontonul arcuit racordat prin volute prevăzut cu o fereastră circulară. Cele două turnuri ascuțite flanchează o cupolă eliptică tipic barocă, una dintre cele mai rare soluții arhitecturale experimentate în spațiul transilvan.

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea datează altarele laterale și amvonul provenite de la fosta biserică a franciscanilor, azi în Biserica romano-catolică Olosig. Coronamentul amvonului reflectă morfologia dinamică a

barocului matur. Ansamblul expresiv constituit din Iisus susținând o cruce mare și un grup de personaje feminine, alegorii ale continentelor, simbolizează aria de expansiune a credinței creștine pe întreg globul, în deplină concordanță cu țelul misionar al catolicismului din acea vreme. Considerat „cel mai bogat coronament de amvon din sculptura barocului transilvănean”, grupul sculptural se remarcă printr-o scenografie patetică și teatrală rezultată din gestică exteriorizată a personajul și drapelul emoțional al veșmintelor.¹ Altarele laterale realizate prin 1750 rețin atenția printr-o decorație sculptată, tipic barocă în lemn și stuc: capete de putți, nori, volute, raze, îngeri în atitudine de devoțiune flancând coronamentele ondulate ale altarelor.

Cea mai impunătoare construcție barocă din Transilvania, Bazilica romano-catolică (1752-1780) reflectă fuziunea a două concepții artistice, a italianului Giovanni Battista Ricca și a austriacului Franz Anton Hillebrandt. Organizarea spațială a bisericii urmează un plan frecvent în lumea catolică a Contrareformei, la a cărei expansiune artistică a contribuit în special Ordinul iezuit.² Planul longitudinal în formă de cruce latină prevăzut cu cupolă și șiruri de capele laterale, inițiat de arhitectul Vignola la biserică: „Il Gesu” din Roma va servi ca model pentru întreaga creștinătate, fiind aplicat și în Transilvania mai întâi la Biserica iezuiților din Cluj (1718-1724). Prezentă și la Bazilica romano-catolică din Oradea, planimetria specifică Ordinului iezuit evidențiază viziunea Contrareformei asupra credinței și a cultului: lărgirea navei mediane, mai luminată pentru a facilita participarea credincioșilor la slujbă, compartimentarea navelor laterale, rămase în obscuritate în mici capele pentru cultul individual, picturi de altar de mari dimensiuni realizate într-o manieră emoțională, orgă deasupra tribunei vestice, amvon și confesional. Un element inedit, inspirat de Biserica iezuiților „Sf. Petru” din Viena îl reprezintă dispunerea oblică a turnurilor în raport cu fațada pe care o prelungesc conferindu-i o expresivă undulare.³

Picturile de altar ale bisericii dispuse în mici capele de o parte și alta a navei centrale ilustrează teme compoziționale specifice spiritualității Contrareformei. Tema altarului central „Înălțarea la cer a Fecioarei Maria” (1779) de cunoscutul pictor austriac Joseph Vincenz Fischer, reprezentând și hramul bisericii reflectă dogma catolică a glorificării celeste a Mariei. Lucrările „Sf. Ladislau” (J. V. Fischer) „Sf. Ioan Nepomuk”, „Sf. Evanghelist Ioan” (Johann Ignaz Cimbal) ilustrează un comandament al Contrareformei prin vizualizarea momentului de excepție al miracolului. Compozițiile „Sf. Cruce”, realizată în 1786 de pictorul sârb Teodor Ilici, „Sfinții Petru și Pavel”, „Sf. Barbara” (de un autor necunoscut) reflectă latura emoțională, dramatică a creștinismului exploatată în scop persuasiv de arta religioasă a Contrareformei. Elementele naturaliste utilizate în redarea suferinței, martiriului, dramei, patetismul scenelor au ca finalitate impresionarea privitorului și stimularea devoțiunii.

În domeniul picturii monumentale marea inovație a barocului o constituie compozițiile iluzioniste în *trompe l'oeil* care decorează cupolele sau tavanele

bisericilor și capelelor. O frescă tipică pentru acest gen. reprezentând „Triumful ceresc al lui Hristos” a fost realizată de bavarezul Johann Nepomuk Schöpf pentru cupola Basilicii romano-catolice din Oradea. Spațiul celest imaginat pe cupolă ne introduce într-o lume iluzorie, populată de îngeri și sfinți surprinși într-un vârtej ireal cu scopul de a stimula meditația și evlavia credinciosului. Sub aspectul tehnicii picturale se remarcă folosirea unor elemente de scenografie: elemente de arhitectură falsă, redarea luminii supranaturale, sugerarea impresiei de plutire spațială și imponderabilitate. Transpuse din scenografia teatrală în pictură, aceste procedee iluzioniste erau utilizate cu scopul de a conferi autenticitate și grandoare reprezentărilor transcendentei. Scena de apoteoză pictată de Schöpf pe cupola Basilicii din Oradea se integrează în lumea arhetipală a barocului, exprimându-i forța persuasivă și capacitatea imaginativă.

Palatul baroc, ridicat între 1762-1777 după proiectul arhitectului Franz Anton Hillebrandt, este o clădire reprezentativă realizată în spiritul arhitecturii sud-germane și austriece. Edificiul ilustrează după moda epocii tipul de reședință în forma literei U având ca motiv dominant salonul de onoare detașat printr-un rezalit expresiv spre care duc scări monumentale. Capela palatului a fost pictată în deceniul al VII-lea al secolului al XVIII-lea de Johann Nepomuk Schöpf. Pictura tavanului oferă o imagine a spațiului celest ca epifanie a sacrului. Dominată de o mișcare multiaxială, generatoare a impresiei de plutire spațială, ea reprezintă îngeri printre nori într-o atitudine de devoțiune. Elementele arhitecturale (arcade, coloane) sugerează o prelungire a spațiului real contribuind la impresia de elansare a bolții fictive. Estomparea tonurilor și a conturilor spre centrul compoziției, formele evanescente ale norilor și îngerilor sugerează intensitatea comuniunii cu divinitatea. Pictura altarului realizată de același autor îl reprezintă pe Sf. Carlo Borromeo oferindu-se ca victimă de ispășire divinității în timpul epidemiei de ciumă. Se remarcă alăturarea tipic barocă a două planuri existențiale: terestru, reprezentat de oamenii confrunțați cu realitatea nemiloasă a epidemiei și celest, dominat de apariția miraculoasă a îngerilor care adoră pe Iisus. Eticismul compoziției se axează pe tema penitenței, a suferinței ca modalitate privilegiată de a experimenta grația divină.

În aceeași perioadă cu construirea Catedralei și a Palatului au fost ridicate începând din 1763 locuințele destinate prelaților catolici, cunoscute sub numele de Șirul Canonicilor. Cele 10 clădiri juxtapuse au un aspect unitar datorită porticului de la parter prevăzut cu bolți boeme și 56 de arcade sprijinite de stâlpi masivi. Catedrala, Palatul baroc și Șirul Canonicilor constituie cel mai mare complex arhitectural în stil baroc din Transilvania, reflectând preferința pentru moderație, echilibru și armonie a barocului orădean. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea a avut loc pătrunderea barocului în arhitectura ecleziastică românească. Afirmarea barocului în spațiul românesc și ortodox nu a atras după sine modificări dogmatice sau liturgice. Populația ortodoxă alcătuită din români, sârbi și greci a rezistat presiunilor catolicismului preluând barocul ca o nouă formulă decorativă, ca un

stil la modă în epoca respectivă. În contextul sec. al XVIII-lea construirea bisericilor ortodoxe a coincis cu lupta pentru afirmarea și păstrarea individualității etnice și a credinței tradiționale. Între 1768-1779 a fost construită Biserica „Sfinții Arhangheli” pentru ortodocșii din Velența, ridicată pe locul unei vechi biserici de lemn. Morfologia barocă apare în decorația sculpturii somptuoase a mobilierului bisericesc prin volute, curbe și contracurbe, medalioane ovale, pictură cu imitație de marmură. Iconostasul din lemn traforat și aurit realizat în 1779 de meșterii Axente și Mihail Pilthauer este „cea mai valoroasă realizare a artei decorative din întreaga zonă de nord-vest a țării”.⁴

Originalitatea afirmării barocului în mediul ecleziastic românesc rezidă în caracterul pregnant decorativ al manifestării stilului. Așa cum preciza Victor Simion, preluarea somptuoșității decorative a barocului în domeniul ornamentației sculptate în lemn se explică și prin „dorința de a contracara propaganda ideologică a mișcărilor religioase din Occident, prin promovarea unei arte a cărei haină exterioară să nu fie mai puțin spectaculoasă decât aceea a barocului catolic occidental”⁵ Barocul „decorativ” ilustrat de bisericile românești se integrează în ambianța arhitecturală a epocii în cadrul unei originale sinteze cu fondul structural bizantin. Astfel, tipul bisericii-sală cu pronaos și mici abside laterale, respectarea în ansamblu a programului iconografic bizantin în realizarea iconostaselor conferă o notă de specificitate națională afirmării barocului în mediul românesc. Influențele apusene se exprimă în maniera picturală prin apariția unor accente naturaliste sau exteriorizarea patetică a dramei în tratarea temei „Coborârea de pe cruce”.

Un moment important pentru afirmarea confesiunilor necatolice l-a constituit Edictul de toleranță din 1781 al Împăratului Iosif al II-lea în urma căruia românii ortodocși obțin recunoașterea dreptului de a-și ridica biserici de zid. În această perioadă se refac și se ridică cele mai multe biserici de zid din Bihor. Principalul succes al ortodocșilor din Oradea după Edictul de toleranță din 1781 l-a constituit recunoașterea dreptului de a-și ridica biserici de zid în centrul orașului. În 1784, anul răscoalei lui Horia, a fost pusă piatra fundamentală a Bisericii „Adormirea Maicii Domnului” (Biserica cu Lună) terminată în 1790. Prezența vie a evenimentului în conștiința poporului este confirmată de portretul lui Horea pictat ulterior pe cheia de boltă a arcadei de deasupra iconostasului. Tipologic, monumentul reflectă varianta bisericii-sală cu un singur turn în dreptul fațadei, preferată în ambianța românească. Se distinge fațada principală ritmată armonios cu elemente din repertoriul decorativ baroc: pilaștri cu capiteliuri ionice, cu ghirlande între volute, alternanța expresivă a frontoanelor, racordarea turnului-clopotniță prin panouri „în oglindă”, acoperișul arcuit în curbe și contracurbe al turnului. Iconostasul realizat între 1816-1831 de Alexandru și Arsenie Teodorovici ilustrează elemente de morfologie barocă cum ar fi: medalioane ovale, baldachin, colonete elegante cu imitație de marmură, amfore, volute, joc de curbe și contracurbe. În pictura iconostasului tematica și dispunerea după

rânduiala bizantină coexistă cu maniera occidentală de tratare a subiectelor (lumina difuză care înconjoară figurile persoanelor sfinte, occidentale capete de putți cu aripioare, teme de inspirație apuseană „Încoronarea Maicii Domnului de către Sfânta Treime”).

Apogeul influențelor occidentale în mediul românesc s-a realizat prin pictura interioară a Bisericii „Sf. Nicolae”. Piatra de temelie a bisericii a fost pusă în 1788 în timpul episcopului Ignatie Darabant, construcția fiind terminată în 1806 sub episcopul Samuil Vulcan. Se disting frescele și iconostasul pictate în 1892 de Antal Szirmai. Pictura plafonantă reflectă expresivitatea barocă prin ancadramentele pictate ale scenelor, umanizarea figurilor, sugerarea plutirii spațiale, amestecul de realism și idealism. Sunt semnificative reprezentarea lui Dumnezeu -Tatăl cu nimb triumfiular în fresca „Sf. Treime”, respectiv patetismul temei „Coborârea de pe cruce” în partea centrală a iconostasului. Construcția și pictura este o reușită îmbinare a stilului arhitectural bizantin cu barocul târziu clasicizant.

În concluzie, barocul orădean s-a exprimat cel mai pregnant în sfera arhitecturii religioase. Și la Oradea, ca pretutindeni în spațiul de propagare al Contrareformei, arta barocă aduce în mediul catolic reabilitarea cultului marial și a cultului sfinților, apariția scenelor de martiriu, extaz mistic și devoțiune în pictura de altar. În opoziție cu raționalismul Reformei care considera că textul Scripturii constituie modalitatea exclusivă de comunicare cu planul divin, arta religioasă barocă confirmă necesitatea vizualizării și reprezentării unui cult care se adresa și sensibilității credincioșilor.

În domeniul picturii monumentele morfologia barocă s-a exprimat și la Oradea prin compoziții iluzioniste tipice realizate în *trompe l'oeil* având ca subiect scene de apoteoză sau tema spațiului celest ca alegorie a divinității. Dacă în pictură și sculptură barocul se caracterizează prin procedee de expresie pronunțat emoționale, arhitectura barocului orădean reflectă cel mai bine caracterul tardiv al acestui stil. Tipologia barocului în arhitectura ecleziastică se regăsește aici în forme provinciale prin tipul consacrat al construcției cu două turnuri în dreptul fațadei (Biserica romano-catolică premonstratensă, Bazilica romano-catolică), respectiv tipul bisericii-sală cu un singur turn (Biserica „Sf. Ladislav”, Biserica romano-catolică din cartierul Seleuș). În mediul ecleziastic ortodox a fost preferată varianta bisericii cu un singur turn în dreptul fațadei vestice, respectându-se planimetria tradițională bizantină (Biserica ortodoxă din Velența, Catedrala „Adormirea Maicii Domnului”). În manifestările arhitecturale ale barocului orădean nu întâlnim formele dinamice, pline de mișcare sau excesul de ornamentație din barocul italian. Filiera austriacă a pătrunderii stilului, caracterul tardiv al afirmării sale la Oradea (a doua jumătate a sec. al XVIII-lea) explică receptarea unor aspecte clasicizante care constituie nota de originalitate a barocului orădean. Stilistica barocului s-a exprimat și aici prin atenția deosebită acordată fațadei și axului central al acesteia, decorația interioară bogată, frontoane

racordate cu volute, frontoane curbe, ferestre elipsoidale, motivul scării monumentale și al salonului de onoare, pilaștri cu capiteluri compozite și funcția ornamentală, turnuri cu acoperișuri tipice în formă de bulb.

Prezent în reprezentative monumente ecleziastice ale Oradiei, barocul a suferit un proces de autohtonizare, de adaptare în conformitate cu gustul local, cu exigențele și posibilitățile financiare ale comanditarilor. Trăsăturile sale dominante sunt sobrietatea, impresia de armonie și echilibru a structurilor formale și decorative.

NOTE:

1. N. Sabău, *Sculptura barocă din Transilvania în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, Ed. Meridiane, 1992, p. 121
2. Fernand Braudel, *Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. IV, București, Ed. Meridiane, 1986, p. 218
3. Virgil Vătășianu, *Istoria artelor plastice în România*, vol. II, București, Ed. Meridiane, 1970, p. 179
4. V. Drăguț, *Lăcașurile românești de zid din nord-vestul țării și însemnătatea lor istorică*, în *Trepte vechi și noi de istorie, cultură și viață bisericească în Eparhia Oradiei. Mărturii-evocări*, Oradea, Ed. Episcopiei Ortodoxe, 1980, p. 244
5. Victor Simion, *Arta brâncovenească-considerații despre noul stil românesc din sec. XVII și XVIII*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, nr. 6, 1989, p. 65.

Minodora CIOBAN

PSIHOLOGUL NICOLAE MĂRGINEANU - UN OM PENTRU ETERNITATE

Psihologul și filosoful Nicolae Mărgineanu a deschis ochii spre lume în 1905, în satul Obreja din județul Alba și s-a îndreptat spre Cîmpiile Elizee în 1980, la Cluj-Napoca.

Numai în locul acela edenic, paradisiac, ar merita să sălășuiască sufletul mare și generos al acestui om minunat, alături de sufletele eroilor și oamenilor virtuoși...

Când știi despre un om că a dăruit atât de mult vieții și oamenilor și a primit atât de puțin de la viață și oameni, nu poți dori decât ca spiritul său să dăinuie în eternitate.

A scrie despre un om care și-a jertfit 16 ani din viață pentru idealul UNITĂȚII NAȚIONALE, e ca o respirație de eternitate. De aceea, mi se pare justificată sintagma: “un om pentru eternitate...”

Posteritatea nu-l poate răzbuna pe acest om care a cunoscut pe pământ suferințele pe care le asociem infernului, numai dacă esența operei sale de om de știință și cetățean, va fi cunoscută de toate generațiile de români.

Cu sentimentul că particip la un act de reparație morală față de această personalitate emblematică atât pentru cultura românească, cât și pentru destinul românesc, voi încerca să-l prezint pe Nicolae Mărgineanu în trei ipostaze: om de știință, om al “CETĂȚII” și om între oameni.

Cine dorește să-și contureze o imagine cât mai clară despre atmosfera social-politică și despre evoluția omenescului în lumea românească după 1945, nu va putea evita o lectură importantă pentru acest demers: memoriile profesorului Nicolae Mărgineanu.

În prezentarea personalității științifice a psihologului Nicolae Mărgineanu, mă voi folosi de “Dicționarul de psihologie” - LAROUSSE, în care, inimosul traducător, cercetător Dr. Leonard Gavrilu, a inclus și psihologi români¹, de lucrarea consacrată lui N. Mărgineanu de către psihologul Voicu Lăscuș² și de *curriculum vitae* furnizat de fiica psihologului Nicolae Mărgineanu, prof. Daniela Țăranu, revistei Memoria³.

Licențiat din 1927 și doctor în filosofie din 1929, apoi docent în psihologie la Universitatea din Cluj din 1931, între anii 1928 și 1934 a întreprins o adevărată odisee a specializării la universitățile din Viena, Berlin, Leipzig (orașul unde s-a înființat primul laborator de psihologie în 1879), Hamburg, Sorbona, Londra, Oxford, Cambridge, ca și la universitățile americane Harvard, Yale, Chicago,

Columbia și Duke. În 1932 a obținut o bursă a Fundației Rockefeller, datorită căreia a funcționat în calitate de cercetător științific, la acea fundație, timp de peste doi ani. După instaurarea regimului comunist în România, această bursă i-a creat mari neplăceri. La întoarcerea din S.U.A. a efectuat perioade de documentare în Anglia și Franța.

În 1929, doctoratul l-a trecut cu “magna cum laude”, cu o teză privitoare la efectele exercițiului asupra diferențelor individuale ale gradelor de dezvoltare a aptitudinilor, în care cercetările experimentale îmbină utilizarea testelor cu cea a aparatelor de experimentare, “ca și în laboratorul lui Wundt” (Leipzig; fondat în 1879). În același an participă alături de Liviu Rusu, Al. Roșca, Lucian Blaga și D. Todoran, la elaborarea lucrării “*Psihologia configurației*” și publică “*Psihologia exercițiului*” și “*Psihotehnica în Germania*”. Până în 1938 va mai publica următoarele lucrări: “*Psihologia germană contemporană*” (1930) “*Psihologia învățării*” (1931), “*Problema evoluției*” (1931), “*Psihologia franceză contemporană*” (1932), “*Elemente de psihometrie*” (1938) și “*Analiza factorilor psihici*” (1938).

Anul 1941 reprezintă anul de vârf al creației sale științifice. Publică în acest an “*Măsurarea aptitudinii matematice*” și cea mai importantă dintre lucrările sale - “*PSIHOLOGIA PERSOANET*”.

În 1942 publică “*Psihotehnica în marea industrie*” iar în 1943 “*Psihotehnica*”.

După nefericiții ani de detenție (1948-1964) va mai publica “*Natura științei*” (1968), “*Sub semnul omeniei*” (1969), lucrare dedicată teoriei culturii și subintitulată “*Particularități și universalitate în cultura românească*”, “*Psihologie și literatură*” (1970), “*Selecția și orientarea profesională*” (1972), “*Condiția umană*” (1973), (“*Psihologia persoanei*”) și “*Psihologia logică și matematică*” (1975), republicată în limba engleză în 1997. “*Selecția și orientarea profesională*” este o lucrare colectivă, coordonată de profesorul Nicolae Mărgineanu. Tot în această perioadă a reelaborat “*Psihotehnica*”, sub un nou titlu: “*Condiția umană a muncii*”, lucrare rămasă în manuscris, deși fusese predată înaintea ultimei călătorii în S.U.A. (1978), fostei Edituri științifice și Enciclopedice. În lucrarea cu caracter memorialistic “*Amfiteatre și închisori*”, la pagina 16, prezintă succint concluziile lucrării rămase în manuscris înaintea ultimei sale plecări în S.U.A. (1979-1980):

“...organizarea științifică a muncii din întreprinderi sub unghiul condiției social-umane,... se întregește reciproc cu organizarea științifică a muncii sub unghiul tehnologic. Cu aceleași mașini-unelte și instalații tehnice o comunitate muncitoare dă un randament, iar alte comunități dau altul mai mare sau mai mic, după cum este gradul lor de pregătire și de organizare social-umană. Variațiile urcă până la 50%. Condiția tehnologică a muncii trebuie completată cu cea “social-umană și educațională”. Aplicarea organizării științifice a relațiilor social-umane “a trecut și în administrație, în conducerea instituțiilor de stat”, încercând să se instituie și la nivelul “organizării relațiilor dintre popoare”⁴.

Psihotehnica sau psihologia industrială l-a pasionat pe N. Mărgineanu în mod deosebit, fiind și director al Institutului Psihotehnic de pe lângă Universitatea din Cluj. A organizat laboratoarele psihotehnice la uzinele din Brașov, Arad ("Astra" - Arad), Reșița etc.

Preocupările sale în domeniul psihologiei industriale încep din 1929, când publică "*Psihotehnica în Germania*", continuând prin elaborarea studiilor: "*Elemente de psihometrie*", "*Analiza factorilor psihici*". "*Psihotehnica în marea industrie*" și "*Psihotehnica*".

Prin aceste lucrări, N. Mărgineanu a inaugurat la noi în țară o nouă concepție și conduită a psihologului care iese din laboratorul universitar și activează direct în industrie. El a aplicat principiile psihologice în selecția și pregătirea pentru profesiunile industriale, în organizarea muncii în industria grea, îndeosebi la Brașov și Reșița. Organizarea pe principii noi a școlilor de ucenici pentru profesii industriale a avut o "eficiență spectaculoasă" (Voicu Lăscuș, *Studiu introductiv la "Amfiteatre și închisori"*). A adoptat sau prelucrat teste, instrucțiuni de aplicare a testelor, a elaborat fișe și foi de observație, gen broșuri, însumând peste 200 de pagini. Calitatea de consilier al Societății Reșița pentru organizarea științifică a muncii sub unghiul condiției umane i-a adus un binemeritat prestigiu.

Cel mai mare prestigiu în psihologie și în lumea culturală i l-a adus principala sa lucrare, "*Psihologia persoanei*", care a apărut în două ediții: 1941 (574 pagini) și 1944 (557 pagini). În 1973 a reelaborat-o sub titlul "*Condiția umană. Aspectul ei bio-psiho-social și cultural*" (392 pagini). În timpul ultimei perioade de activitate în S.U.A., în 1979, a început o a treia elaborare, în limba engleză, pe care n-a reușit s-o finalizeze, ultima ediție, 1999, a apărut cu titlul: "*Psihologia persoanei*".

Voicu Lăscuș, unul din "tinerii mei prieteni care au citit întreaga lucrare", cum preciza N. Mărgineanu, în "*Cuvânt înainte*" la "*Condiția umană*"⁵, aprecia că titlul dat în 1973 lucrării fundamentale a lui N. Mărgineanu a fost ales deoarece << sintagma "condiția umană" redă mai complet și mai exact psihicul persoanei ca o condiționare >>, nu pentru notorietatea acestui titlu conferită de A. Malraux.

N. Mărgineanu menționa că lucrarea sa "valorifică atâta sociologie și antropologie culturală câtă este necesară pentru a înțelege și preciza acțiunea societății și culturii asupra personalității umane".

Personalitatea individului nu este exprimată numai de coeficientul de inteligență, de caracter și de emotivitate, ci și de poziția lui în familie, școală, profesiune, căsătorie și societate, fiindcă personalitatea umană nu este dată numai de ereditate, ci în primul rând de societate.

"Persoana umană este o structură bio-psiho-socială, care se adaptează în mod conștient la lume și la societate, în formele cele mai individuale cu cauzalitatea proprie cea mai ridicată, realizând salturile cele mai mari în direcția

BINELUI, ADEVĂRULUI și FRUMOSULUI, pe care se bazează sănătatea onestitatea și productivitatea muncii”⁶.

În finalul lucrării sunt precizate cele trei condiții ale conviețuirii armonioase în societate: libertatea, dreptatea și bunăstarea. Oamenii ar trăi împreună “ca florile” (C. Brâncuși), dacă aceste condiții ar fi întrunite.

“Pentru BINE, ADEVĂR și FRUMOS au luptat oameni cu minte bună, sănătoasă și onestă, totdeauna.

Lupta însăși trebuie dusă sub semnul condiției umane în complexitatea ei.”⁷.

Erudiția și capacitatea uimitoare de sinteză sunt relevate și în lucrarea “*Sub semnul omeniei*”⁸. Denumită și “*Particularitate și universalitate în cultura românească*”, această lucrare este consacrată teoriei culturii și abordează condiția umană din perspectivă culturală, națională și socială.

Pasionat de fenomenul cultural românesc și animat de o înaltă simțire românească, Nicolae Mărgineanu afirma:

“Cu amintirea dreptului roman (trecusem prin tiparele ordinii romane), pe de o parte, cu legea creștină pe de altă parte, am elaborat legea noastră proprie, care a fost aceea a OMENIEI. Ea a fost aplicată și celorlalte popoare, cu toate că am avut atât de multe de suferit din partea unora din ele”⁹.

Legea omeniei este definită de: “simțul măsurii, simțul social și bunul simț, care stau la temelia judecății noastre social-politice.

Întregirea lor reciprocă e sub semnul ARMONIEI”¹⁰.

Psiholog de înaltă vocație, sensibil și penetrant, N. Mărgineanu a știut să realizeze o osmoză între calitățile sale de analist fin al condiției umane și eruditul om de știință apertent de obiectivitate, probitate științifică și ample sinteze.

Sensul etic al operei sale este potențat de experiența stranie dobândită în împrejurările care l-au privat de libertate civică timp de 16 ani.

I s-au răpit 16 ani (1948-1964) din zidirea creatoare. “Sunt anii nimănuși, ani furați din visteria nemuritoare a neamului”, după cum afirma cu îndreptățire Gabriel Țepelea în lucrarea “*Amintiri și evocări*”¹¹. Calvarul celor 16 ani și două luni din existența sa l-au făcut victimă a absurdului din sistemul social instaurat în România în 1945. Nu poți să nu vezi în destinul dramatic al acestui inspirat om de știință ilustrarea apogeului paradoxului: să scrii primul tratat românesc de psihologia persoanei și să trăiești 16 ani și două luni în cele mai aspre condiții de detenție, pentru că ai acceptat o misiune importantă pentru destinul țării tale. Deși nu era angajat politic, ca om al cetății, a înțeles să respecte una din devizele sfinte ale neamului românesc, afirmată de “capul politic” al Revoluției române din Transilvania, de la 1848, Simion Bărnuțiu: “Țineți cu poporul dacă vreți să nu rătăciți!” După opinia lui N. Mărgineanu, aceste cuvinte “ar trebui înscrise cu litere de aur pe toate instituțiile politice ale țării”¹².

Sub semnul ideii de dreptate istorică, călăuzit de candela IUBIRII DE ȚARĂ, profesorul N. Mărgineanu a acceptat misiunea dificilă legată de problema Transilvaniei, pe lângă ambasadorul S.U.A. la București, ministrul Burton Berry,

care îl prețuia pe N. Mărgineanu pentru prodigioasa sa activitate desfășurată în calitate de vice-președinte al Asociației Amicii Americii din București, constituită sub președinția profesorului Dimitrie Gusti, după 23 august 1944. Scopul misiunii, încredințată de Iuliu Maniu și susținută ulterior și de Dr. Petru Groza, era obținerea sprijinului S.U.A. pentru redobândirea integrală a Ardealului de Nord.

Agenții sovietici, deveniți puternici lideri comuniști în România, vor considera această intervenție a lui N. Mărgineanu, “spionaj în favoarea americanilor”. Supus unui proces înscenat pentru imaginea vini de “înaltă trădare”, care erau atunci o practică curentă, este condamnat la 25 de ani de închisoare. Între învinuirile inventate pe seama sa a fost și o listă a unui presupus guvern. Totul a fost de fapt înscenat de înverșunatul agent sovietic A. I. Vișinski, pentru a se demonstra amestecul S.U.A. și Angliei în problemele interne ale României, pe care sovieticii doreau s-o stăpânească în exclusivitate.

Pentru psihologul N. Mărgineanu a urmat calvarul celor peste șaisprezece ani de închisoare: Jilava, Gherla, Aiud - monumente ale barbariei staliniste...

Drama marelui psiholog este încifrată în ultima lucrare publicată, în 1999, de fiica sa: “*Psihologia adâncurilor și înălțimilor*”

Omagiind acest destin dramatic, cred că avem șansa de-a aprofunda sensul olimpic al cuvintelor rostite de Mircea Eliade:

“Cei mai glorioși naționaliști nu sunt eroii, nici șefii politici... Cei mai glorioși naționaliști sunt creatorii, care cuceresc de-a dreptul ETERNITATEA. Există o sete de eternitate în fiecare om, sete pentru Neamul și Țara lui”.

NOTE:

1. Norbert Sillamy, *Dicționar de psihologie*, Larousse, traducere și completări privind psihologia românească de dr. Leonard Gavriloiu, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 189
2. Voicu Lăscuș, *Natura inumană și condiția ei social-culturală* (Dialoguri cu Nicolae Mărgineanu), Ed. Genesis, Cluj-Napoca, 1997
3. *Memoria, revista gândirii arestate*, Nr. 17, articolul *Procesul*, p. 50-57
4. Nicolae Mărgineanu, *Amfiteatre și închisori*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p.16
5. Nicolae Mărgineanu, *Condiția umană*, Editura Științifică, București -- 1973, *Cuvânt înainte*
6. *Op. cit.*, p. 32.
7. *Op. cit.*, p. 36.
8. Nicolae Mărgineanu, *Sub semnul omeniei*, Ed. pentru Literatură, București p. 1969
9. *Op. cit.*, p.201
10. *Op. cit.*, p. 208
11. Gabriel Țepelea, *Amintiri și evocări*, Ed. Fundației culturale române, bucurești, 1994, p. 185
12. Nicolae Mărgineanu, *Amfiteatre și închisori*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p.17

NOMINALISM PSIHIATRIC

I. Repere istorice

1.0. În ontogeneza ființei umane autodelimitările succesive: eu și restul lumii; eu și ceilalți; eu, ceilalți și lumea largă; eu, ai mei, ceilalți și lumea largă etc. au rolul unor structuri de rezistență a perimetrului persoanei, dar și a unor structuri de ancorare a ființei. atât în lumea sa subiectivă, închisă, cât și în lumea largă, deschisă și operațional obiectivă.

Delimitările în discuție sunt atât de importante în structurarea ontogenetică, încât ștergerea lor este considerată, dintr-un punct de vedere psihopatologic, drept un proces patologic de intensitate psihotică.

1.1. Această autodelimitare este în reflexia conștientizării sale și o autodefinire. Eu mă autodefinesc prin coordonatele poziționării și raportării mele la realitatea umană informală și subiectivă, precum și a poziționării și raportării mele la realitatea reică. Este adevărat că este doar autodefinirea referențial externă, dar aceasta este o componentă esențială a unicității autodefinirii.

1.2. De fapt, aceste autodelimitări dictând vectori propensivi dau sens orientativ consistenței mele subiective. Eu nu pot fi decât ceea ce înțeleg și nu pot înțelege decât din poziția în care mă aflu. Este stadiul bazal, stadiul oricărui om, un stadiu suficient pentru o bună funcționare adaptativă. Depășirea, în sens relativist, a acestui studiu depinde de depășirea unui anumit nivel de abstractizare a însăși sensurilor înțelegerii.

1.3. Sensurile sunt valori exprimate în conștiință, deci trăite. Atât conștiința cât și valorile există doar în dinamica exprimării lor. Prima are o dinamică ontogenică, valorile au o evoluție culturală transgenerațională. Așadar, autodefinirea este într-o devenire continuă. Motorul acestei autodefiniri rămâne evoluția valorilor. Dacă ne-am închipui niște pești cameleonici trăind într-o mare a cărei apă are o culoare în schimbare treptată, peștele își va schimba treptat culoarea în ritmul evoluției apei și se va reautodefini continuu după cum se va vedea pe el însuși și pe ceilalți pești.

1.4. Științele antropologice, în rândul cărora se situează și psihiatria, sunt sectoare ale cunoașterii și înțelegerii care au în axa acelor de ceasornic individul biologic cu problemele lui specifice, iar în periferia cadranelui mediul cultural, cu observația că forța de rotație aparține periferiei culturale, un curent la suprafața

căruia individul socializat plutește și de la a cărei direcție de curgere individul nu se poate retrage.

1.5. Psihiatria, în acest caz, este în forma sa și în conținutul său nebiologic expresia autodefinirii individului și a autodefinirii culturii momentului. Psihiatria are o asemenea dinamică temporală, care influențează mult ceea ce numim simptom psihiatric și ceea ce numim în albia fîrescului uman. De aceea, în timp, conținutul "materialului" psihiatric a avut o evoluție, cel puțin pe capitole, când de gonflare, când de dezumflare, până la implozie. Așa a fost posibilă antipsihiatria, negarea oricărei realități psihopatologice. Această negare nu a fost posibilă decât într-un context și un moment cultural.

1.6. Un aspect al acestui context cultural a fost explozia de "Declarații" - în toate direcțiile posibile - care a urmat după "Declarația Universală a Drepturilor Omului" din 1948. Avem la ora actuală zeci de declarații, referitoare la zeci de aspecte ale vieții și sănătății umane. Această explozie a declarațiilor drepturilor a umbrit însăși ideile de datorie, de boală, de necesitate etc., toate noțiunile cu caracter coercitiv. Acest context a făcut posibilă afirmația că psihiatria este un abuz care încalcă drepturile și libertățile persoanei.

1.7. A fost acesta, desigur, cel mai dramatic moment al evoluției contextualizate a definirii și autodefinirii psihiatriei, dar el nu este singular. Este notorie nașterea, creșterea, strălucirea și hibernarea neurasteniei. Aproape că putem vorbi despre apariția, apogeul și decăderea nevrozelor.

1.8. Ba chiar mai mult, s-a observat că într-o zonă în care n-a existat psihiatru, iar morbiditatea nevrozelor se menținea la o limită joasă, după instalarea unui psihiatru în zonă această morbiditate creștea mult. Dacă zona rămâne din nou mulți ani fără psihiatru, aceeași morbiditate iarăși scade și nu este vorba doar despre eticheta diagnostică ci despre frecvența solicitărilor de servicii medicale pentru acuze nevrotice, despre frecvența apariției și dispariției unor simptome în rândul populației.

II. Repere actuale

2.0. Evoluția omului a fost, într-o primă etapă, de la libertatea aproape absolută pe care o avea în hoardă, spre încorsetare progresivă prin socializare, până la dictarea intolerantă a rolului existențial, nepermițând individului decât minime inițiative menajere. Așa se întâmpla în grupurile închise medievale europene, în castele indiene etc., cu reguli care prescriau chiar și culoarea îmbrăcăminții.

2.1. Balansul ajunsese în extremitatea cealaltă. Energia unui impuls se consumase. Odată cu Renașterea europeană, impunându-se apoi și celorlalte culturi, balansul o ia în sens opus. Începe descătușarea progresivă. Această descătușare este inițial socială și impune reautodefinirea omului. Ceea ce fusese cândva proprietate (sclav, șerb etc.) ajunge să fie în relație *Contract cu Societatea* (J.J.Rousseau); nu se ajunge doar la autodefinirea omului ca om în general prin

care se înțelege omul sănătos, dar și a omului bolnav psihic, ca accident al primului.

2.2. Această evoluție este holistică, fiecare moment cINETIC având propria "matrice stilistică", aplicabilă oricărui aspect antropologic cât și științei, culturii și spiritualității momentului. Așa se ajunge ca noțiunea de relativitate să fie indicatorul căii principale a acestei evoluții. Se produce un fenomen de deslimitare socială, juridică și morală a indivizilor. Legarea de reguli rigide privind oricare amănunt al vieții este înlocuită de teroarea interdicției oricărei încorsetări.

2.3. Toate acestea au ca rezultat o ciudată deslumizare a indivizilor. Aceștia devin din ce în ce mai izolați, mai entități comunicând "de la distanță" între ei, dar și cu societatea. Și nu este vorba despre dispariția contactului, a relației directe interumane, ci de apariția însăși a virtualității. Pentru prima dată omul poate fi înlocuit cu o virtualitate și poate comunica, trăi în virtualitate.

Agregatele moleculare sociale se descompun treptat până când indivizii ajung simpli atomi sociali. Ei pot fi atomi "perfecti" sau atomi "defecți". Este momentul în care autodefinirea capătă aspecte nominaliste. În virtualitate numele lucrului este însăși lucrul în sine.

2.5 De fapt ultimul secol a fost secolul inventării și invaziei surogatelor în viața oamenilor. Pentru prima oară oamenii sunt înlocuiți de către înlocuitori de oameni. Iar această înlocuire nu se limitează doar la manufacturarea de bunuri, ea a pătruns până în cea mai profundă intimitate a omului. Pentru prima dată în istoria sa omul apelează la înlocuitori, femei gonflabile, tot felul de vibratoare etc. Omul începe să fie din ce în ce mai nenecesar.

2.6. Omul devine un element de serie, deslumizat, adică rupt de orice legătură definitiv dimensionată, nemotivat afectiv, spectator, sau implicat pasiv în lumea prin care nu trece, ci plutește. El rămâne în visul lui, fapta lui devine virtuală. În același timp, social, el devine o rotiță fără scăpare într-un angrenaj impersonal. Se produce o anonimizare a individului.

2.7. În caz de suferință individul este abordat de la distanță prin intermediul unor "bețe" inteligente, care dau rezultate pentru un alt om, chiar absent. Omul devine suma sau sinteza unor cifre care au o semnificație oarecare. Pentru anumite încălcări de reguli nu îl judecă nimeni. Îi vine acasă o hârtie pe care este înscrisă suma cu care este penalizat. Și putem lua activitățile umane pe rând.

2.8. În aceste condiții imaginea omului capătă cel puțin în aparențele sale un aspect formal prin informal. Chiar și boala lui, fie ea chiar psihică a căpătat un aspect formal. Psihiatria se impregnează de un formalism, din care cu greu zărim povestea vieții unui om, sau ceea ce ar trebui prin menire, povestea eșecului unei vieți.

III. Perspective

3.0. În tradiția psihiatriei clasice simptomele se înlănțuiau alcătuint sensuri. Ele derivau unele din altele. Tablourile clinice aveau o coerență constitutivă organică datorită liantului cauzal. Actualul tablou clinic enumerativ, codificabil în elementele sale disparate, are sensuri derivate în primul rând din variația continuității modulelor informatice. El seamănă cu un joc de mozaicare.

3.1. Este adevărat că modalitatea fenomenologic-descriptivă este doar un stadiu bazal al cunoașterii, cu limitele posibilității ei de aprofundare a patologiei, dar ea dădea cazului (nu bolii) o unitate pe care acum nu o mai are. Modelul statistic actual promite în schimb șansa aprofundării cunoașterii și înțelegerii bolii. Ceea ce ne-a oferit până acum nu ne arată decât o oportunitate epidemiologică pentru uzul social.

3.2. Șansa optimă ar fi păstrarea unității cazului, unitate pe care nu i-o poate conferi decât înlănțuirea patogenică concomitent cu păstrarea beneficiilor modelului statistic. Progresul nu înseamnă renunțarea la soluțiile optime ale unui nivel, la negarea respectivului nivel, ci înseamnă încorporarea lui și a soluțiilor pe care corect le-a elaborat, în noul nivel. Actualul model (nivel) a încorporat într-o măsură prea mică modelul anterior. Consider că o mai amplă încorporare a modelului fenomenologic descriptiv ar fi benefică pentru evoluția înțelegerii bolilor psihice.

3.3. Trebuie să recunoaștem că nucleul psihiatriei, realitatea ei cea mai specifică este formată din Suferințe care sunt BOLI. Este adevărat că psihiatria în practica ei se întinde destul de mult în terenul suferinței psihice de dincolo de boli, dar aceasta nu schimbă problema. Consecința autentică a psihiatriei este formată din boli. Aceasta presupune trei nivele de diagnostic: un nivel al simptomelor (singurul vehiculat astăzi), un nivel al sindroamelor și un nivel al bolii.

3.4. Acest triplu nivel de diagnosticare ar permite depășirea actualului nivel nominalist al psihiatriei. Pare ciudat dar progresul pe care l-am realizat cu acest model nominalist al psihiatriei a fost reșezarea cunoașterii psihiatrice la nivelul de jos, pe alt fundament decât modelul fenomenologic, dar la un nivel simptomatologic, care trebuie din nou depășit. Deocamdată nu se poate prevedea o altă șansă decât elaborarea unui sistem diagnostic pe trei nivele, ceea ce ar însemna însușirea deplină de către actualul nivel a tot ce merită din vechiul model. Ar rezulta un alt model, credem noi superior.

CONSIDERAȚII PRIVITOARE LA UTILITATEA SCRIERII ISTORIEI CRIPTOLOGIEI DIN ROMÂNIA

Ca expresie a unei nevoi crescânde de securitate generală, resimțită atât în sectorul de stat, cât și în cel privat, o mare atenție se acordă protecției informației confidențiale.

Accastă orientare rezultă ca o necesitate, din noul statut dobândit astăzi de INFORMAȚIE, și anume acela de resursă strategică de bază. Cine deține astăzi monopolul informației, deține și puterea.

Informațiile valoroase se obțin însă greu și cu costuri ridicate și deci se impun măsuri corespunzătoare de protecție.

În cadrul metodelor și mijloacelor la care se apelează pentru rezolvarea acestei probleme, CRIPTOLOGIA constituie un domeniu prioritar.

Important de subliniat este faptul că cercetările și aplicațiile din domeniul criptologiei în sectorul privat (sau "civil") sunt deosebit de intense și de un înalt nivel științific. Acest fapt a devenit tot mai evident, mai organizat și mai eficient, cu deosebire după anul 1970 (evident cu aproximație), atunci când criptologia a ieșit de sub tutela exclusivă a organismelor specializate ale statelor (ministerele de externe, armată, poliție etc.), generând așa-zisa "criptologie publică", fenomen caracteristic al perioadei actuale.

După cum se cunoaște, criptologia are două componente, sau două laturi, și anume:

- criptologia sau latura defensivă, de apărare, care se ocupă de conceperea sistemelor de cifrare și codificare, precum și a regulilor lor de folosire,

- criptoanaliza, sau latura ofensivă, care se ocupă cu analiza criptogramelor realizate prin cifrarea sau codificarea unor mesaje clare, și fără cunoașterea sistemelor de cifrare sau codificare, să obțină mesajele clare, deci să decripteze (și nu descifreze) criptogramele. Această activitate este apanajul criptoanalizatorilor, cunoscuți mai ales cu denumirea romantică de "spărgători de coduri".

Întreaga istorie a criptologiei este marcată de lupta dintre aceste două componente ale ei.

Având în vedere prezența criptologiei în desfășurarea unor evenimente mai deosebite din istoria popoarelor, și deci și a poporului român, considerăm că scrierea unei lucrări de sinteză care să abordeze problema apariției și dezvoltării criptologiei în țara noastră, ar fi un demers util din mai multe puncte de vedere. Astfel:

- Datele și informațiile care vor fi prezentate, și care nu sunt puține, ideile și aplicațiile din domeniul criptologiei care au fost promovate și care s-au situat de cele mai multe ori la nivelul celor cunoscute în lume la momentul respectiv, probează din nou că "pământul României a fost, și este, mănos nu numai pentru agricultură ci pentru tot ceea ce înseamnă cultura unui popor".

- În al doilea rând, prin prezentarea unor sisteme concrete de cifrare și codificare și a altor sisteme de comunicare specifice criptografiei, prin evidențierea caracteristicilor acestora și a gradului în care ele au corespuns exigențelor care le-au impus, se poate ajunge la noi clarificări ale modului de derulare ale unor evenimente aparținând de istoria generală a țării noastre.

- În al treilea rând o astfel de lucrare, prin ineditul tematicii, poate stimula înregimentarea sub drapelul criptologiei a generației tinere și formarea unui nou contingent de criptologi, necesar atât sectorului de stat cât și celui privat.

- În al patrulea rând, lucrarea poate stimula practicarea exercițiului criptologic, cu efecte benefice mai ales pentru tânăra generație, știut fiind faptul că exercițiile de decriptare stimulează imaginația, perseverența, inventivitatea și creativitatea practicanților.

Lucrarea ar urma să facă referiri la toate metodele specifice criptologiei, pentru protecția informațiilor și anume: metoda scrierilor disimulate, metoda scrierilor convenționale; sisteme de cifrare, de codificare și combinații ale acestora.

Cele câteva exemple pe care le vom prezenta, considerăm că vor clarifica considerațiile generale pe care le-am prezentat.

Pentru scrierile (sau comunicările) disimulate, caracterizate prin aceea că, informația confidențială este ascunsă într-un text aparent inofensiv, ascundere care se realizează pe baza unor convenții stabilite între corespondenți, în sumara mea documentare, nu am găsit un exemplu concret, evident referitor la țara noastră. Sunt cunoscute însă exemple de comunicări disimulate folosite de serviciile de spionaj ale unora din țările combatante în cel de-al doilea război mondial.

Următorul exemplu, care îmbracă forma unui exercițiu criptologic, foarte simplu, lămurește totuși problema.

"Gășiți numele academicianului român, căruia îi aparține următoarea cugetare:

Limba este întâiul mare poem al unui popor.

știind că el este disimulat în următorul text:

Un ales poet, recunoscut eseist, încercat profesor universitar, bun dramaturg și un filozof redutabil. A lăsat pentru admiratori o genială creație originală".

Soluția problemei se prezintă astfel:

Textul se împarte în grupe de câte două cuvinte consecutive și, pentru fiecare grupă, numărul care exprimă lungimea în litere a primului cuvânt indică a

câta literă din al doilea cuvânt se va extrage. Literele astfel extrase compun numele căutat, acesta fiind LUCIAN BLAGA.

Comunicările (sau scrierile) convenționale sunt caracterizate prin aceea că, unele cuvinte dintr-un text, sau textul în totalitatea lui, au cu totul altă interpretare decât aceea conferită de textul respectiv și aceasta datorită unor convenții stabilite între corespondenți.

Un exemplu de astfel de comunicare îl reprezintă scrisoarea adresată de Petru Rareș lui Carol al V-lea (Quintul), în care domnitorul moldovean își exprimă dorința de a participa la măsurile preconizate pentru stoparea expansiunii imperiului otoman, solicitând totodată sprijinul lui Carol pentru ca Moldova să facă față amenințărilor venite din partea otomanilor.

Scrisoarea a fost trimisă prin episcopul Vasile și era adresată doctorului Froim.

Din scrisoare prezentăm un fragment, semnificativ pentru scopul urmărit:

"...Rugăm deci pe domnia dumnea-voastră ca pe un amic de încredere, ca să bine-voiască domnia-voastră să ne viziteze curând pentru a ne lecuși de boala noastră, căci noi pentru osteneala domniei-voastre vom îngriji o sumă de bani buni adică trei mii de ducați... De altfel să bine-voiască domnia-voastră a crede tot ce îi va cere reverendissimul Vasile, episcopul, în numele nostru. Iar ca să înțeleagă domnia voastră despre boala noastră și în ce fel s-a întâmplat, iată că au trecut doi ani sau puțin mai mult de când fiind la baie în vreme de iarnă, pe când am ieșit din baie ne-a lovit un vânt rece și așa urechea noastră dreaptă din vremea aceea parcă ar fi astupată și astfel ne țiuie urechea parcă ar bate un vânt neconținut în ureche".

Este un exemplu clasic de comunicare convențională, de tipul celor care sunt folosite și astăzi în anumite medii, prezentând însă următoarea particularitate, convențiile nu au fost stabilite între cei doi corespondenți, ci între unul dintre ei și un om de încredere îndeplinind și funcția de curier. Acest lucru trebuia adus la cunoștința destinatarului, iar Petru Rareș nu a uitat să facă această precizare în scrisoare.

Conform convențiilor, doctorul Froim era Carol V iar cei trei mii de ducați reprezentau 30.000 luptători gata de război. Durerea în urechea dreaptă, ce o avea Petru Rareș de doi ani, însemna că sultanul îl amenința de doi ani dinspre hotarul dunărean, iar de când turcii încheiaseră războiul cu perșii și amenințarea era mai mare, lui Petru Rareș "îi țiuia mai tare urechea".

Cifrurile și codurile au fost însă folosite în mai mare măsură decât cele două tipuri de comunicări prezentate anterior, tendință manifestată și pe plan mondial.

În acest sens, vom prezenta unele precizări privind sistemele de cifrare folosite de un grup de revoluționari români de la 1848, folosind în acest scop informațiile din lucrarea "Criptografia în corespondența revoluționarilor români de la 1848", apărută în 1967 și semnată Elena Zane.

Din lucrare rezultă că, se foloseau pentru cifrare, următoarele sisteme:

- O listă de nume (persoane, localități, cuvinte mai frecvente), din care prezentăm un fragment:

AGENT	a	CONSPIRAȚIE.....	ab
ALECSANDRI... b		GHICA.....	ay
.....			
CARACAL.....	aa	GOLESCU N.....	az

Această listă este de fapt un mic cod alfabetic (elementele clare sunt ordonate alfabetic)

- Numeroase variante de substituții simple cu reprezentări unice, deci fiecare literă din alfabet avea un singur substitut, sau mai precis o singură reprezentare cifrantă (și nu cifrată).

Referitor la aceste sisteme constatăm următoarele:

- Criptogramele obținute prin cifrarea unor texte clare cu cifruri de substituție simplă, sunt ușor de deciptat și deci ele nu asigură protecție informațiilor confidențiale. În cazul în care, lungimea criptogramei (deci a textului clar) este mai mică decât "distanța de unicitate", aproximativ 30 de litere, deciptarea nu este unică.

- Faptul că din scrisori erau cifrate numai unele porțiuni, deci se aplica metoda "cifrării parțiale", constituie o gravă eroare și care, în general, anulează dificultățile întâmpinate la deciptarea criptogramelor cu lungimea în litere, mai mică decât distanța de unicitate.

- Construcția reprezentărilor cifrante în cazul listei de nume și a uneia dintre variantele de substituții, probează că regulile de formare ale acestora nu erau bine stăpânite. Reprezentările cifrante ale unor elemente clare, erau prefixuri ale altora, existând pericolul ca descifrarea (operația făcută de destinatar, care cunoștea sistemul) să nu fie unică. Pentru a evita acest lucru, cel care executa cifrarea trebuia să lase spațiu între reprezentările cifrante, sau să introducă un "semnal" (eventual un punct) pentru separarea reprezentărilor cifrante. Ambele cazuri facilitau deciptarea criptogramelor.

De exemplu, folosind lista de nume, expresia AGENT ALECSANDRI, nu poate fi codificată prin ab, căci destinatarul descifrează acest grup prin COSNPIRAȚIE. Cifrarea corectă este a.b, eroarea de mai sus datorându-se faptului că reprezentarea cifrantă a cuvântului AGENT - adică litera *a* este prefix pentru reprezentarea cifrantă a cuvântului CONSPIRAȚIE, care este grupul *ab*.

Mai evidente apar aceste probleme în cazul următoarei substituții folosită de revoluționarii români:

alfabetul clar	a	b	c	x	y	z
rep. cifrante	1	2	3	24	25	26

în care fiecare literă este substituită cu rangul ei din alfabetul normal ordonat.

Să cifrăm expresia LA MASA, fără a folosi un semnal pentru separarea reprezentărilor cifrante, obținem criptograma 121131191, pe care destinatarul, în lipsa aceluși semnal, o poate partaja astfel: 1.21.1.3.1.19.1, care descifrată cu substituția de mai sus conduce la mesajul AU CASĂ, diferit de cel care i-a fost transmis.

Din aceste constatări rezultă că informarea revoluționarilor români de la 1848 cu problematica criptologiei a fost deficitară iar sistemele de cifrare folosite nu au corespuns exigențelor care le-au reclamat.

În legătură cu aceste cifruri, se pune problema sursei, sau surselor de documentare din care s-au inspirat revoluționarii români.

Mișcarea revoluționară din 1840 din Țara Românească ar putea constitui una dintre aceste surse. Ea a fost organizată de Dimitrie (Mitică) Filipescu, Eftimie Murgu și profesorul francez Jean A. Vaillant, la care li s-a alăturat N. Bălcescu, pe atunci tânăr iuncher în oștirea națională.

Deoarece Franța din perioada respectivă avea o criptologie avansată, este posibil ca profesorul Vaillant să fi deținut astfel de informații, cum tot posibil este ca Filipescu să fi avut astfel de cunoștințe, știut fiind faptul că el și-a luat doctoratul în drept la Paris, unde a luat legătura cu cercurile revoluționare franceze.

Este posibil ca sursa de inspirație să se afle în organizația secretă "Frăția", din care au făcut parte, printre alții, I. Ghica și N. Bălcescu, primul dintre aceștia, pe când s-a aflat în Franța, a avut legături cu cercurile revoluționare.

Ar rezulta deci că substituțiile folosite de revoluționarii români de la 1848 ar fi de inspirație franceză, lucru dificil de acceptat. Franța avea o criptologie dezvoltată și o anumită tradiție în criptoanaliză, deci în „spargerea” sistemelor de cifrare și codificare aparținând terțelor părți, sisteme care nu se reduceau la simple substituții. Nu este cazul să dezvoltăm acest subiect, dar pentru ca afirmațiile să nu rămână fără acoperire, amintim două afirmații pe profil. Matematicianul François Viète (1540-1603), consilier particular al lui Henric al IV-lea, a desfășurat o eficientă activitate de „spărgător” de coduri, cunoscută și în afara granițelor iar sistemele decriptate nu erau simple substituții. De exemplu, unul dintre codurile spaniole penetrate de el avea 413 elemente clare (litere, cuvinte, expresii scurte iar reprezentările codificate aveau o structură neuniformă).

Decriptarea telegramelor codificate, transmisă de col. Panizzardi, cu care a debutat afacerea Dreyfus, a demonstrat că francezii aveau de mult timp specialiști în decriptare, aparținând de armată sau de ministerul de externe, echipa de la acest minister fiind condusă de Maurice Paleologue, de origine română (tatăl român, mama belgiană).

Este posibil ca unele dintre substituții să fi fost „sugerate” revoluționarilor români de cele aflate de o parte dintre ei din studierea istoriei patriei noastre.

Afirmăm acest lucru deoarece, referitor la substituția folosită de ei, în care literele erau substituite prin figuri numerotate

A	B	C	D			H	Z
1	2	1	2	3	3	3	3

am observat următoarele: dacă numărul unu (din figurile geometrice) se elimină, numărul doi se înlocuiește cu un punct iar numărul trei se înlocuiește cu două puncte, substituția de mai sus devine identică cu substituția folosită de Șerban Cantacuzino în corespondența sa cu Leopold I, împărat al Imperiului romano-german.

Dintre variantele folosite, varianta cu numărul 11 (conform numerotării din lucrarea semnată de Elena Zane), merită totuși o atenție mai deosebită. Este vorba despre o substituție simplă în care reprezentările cifrante erau formate numai din consoane, evident unele dintre ele cu semne diacritice astfel încât să rezulte 26 de reprezentări, câte litere are alfabetul. Deci, în criptogramele realizate cu această substituție nu apăreau vocalele, acestea urmând a fi introduse, în numărul și pe locurile dorite de cel care cifra, evident după efectuarea cifrării, destinatarul cunoscând că vocalele din criptogramă nu au nici o valoare, le elimina și apoi trecea la descifrarea criptogramei rămase.

Acest procedeu de introducere a nonvalorilor (în acest caz vocalele) a fost mult folosit în criptologie, inclusiv în cel de-al doilea război mondial. Corect folosit poate fi eficient, îngreunând considerabil decriptarea criptogramelor.

O perioadă importantă și din punct de vedere al folosirii criptologiei, și care ar merita să fie abordată de lucrarea de sinteză pe care o propunem, este perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Unirea Principatelor a însemnat printre altele și intrarea poporului nostru în circuitul european și mondial al relațiilor diplomatice, politice și economice, ceea ce a dus și la intensificarea legăturilor cu capitalele Europei, majoritatea corespondențelor cu reprezentanții din aceste capitale erau cifrate sau codificate.

Unul dintre codurile lui Cuza, folosit prin anul 1863, prezintă o serie de elemente interesante, care denotă grija pentru asigurarea securității comunicațiilor.

Codul este de tip alfabetic și normal ordonat, adică elementele clare sunt aranjate în ordine alfabetică iar reprezentările codificante, formate din grupe de câte cinci numere, sunt ordonate crescător. Partea clară este în limba franceză și este formată din litere, grupuri de câte două, trei sau patru litere, cuvinte.

O secvență din acest cod arată astfel:

1 2 4 5 9	AFFAIBL
1 2 4 6 1	AFFAIBLIR
1 2 4 6 2	AFFAIBLISSEMENT
1 2 4 6 3	AFFAIRE

.....

Codul conține și cuvinte care nu există în limba franceză, numite rădăcini, din care, prin adăugarea unor litere sau grupuri de litere, rezultă cuvinte clare care

există în mesaje. De exemplu, al doilea cuvânt din secvența de mai sus, se poate obține în două moduri;

AFFAIBL	I	R
12459	22311	31845

sau

AFFAIBL	IR
12459	22483

deci cuvântul AFFAIBLIR se poate codifica prin 12461 sau prin tripletul 12459, 22311, 31845 sau prin dubletul 12459 22483, mascând astfel eventuala lui repetare în mesaj.

În același scop, cuvintele frecvente în textele clare: DES; DU; OU; LA etc. aveau repartizate în cod câte două sau mai multe reprezentări codificante fiecare.

Reprezentările codificante nu conțin cifra 0 (zero), care putea fi folosită ca nonvaloare.

Deosebit de important este faptul că acest cod se folosea cu o cheie lunară; care consta dintr-o transformare aplicată grupelor din criptogramă – deci după codificarea mesajului – aceeași pentru toate grupele. Transformarea consta uneori într-o permutare a cifrelor grupelor, sau în alegerea unui număr format din cinci cifre care se aduna modulo 10 (deci renunțând la cifra zecilor) la toate grupele criptogramei.

Pentru cine consultă lucrarea lui David Kahn *The codebreakers* (New York, 1967), devine clar că, codul lui Cuza are caracteristicile unui sistem modern, unele dintre ideile lui au fost aplicate la unele coduri folosite în primul sau cel de-al doilea război mondial.

La o analiză mai atentă rezultă însă că nu toate elementele semnalate mai sus erau potrivite scopului urmărit, adică acela de a face cât mai dificilă „spargerea” codului de către criptoanaliztii adverși. Stabilirea unor elemente concrete care să ducă la creșterea rezistenței criptografice a unui sistem se face după o analiză temeinică de specialitate, fiind rodul muncii criptoanaliztilor. Criteriile și complicațiile introduse de nespecialiști dovedindu-se de cele mai multe ori iluzorii.

Aceasta este una din concluziile importante, atât din punct de vedere teoretic, cât și practic, care rezultă din analiza acestui cod.

Evident că, codul lui Cuza trebuie apreciat la nivelul cunoștințelor criptologice ale perioadei lui.

Se pare însă că, la nivelul Statului, nu exista o practică în preluarea și perfecționarea unor idei valoroase care să se materializeze în sisteme de cifrare și codificare tot mai performante.

Astfel, de exemplu, codul folosit pentru comunicările dintre Marele duce Nicolae și Carol I. prin care s-a transmis la 19 iulie 1877 celebra telegramă de

ajutor și care a determinat Armata română să treacă Dunărea, are o rezistență criptografică mai scăzută decât codul lui Cuza, și nu conține nici o transformare care să-i sporească această rezistență.

Este tot un cod alfabetic și normal ordonat, dar reprezentările codificante sunt formate din grupe de câte patru cifre, deci partea clară – care era tot în limba franceză – avea cel mult 10.000 de elemente, față de 59049 câte conținea codul lui Cuza.

O secvență din acest cod arăta astfel:

1501 = a	8396 = Pour
1512 = abiment
.....	8986 = Que
1893 = amassé
.....	
3676 = Danube	

Dorim să revenim puțin asupra concluziei pe care am prezentat-o mai sus, referitoare la analiza detaliată a oricăror transformări care se aplică unor sisteme de cifrare și codificare, pentru a le mări rezistența în fața criptoanalizei, analiză care ar trebui să se finalizeze prin descifrarea și acceptarea unor criterii de definire a rezistenței criptografice a sistemului respectiv.

Se pare că această problemă nu este nici astăzi pe deplin înțeleasă, cu toate că bibliografia pe profil îi subliniază importanța.

Iată un exemplu de dată relativ recentă.

În 1978, ing. Adriana Vlad Popescu de la Institutul Politehnic și-a susținut teza de doctorat cu titlul *Metode de transmitere cifrată a informației*. Metoda de cifrare propusă este un tip de substituție polialfabetică, schimbarea alfabetelor fiind făcută după o regulă conținută chiar în textul clar. Lucrarea are merite deosebite dar, după modesta noastră părere, are și o mare lacună. Ea nu conține un capitol în care să se analizeze rezistența criptografică a sistemului propus, pe baza unor criterii precise. Autoarea adoptă drept unic criteriu obținerea egalizării frecvențelor literelor în criptograme, care, după părerea noastră, nu este suficient pentru obținerea unui cifru competitiv.

Chiar dacă nu este suficient de reprezentativ pentru sistemul propus de autoare, următorul exemplu este semnificativ.

Să considerăm următoarea criptogramă:

AOBEC ELMEN ONAUB ICLLI IONAB MUIBN UAUCM LEMOC

în care fiecare literă apare de patru ori și în plus numărul vocalelor este egal cu numărul consoanelor, deci criteriul adoptat de autoare este îndeplinit. Cu toate acestea decriptarea nu ridică probleme deosebite. Considerăm prima grupă și înlocuim vocalele cu 0 (zero) și consoanele cu 1 (unu) și grupa devine 00101, care este un număr scris în baza 2 și care în baza 10 este numărul cinci, dar a cincea

literă din alfabet este E. Procedând la fel cu toate grupele, literele care se obțin ne dau numele poetului EMINESCU.

În lucrarea pe care o propunem istoricilor noștri, o atenție deosebită ar trebui acordată operațiilor în care a fost implicată armata română, cu referire specială la sistemele de cifrare și codificare folosite și care, dacă nu au fost corespunzătoare, au putut fi cauze ale insucceselor pe diferite teatre de operații.

Reținem în sensul celor de mai sus următorul pasaj dintr-o lucrare semnată de germanul Max Ronge: „La început, decriptarea radiogramelor românești ne-a dat multă bătaie la cap, dar întrucât ordinele lor erau transmise prin TSF (telegrafie fără fir), ca în cazul rușilor, acestea ne-au dat rapid date precise asupra frontului sudic bulgăresc. Pe această cale am avut cunoștința de dispozitivul de contraatac al armatei române din Dobrogea, întărită cu elemente aduse din Transilvania. Pe frontul din Transilvania, serviciile noastre au decriptat, începând cu 16 septembrie, primele criptograme românești. Pentru serviciile noastre de informații, aceasta a fost o perioadă de strălucire”.

Dacă cele mai de sus sunt reale, să nu uităm că și alte state participante la conflict au avut aceeași soartă.

În perioada care a urmat, atitudinea autorităților statului față de criptologie s-a schimbat, devenind concordantă cu importanța domeniului pe care aceasta îl deservește.

Următoarele două exemple le considerăm suficiente pentru probarea afirmației anterioare.

În 1934 a apărut la Sibiu lucrarea *Curs de informații, contra și cifru* semnată de maiorul Chiriță Anastasiu, din care reținem, pentru actualitatea ei, următoarea remarcă a autorului: „Un stat își merită soarta după cum știe să-și păstreze secretele prin asigurarea unui serviciu de transmitere care să nu permită unei terțe persoane să poată lua cunoștința de ele”.

El face această remarcă atunci când se referă la utilitatea criptografiei.

Înlocuind cuvântul stat, prin companie particulară, remarcă se poate constitui ca un deziderat general valabil pentru „criptologia publică”, fenomen caracteristic al criptologiei actuale.

Al doilea exemplu se referă la Decretul-Lege asupra organizării Cifrului de stat din România, publicat în *Monitorul Oficial* nr. 306 din 30 decembrie 1940. În expunerea de motive a acestui act normativ se precizează: „Correspondența telegrafică cifrată a diferitelor departamente cu organele lor subordonate din țară sau străinătate conține uneori comunicări de importanță covârșitoare în legătură cu activitatea diplomatică, operațiile militare, ordinea internă; evenimentele politice sau militare întâmplare în statele care ne interesează; *acoperirea secretului telegramelor noastre cifrate, fără puțință de decriptare din partea străinilor interesați, constituie un mijloc de apărare a statului*”.

Decretul prevedea înființarea unei Comisii permanente a Cifrului de stat, care avea, printre altele, următoarele atribuțiuni: „Organizează și coordonează

mijloacele de care dispun autoritățile civile și militare ale statului și care pot ajuta la dezvoltarea și exploatarea studiilor criptografice în folosul statului.”

Iată deci o concepție modernă despre criptologie și care este astăzi concretizată de statele și companiile private care se respectă. Activitatea este de interes național (sau al companiei), sistemele de cifrare și codificare sunt rodul cercetărilor proprii, știut fiind faptul că, în general, folosirea unor sisteme *importate* este o gravă eroare criptologică.

Dar să ne oprim aici, spațiul este restrâns iar problemele frumoase și interesante sunt multe.

CUPRINSUL :

(continuare de pe coperta a doua)

LITERATURĂ

POEZII

- **Ion Iancu LEFTER** ,
 - Un ultim* 54
 - Să ridicăm* 54
 - Planeta mea* 55
 - Va fi ...* 55
 - Mă-ngrop ...* 55
 - Singurătatea* 55

PROZĂ

- Mircea PORA, *Crăciunuri (I)* 56

ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ

- Viorel HORJ, *O punte lirică între Gheorghe Șincai și Iosif Vulcan* 59
- Daniela MATAACHE, *Am (re)descoperit un poet – Ion Stratan* 63

ARTĂ

- Agata CHIFOR, *Barocul ecleziastic la Oradea* 67

PSIHOLOGIE – PSIHIATRIE

- **Minodora CIOBAN**, *Psihologul Nicolae Mărgineanu - un om pentru eternitate* 74
- Gavril CORNUȚIU, *Nominalism psihiatric* 79

CRIPTOLOGIE

- Ilie TORSAN, *Considerații privitoare la utilitatea scrierii istoriei criptologiei din România* 83

IMNUL SANCTIFICĂRII LUI EMINESCU

Noi, care, încă mai visăm izvoare,
păduri de-argint, luceferi și povești,
oficiem a Ta sanctificare
în ale vremii mii de calendare,
MIHAI ÎNTĂI, al LIMBII ROMÂNEȘTI!

Tu, sacerdotul nostru cel mai mare,
ce porți coroana graiului străbun
și ai făcut din verbe-o sărbătoare
și-ai scos, din cronici, sunete-nectare,
ești demiurgul dorului străbun.

Din Tisa până-n Nistru, mai departe,
și, dincolo de ele, -n veșnicii,
cuvintele românilor sunt vii
și ard ca niște stele purpurii
fără-nceputuri, dar și fără moarte.

Îți scriu pe stema Țării-acest poem
sub crengile de tei, fremătătoare,
sunt codrii verzi telurice altare
și Dunărea-i de strajă la hotare
și doinele pe guri de fluier gem.

Măria-Ta, pe-acasă, toate-s bune
și plouă cu polen la Ipotești,
ne-ar trebui un meșter să înstrune
uitata cobză-n cui, spre a ne spune
care e taina muzicii cerești.

Căci tot mai vin țaranii de la coasă
și satele, sub lună, amurgesc,
și frunzele, prin toamne, ruginesc
și-i așteptăm pe urători la masă
cu vin de ambră și colac domnesc.

Și nu putem, vai, nu putem deloc,
noi, care suntem robi la curtea Ta,
cu noi coline-ai binecuvânta
și să-i stropim cu stropi de busuioc
ajută-ne, mereu, MĂRIA-TA!

Închei aceste doine din scrisoare
și-un clopot sună, grav, la Ipotești,
la curtea Ta e-o sfântă sărbătoare
căci se reîncoronează-n calendare
MIHAI ÎNTĂIUL LIMBII ROMÂNEȘTI.